

Vörösmarty-breviárium

Fülszöveg

(...) Vörösmartyt nem ismerik – jóformán senki sem ismeri, még az írók sem.

(...)Vörösmarty nagy ember és izgató talány számunkra, töredékekből, amelyek összetartozandóságát nem értjük – mint a fejtörő játékok, amelyekben különböző alakú kövecsekből kell kirakni egy figurát. De lehet-e kirakni a figurát, ha a kövecsek nagy része hiányzik? Vörösmarty műveinek legnagyobb részét egyáltalában nem ismerjük. Vörösmarty elfeledett költő, és nagyságát csak sejthetjük.

/ Babits Mihály: Az ifjú Vörösmarty. In: Babits Mihály: Esszék, tanulmányok 1 – 2. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1978. 1. köt. 209. l. /

Hátsó borító szövege

Vörösmarty, rólad elfelejtkeztek az utóbbi évtizedek. S néhány évtized még s nyomaidat elfödik a feledés sűrű fellegei. Néhány ifjú, néhány tudós, néhány lelkes nő buzdul még föl örökké szép alkotásaid fényén és melegén: de életed apró titkait, gondolataid és érzelmeid fejlődésének részleteit nem búvárolja senki. Mintha Gyulai Pál nagy művével bezárult volna mögötted a világ örökre.

Pedig a te életed oly szép és oly gazdag. Oly ragyogó és melegítő!

Cserhalmod utóhangjaként jól írtad (...): téged a sors erős vaskarja hamar lehúz örökre, sírodat benövik a vad fák ágai, s ki fog még emlékezni felőled, s ki tudja, hogy megfáradt alakod hamvára hol nehezedik a domb?

Nem tudják.

S ha tudják is: kevés az. Dicső életének emlékeit gyűjtjük össze, s ne csak sírjának koszorúit.”

(Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül. In Vörösmarty szülőföldjén; Vörösmarty Emlékmúzeum Kápolnásnyéken. Székesfehérvár: Fejér Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, 1960. 78. l.)

Első fejezet

„Nyájjas és szomorú versekre fakaszta keservem”

A pályakezdés, a kísérletező költő

Születésem történt a múlt századnak szinte utolján 1800 diki December első napján. Atyám, Vörösmarty Mihál, szegény nemes volt, s uradalmi tisztségben élt tizen öt esztendeig Gróf Nádasdy jószágán, Nyéken, Fehérvármegyében.

Deák tanulásomat Fehérvárott kezdettem, s folytattam Atyám jóvoltából a negyedik iskoláig, azután tanítgatás által segíték sorsomon. Fehérvárról Pestre jutottam, onnan Börzsönybe, Tolna vármegyébe, azután Görbőre, ugyancsak Tolna vármegyében, most ismét Pesten vagyok a Perczel urfiak mellett, és ez már hatod éve, hogy őket tanítom. A törvényt elvégeztem...

/ Vörösmarty levele Kazinczynak 1824. márc. 25. Vörösmarty Mihály összes művei 17. köt. 54. l. [kritikai kiadás]/

Baráti körben, ha jókedve volt, örömet tett egy-egy gunyoros megjegyzést, mondott adomát, egyszerű, magyaros humorral. Úgy látszik, hogy fehérvári tanulótársai közt ilyenmű ötletek versbe szedésével alapította meg költői hírét. A gyermekek bámulták és haragudtak reá, éppen mint ahogy nagy világban a vén gyermekek közönsége szokott. Néha labdázáskor állott elő egy-egy verssel. Elszavalta, aztán megszaladt, mert barátjai kérték, üldözték, hogy adja át nekik versét olvasás vagy leírás végett. Soha nem adta át. Történt, hogy elfogták, s erővel akarták elvenni tőle, de ő minden erejét megfeszítette, s addig küzdött, míg vagy megszabadult üldözőitől, vagy legalább széttéphette a kéziratot.

(Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1985. 17. l.)

PROPOSITA SENTENTIA

(Részletek)

Kénnye szerint forgatja ügyünket a csalfa szerencse,
Kénnye szerént felemel, s hány-vet a földre vizont.
Majd most szárnya alá vészen, s mosologva kecsegtet,
S csábító színnel csalja betöltve, szemed.
Már amidön megnyerte szived, s bízodalmat, elhagy,
Boldogsággoddal rútol a földig aláz.
Ily gyarló öröminkek talpköve, ily töredékeny
Lábon állapodott sorsra kiszánva vagyunk....

Most kiderült fénnjét bámulva csudáljuk a napnak,
Nem sok idő mulván fénnye homályba borúl.
A hajnal csendes, reggel már fergeteget szúl,

A nyugovó tenger mély habozásra hevül.
Víz színén támadt buborék módjára enyésznek
Mindenek e földön, csügged erő s hatalom.
Jég hátán épült hóhalmok az emberi dolgok,
Omlanak, olvadnak s nem maradásra valók.(...)

Pest, 1816-1817

A jó tanítványból lesz a jó mester.

Vörösmarty első kísérletei önállótlanak. Megtanulja a magyar költészet két nem hagyományos irányát: a deákos és a szentimentális iskolát. A hagyományos magyar költészet érintetlenül hagyja, nyelve a megújított nyelv, az általa elért eredmények nem nőnek ki lassan és szervesen a magyar talajból, hanem egyszerre vannak itt, mint egy vulkanikus kitörés.

A magyar - római fejlődésvonal, az antikos hagyomány vele éri el legmagasabb pontját, és vele zárul le.

(Szerb Antal: A magyar irodalom története. Budapest: Magvető Kiadó, 1991. 287. l.)

A pókfi és szúnyog

A pókfi hálót szőtt magának a falon.
Körüle büszkén repkedett egy cincogó,
S csufolta a szorgalmas állat kis művét;
Mivel belőle néhány gyenge szálakat
Kitéphetett. S már gondolá, hogy ő egész
Hálókat is fog eltapodni gögösen.
Így új erőt vesz, csattogtatja szárnyait,
És majd középig tolja döntő mellvasát.
De ott akadt: kicsiny párája nem bírá
A nagy vitának tetteit, s midőn kevés
Váratra ismét hánykolódván még szorosb
Bilincsbe jutna, ím rohanva és sebes
Vágtatva jött már a hatalmas gyilkoló.
Ekkor letörlé könnyét, s mintha itt dicsőn
Lelné halálát, így beszélt: te vérszopó,
Jer csak, kötözd le jobban hősi testemet:
A jó ügyért kiveszni nem csekély dolog.
A pók kacagva mond: tudom, mi szent valál,
Csak vérszopónak vére kedves étellem.
S ím foglya meggebedve dől el szálain.

* *

O emberekből vért szívó gaz emberek,
Hol, hol találok néktek ilyen pókokat?

Börzsöny, 1820-1821.

Szigetvár
(Részlet)

(...)

Oh Zrínyi roncsolt képe, te vagy! Dicső
Hős hajdan a vérfurcsok között,
Rémítve villogsz most előmbe
Századaink sanyarú korából:

Dúló vasat tart rettenetes kardod,
Elszánt komolyság terjedez arcodon,
Lelkedben a szép hír, boszúság
És kitörő harag ég szívedben.

Te a hazáért halni tudál; dicső!
Mi nem tudunk már érte csak élni is;
A támadó nap tudja, látja,
A szomorún nyugovó, bűnünket.

Mikor szününk meg bor, szerelem között
A hon virultát messze felejteni?
Mikor kerülhet vissza a künn
Elpazarolt arany és dicsőség?

Hajh elközelget majd az enyészet így!
Eltörli a nép bajnoki tetteit:
Megdőlnek a fajult vitézek,
Sírjai hős eleik nevének.

Börzsöny. 1822.

Vörösmarty első költeménye nyomtatásban a Tudományos Gyűjtemény mellékletében, a Szép-Literaturai Ajándékban, 1822-ben jelent meg: Virág Benedekhez címmel. Hogy éppen ide küldte be Vörösmarty e költeményét, annak oka, hogy ez a folyóirat járt a Perczel családhoz, s így irányult rá a figyelme.
(Vörösmarty Mihály összes művei [kritikai kiadás] 17. kötet jegyzetei alapján)

Virág Benedekhez

Míg te Kelenföldnek koszorús zengője, daloddal
A bús fellegeket hasogatva megosztod egünkön,

És tüzesen keltvén a nyugvó nemzeti lelket,
Ifjat, üdööst egyiránt munkás életre siettetsz:
Ím éled, gond-nyomta fejét válladra nyugasztva,
Káros csendbe merült nyelvünk szép angyala, éled,
S félve nyiló szeme a' fölbuzdúlt ifjakon áll meg,
A kik az érdemek útján élni sietnek utánad.
Hunnia kerte virúl: fakadoznak gyenge virágai,
S már szabadabb lombbal kelnek zöld fái az égbe,
Csak zivatar ne bocsássa dühét kis fürteik ellen,
Míglen erősödnek. Hajh! Csak féreg ne eméssze
Gyökeiket..! De hová visztek kétségbe merengő
Gondolatok? Most tiszta remény biztassa ügyünket.
A ki jeles példán buzdító szóra nem indul,
Rest az, vagy félénk: testének rabja s szívének.
Engem serdülő korban megbájola nyelve
Győztös apáinknak, s noha lassan, szüntelen érzem
A titkos lángot, mely ösztönt nyújta erőmnek.
Igy haladék akadozva soká. Megláttalak aztán
Kis számú jelesink közt téged, s a mire eddig
Kedvem volt, megerősödvén példáitok által,
Most miüdön ez már húszon túl második évem,
Legtöbbször még is történeteinkbe tekintvén
Szívemelő tettet jegyzek ki az ősi üdöböl.
Már a veszni menő Salamont játékba vezetvén
Elzengém, fene visszavonást mint gyújta közötté
S a fejedelmek közt Vidnek ravasz ördögi lelke,
S mely foganatlan volt panaszos feddése, keserve
A bölcs Ernyeinek ... Salamonban nem vala rossz szív,
De könnyen hajló. Hitt, s elvesze a gonosz által.
Így kísérem el őt a bús mogyoródi hegyekhez,
Hol végső romlásra jutott szép híre, hatalma.
Majd fölemelkedvén daliás próbára, csatákról
Énekelek. Vérrel jutnak diadalra vitézeim:
„Fölríadt a szomorú Karpát, és büszke tetővel
Verdesi fellegeit, hogy oszoljanak a magyar égről.”
Így készülgetvén, ha szerencsét enged erőmnek
A jó természet, s hozzám nem mostoha, majdan
Honnunk oltárán, mint hú fia, álmodozom én is.
Ezt neked, a ki utat törtél vagy szebbre simítál,
És ki írásra hevült elméknek nyájasan örvendsz,
Nyújtom tiszteletül ... Élj, s folyjon csendes özönnel
A Duna lábad alatt, ha mikor hídjára menendesz,
S oly termő fákat hozzon, milyent te kívántál
És veled a honban minden jámbor magyar óhajt.
Majd ha Kelenföldünk új díszet vesz régi nevével,
Tégedet említünk legelőször is, a ki az ősi
Tisztes üdöböl e szép szót ajkunkra emeled.

Börzsöny. 1822.

VOLT TANÍTVÁNYAIMHOZ
(Részletek)

Tiszta, nemes lelkek, kik gyors munkára hevülve
A jeles erkölcsnek, s tudománynak kezditek útját,
Innen, hol Kaposunk délről csavarodva nyugatnak
Jég, hóhalmok alatt lassan hömpölygeti habját,
Mit küldjek szaporán a csendes völgybe tinéktek?

Nincs aranyom s bájló pengésű fényes ezüstöm,
Nincs, de nem is méltó hozzátok az ilyen ajándék:
Föld pora ez, s henye birtokosát a földbe csavarja,
Meggöti a lelket; pedig ennek fényes egébe,
Honnan alászállott, szabadon kell visszaröpülni.
Olyat küldök hát, mely tisztán folyva szivemből,
Vajha azonképen szivetekbe is általömljön,
És jó lelketeket magasan föl az égbe ragadja.

Szűnjetek egy kissé Rómának hajdani nyelvén
Ékesen és bölcsen szóló Ciceróra fülelni,
És olyan hangon, milyen kacagányos apáink,
A döntő magyarok, Árpád és Hunyadi, szóltak,
Halljátok szavamat, melyet javatokra leírok.

A zöldes ligeten suhogó lomboknak alatta
Csörgedező patakok mentében bolyga egy ifju
S szenderedésbe merült, s mikoron leterülve nyugodnék
A szellős halmon, mély álom szálla szemére.
Láta pedig mély álmában sokféle csodákat,
Látta az Erkölcsök fényét, a Bűnök ijesztő
Képeit, és mind a kettőnek látta hatalmát. (...)

Míg ezek így lőnek, még alvék mélyen az ifjú,
Látta az Erkölcsök diadalmát, látta s örült a
Bűn veszedelmének, s nagy erőt érezve szivében
Elszáná lelkét, s így szólott lángos ajakkal:

Kellemes Erkölcsök, kik rossz és boldog üdőben
Fenmaradó fénnel meg nem változva ragyogtok,
Ó míg lelkemet testnek kötelékei tartják,
Szálljatok őrangyalképen kebelembe lakóul.
Úgy ne legyen soha testemnek nyugodalma porában,
Úgy e léleknek soha mennyországa ne nyílják,
Amint töletek én valahára elállani kezdek.
Esküszöm... ég és föld hallhatja... az isteni névre
Esküszöm, és átkot mondok valamennyi gonosznak,
Ami muló rövid éltében kísérhet ezentúl.(...)
Ezt akarám Árpád nyelvén elzengeni néktek.
Ó ha kigyúlad az ifjúság tüze kebleitekben,
Fognak titeket is kísérteni s csalni magokhoz
Nagy számú tündér Gonoszok, de kíváncsi szemet ne
Vessetek a nyájas külsőre, ha belseje undok.
Adjatok a jónak tágas helyet ép szivetekben,
Sőt úgy töltsétek meg azont e mennyei kincessel,

Hogy minden szilaj érzések kiszorúljanak onnan.
Ekkép majdan utóbb, mikor én már nem leszek, és bús
Síromon agg kórót lendít a pusztai szellő,
Meg fogjátok az Erkölcsnek diadalmait élni.
Most míg az ifúság elején nincs gondotok erre,
Foglalatosággal győzzétek üdőtök unalmát;
(Mert ez sok rosznak nevelő dajkája) s ha néha
Játszotok: a játék nemes ifjúhoz legyen illő.

Majd ha virágaitok kifakadnak az illatos erdőn
S gyenge jacintot, fris violát koszorúba kötöztök,
A zöld gallyak közt, hol előbb mulatozva bolyongtam,
Hagyjatok egy fűrtöt számomra is. Ez legyen és a
Mít jó szívetek érz, emlékül adva nevemnek.

Görbő 1822. december

Vörösmarty és a Perczel fiúk kapcsolata későbbi életük során is megmaradt, elmélyült; de igazán csak közte és Móric között fejlődött holtig tartó barátsággá. Perczel Mórt egész életén át elkíséri az a tüntetően odaadó ragaszkodás, amellyel gyermekkorától kezdve körülvette Vörösmartyt. Perczel Mór előtt Vörösmarty lesz élete eszménye, belőle él, s ennek nem győz eléggé rajongóan kifejezést adni.

/ Kritikai kiadás 17. köt. jegyzetei 362. o. /

A tűnődő már teljes költői fegyverzetében mutatja Vörösmartyt, sőt mintha elengedte volna a romantika rohanó paripáit, hadd vigyék el a huszadik század első negyedéig,....

A tűnődőben egy évvel a Zalán megjelenése és sikere előtt sajátos díszletek közt izzik fel az atommag, a kinnal fékezett szenvedély vihart idéz, s egész életében jellegzetes vörösmartys kellék marad az orkán és a szél...

A tűnődő természetesen ő maga

/ Szabó Magda : Az atonalitás harmóniája Vörösmarty művészetében. In: A lepke logikája. Budapest: Argumentum Kiadó, 1994. 28. l. /

A TŰNŐDŐ

Nyugszik a szél, csendes a hab,
De szivemben zaj vagyon;
Merre térjek, hol pihenjek?
Messze még a part nagyon.

Messze, mint a boldog élet
Visszafolyt jó napjai,

Melyeket még nem zavartak
Ifjuságom gondjai!

Nincsen már nekem vezérem,
Nincs hajómnak csillaga,
Mely felém a szép egekből
Oly szelíden ragyoga;

Hol körülé bájsugárral
Új reménység terjedett,
S szép szerelmem édes álma
Hajnalodva repdesett.

Víg, derült volt akkoron még
A magasban szép egem,
Itt is a víz tükörében
Víg derült volt az nekem.

Most setét, ha föltekintek,
Mert borúltak szemeim;
Itt is a víz tükörében
Megzavarják könnyeim.

Kelj, te zúgó fergeteg, kelj,
Zúgd el e bús életet;
Úgyis ennyi veszteséggel
Kedvem gyászra vettetett.

Kelj, s az örvényes habokba
Szórd el égő csontomat,
Szórd, hogy a szánó leányka
Meg ne lelje síromat. --

Hasztalan! még csendes a hab,
De szivemben zaj vagyon:
Merre térjek, hol pihenjek!
Messze még a part nagyon.

Görbő (?), Börzsöny (?), 1823.

Úgy látszik [Vörösmarty] több jelentőséget tulajdonított az éppen ekkor megindult Auróranak. Lehet, hogy pap - barátai, talán éppen Teslér László, aki eddig is ellátta olvasmányokkal, hívta fel rá a figyelmét. A völgyi lakos és A szánakodóhoz c. versekkel lépett fel az Aurórában 1824-ben.

(Kritikai kiadás 17. kötet jegyzetei nyomán)

A VÖLGYI LAKOS

"Zöld fürtözettel
Feszül az égnek
A hegy tövéből
Egy hársfasor.

Alóla lassan
Zuhogva csermely
Szakad siralmas
Lakom felé;

Ott nyugszik ottan
Kél hajnalarcu
Tündér alakban
Vezér tüzem,

A szöghajú lány;
Szép, mint kelő nap,
S mint a lenyugvó
Olyan szelíd.

De mit tünődöm?
Nem tudja, vagy tán
Ha tudja, nem szán,
Hogy szenvedek.

Ah a futó szél
Elkapja szómat,
A hab könnyümet --
De nem felé.

Nem jut fülébe
Keservem hangja,
Nem ér szívéhez,
Nyögő szívem."

Ekkép panaszlá
Bús andalogva
A völgy lakója
Gyötrelmeit.

S haj! a futó szél
Elkapta hangját,
A hab könnyűit,
De más felé.

A csermely árját
Tenger nyelé be,
A szél fuvalmát

Zugó vihar;

S most sírja mellett.
Bús zöngeléssel
Szél és patakzaj
Sohajtanak.

Börzsöny, 1821

A SZÁNAKODÓHOZ

Szánsz ha titkos búm könyűit
Folyni látod arcomon,
Szánsz ha bánatom kitörve
Nyög keserves ajkamon;
De nem indíthat szerelmet
A könyű s panasz:
Részvevést gerjeszt csak -- ah de
Nem szerelem az!

Ha vidámságom felébred
A remény sugárira
S elmerülve nézek arcod
Andalító bájira:
Mintha lányulnál, enyelgve
Látszol inteni,
Haj csak látszol! -- úgy miként én,
Nem tudsz érzeni!

Míg van épség tagjaimban,
Míg virágzik életem,
Míg doboghat s gerjedezhethet
Érted égő kebelem;
Addig, édes! tégy velem jót,
Ó ne szánj, szeress!
Szánhatsz, majd ha nyugtot e szív
Síron túl keres.

Börzsöny, 1822

Most érdekes elnézni, hogyan szegődnek ez egyetlen közvetlen, természetes munka szolgálatába szerény, ifjú életének minden eseményei. Mik az események ebben az életben? Az olvasmányok és a szerelem.

(Babits Mihály: Az ifjú Vörösmarty 211. l.)

„Ez a szerelem lassan fejlődik. Eleinte aligha több és más, mint tündériség, egy boldog képzeletnek a maga alkotta világban elmerült gyönyöre, tisztelő szép-érzés, a valóságra ráfeledkező eszményítés. (...) Ez az álmodozás azonban egyre gyötrőbb és kiábrándítóbb fordulatot kap. Vörösmarty számon tartja helyzetét csakúgy, mint lelkiállapotát, s nem tud, de nem is akar szentimentális, avagy hamis hőse lenni sorsánsk. Amikor a börzsönyi évek letelőben vannak, akkor ébred rá, hogy szerelmes [Perczel] Etelkába, de ez a szerelem tele van „, a bánat és evődő fájdalom” kínjaival. (...)

A levél / 1825 aug. 21. Stettnernek /, amely Vörösmartynak talán legszebb e nemű írása,...annyit mintha mégis sejtetne, hogyha Etelka magatartásából hiányzott is minden kifejezett vonzalom, de Vörösmarty, a szokásos érdeklődésen túlmenően, nem volt közömbös előtte!...mintha Perczel Etelka s talán anyja belelátta Vörösmarty szenvedő érzéseinek loyális hallgatásába s önmagát néha önkéntelenül is eláruló küzdelmeibe.

(...) ez a reménytelen szerelem lett Vörösmartynak legnagyobb útja: ezen át jutott el önmagához.

(Kritikai kiadás 17. köt. jegyzetei 383. l.)

Külön igénnyel kívánkoznak ide Vörösmarty és barátja, Stettner György levelezéséből Vörösmartynak Perczel Etelka iránt érzett szerelmét feltáró, bizalmas vallomásai. E levelek nemcsak Vörösmarty belső feszültségének, magányosságra kötelező, s hallgatásra redukált férfias érzéseinek feloldói, hanem tanúságtevői is egyúttal annak az átváltásnak, amikor a szenvedés élménye a mindennapok levélírójában megszólaltatja a költőt, s a levél-prózának szánt írás költői levéllé, csupa költészetté válik.

/ Kritikai kiadás 17. kötet 313. l. jegyzetei nyomán /

„Börzsönybe? Nem barátom! itt maradok még munkáim miatt; s azután sem sietek igen; mert nincs nekem ott számomra semmi is. Ha a setétség országába mennék nem esnék nehezen,...de én láttam a déli völgy világát, s most ő [Etelka] nincsen ott. Gyermeki könnyúséggel azt gondoltam, tán látom még egyszer, s ezt gondolnom is olyan kedves vala. Most kegyetlenül vége lesz mindennek. Iszonyú ürességet találok ottan, hol mindenem volt (...) Vergődő kedvem egészen oda van: A bánat, és evődő fájdalom egész táborával általment lelkemen (...) Így vagyok most, nem tudom, hogy lesz tovább: tán gyógyít az üdő, de úgy vélem, hogy az a gondolat, melly képzelt boldogságomba szöve volt, pótolhatatlan hiányt fog hagyni egész életemben. Attól, kit mindenek fölött hatalmasnak hiszek, lehetetlent nem akarok kérni, ami pedig azon kívül lehetséges, az mind csekély nekem. Ha Börzsönyből vissza tértemben látni találsz, keresztül látsz rajtam; mert előre képelem, hogy agyon leszek sujtva. Mily boldog Maróti! Mért nem tanultam az ő mesterségét, nyelveit:/ elmennék a Jegekhez, hogy fagyasszanak meg, el Kaukázushoz, hogy temessen el engem: itt még holttestemen is fájni fog a föld, s nem hiszem, hogy szünhetik fájdalmam, mert csontom, velóm, s talán minden hajam szála el van fogva általa.

/ Vörösmarty levele Stettner Györgyhez 1825. augusztus. kritikai kiadás

Édes Barátom!

Eltaláltad, hogy elverekedtem Börzsönybe, (...) Itt vagyok, s itt van elválhatatlan társam, a reménytelenség. (..)

De halljad mindenestül, s talán utolszor veszendő ügyemet. (...)

Ifjúsága legszebb bíborában állott alkony felé szüléi, s testvérei körében; hasonlíthatatlan szépségű sugár természetével nem mutatott földi származásra mint az örömmek anygala, úgy fogadott búttan tiszta tekintettel. Én aki kevesebbet vártam, olvadozni érzém elfásúlt szívemet, s hálát adtam Istenemnek, hogy még egyszer láthatom. Nem is kívánhattam többet; de tudod, gyarlók az emberek. Én holmi apróságokkal foglalatoskodtam, s ő ismét hozzám jött, hogy' léte mről kérdezősködvén. (...) Láttam, nem a szerelem szólamlík belőle, de még egyszer megáldám istenemet, hogy őtet láthatom, s erősen fogadtam, őtet holtig emlékezetemben éltem angyalának tartani. Úgy gondoltam, majd én is emberül élem napjaimat, de mindenkor főbb boldogságomnak tartom, róla gondolkodni : úgy is a földi boldogságnak fele képzelődés, fele gyönyörűség, (...)

Oh csak valami kivetőt találhatnék benne! Nem találok, s a mit bennem iránta most már csak tiszteletnek véltem, minden képtelenségek belátása mellett is szerelemmé vált. Itthon van, de majd bizonyos jelensége van már, hogy nem sokáig marad. Kímélnek jelenlétemben; de még is úgy vagyok, mint a melly hajót az örvény besodor: nem hirtelen vész, de minél későbbben, annál bizonyosabban. Így a rossz jövődő tárva áll előttem, s ha Pesten más életet nem választok rövid idő múlva, bízást vess keresztet rám, s temess a Dunába. Haj! csak 16 esztendő koromtól fogva nevelhettem volna mostani ésszel magamat. (...) nem tépelődném gyávaságomon.

/ Vörösmarty levele Stettner Györgyhöz. 1825 szept. 28.
kritikai kiadás 17. Kötet 95 - 96. l. /

BÖRZSÖNYBEN

Míg a képzelődés könnyü szárnyán
Lengedeztek gondolatjaim,
S messzejáró lelkem szent hevével
Kísérgettek égi álmaim,
Gazdag voltam édes bánatimban,
Gazdag, bár nem boldog, öröimben,
S a remény lágy karján szúnyadék.

Most a férfiúság reggelére
Mért ily árván, ah mért, ébrednek?
Oda vannak áldott képzeményim,
A szép álmok elröppentenek.
Egyedül van lelkem örömeben,
Egyedül a bűnnek tengerében,
Nincsen őre, nincsen angyala.

Oh a jég valóság, vad kezével
Mennyi szépet, mennyi jót leszed,
Szív, ha annak birtokába estél,
Nem lesz többé kedves ünneped.
Engem szép szerelmem hajnalától,
A reménynek legszebb csillagától,
Megfosztott és pusztán itt hagyott.

S most ki van még kárhozott kivülem?
Még ki mondja méltán e panaszt?
Oh csak aki későn lát szemével,
Egyedül az, az mondhatja azt.
Boldog a madár híg lakhelyében,
A hal mély örvénye fenekében,
Boldog a vad Karpát erdejében,
Csak te, Csongor, csak te nem vagy az.

Téged a veszélynek évszakában
Gyászos órák szültek, bú fia!
Nem volt akkor jó jel a nagy égen,
Nem világolt hajnal csillaga.
De setétlő gyilkos táborával,
S a halálnak undok ámyékával
Bűnös éjfél nyomta a napot.

Akkor jött az átok életemre,
Akkor, éltem első éjjelén,
Akkor hoztak rám sötét hatalmak
Bút, inséget a sors kerekén.
Elmerültem a vihar zajában,
A remény és veszteség díjában
Állott éltem teljes érdeme.

Most a nagyság minden érzetével
Egy kis sírgödörbe férjek-e?
Vágyamat, mely éggel-földdel ére,
Most maroknyi por temesse be?
Nyom s jelenség nélkül így romoljak,
Könnyezetlen sorsban elborúljak,
Mint a puszták bújdosó vada?

El ne hagyj így vesznem, oh teremtő!
Vagy mért adtál ennyi érzetet?
Vonj el a halálos semmiségtől,

Adj szívemnek vég enyhületet.
Oh adj vég nyugalmat életemre,
Álmod, boldog álmod bús szememre,
És megáldom bölcs végzésedet.

Börzsöny, 1825. október 10.

Oh Barátom! ez az eljövétel legalább csak keserves lett volna! Nem volt. Nyomorúlt szavakkal tudtam elbúcsúzni, s a fájdalom bennem gúnykacajjá vált. Őtet nem átkozom, sőt áldom; mert általa fejlett ki minden érzeményem, de képzelheted hogy lehet annak dolga, a kit végtelen pusztában kezd megvenni az Isten hidege, úgy vagyok én: az élet pusztájában fázni kezdek, mint a jeges medve, s a boldogtalan emlékezet nem melegít többé. Legalább csak új lelket vehetnék, felöltöztetném a remény és szerelem bíborköntösébe, s ifjúságát a képzelődés gazdag virágával ékesíteném föl, de el vagyok temetve, s a remény, szerelem hervadtan áll jó kedvem sírjánál. - Ezt olvasom, ha mélyen szívembe tekintek; de talán annál kevesebb gondomat foglalja ezután az ábrándozás, s hideg ésszel a külső jobb létért tán többet tehetek. Ezt várom, a ha boldog nem is, tán nyugodtabb lehetek.

/ Vörösmarty levele Stettner Györgyhöz 1825. november 6. kritikai kiadás
17. kötet 98. l. /

Végül is milyen volt ez a sokáig múlhatatlannak gyanított, végzetes szerelem? Semmilyen. Teljesületlen, egyoldalú, tragikomikus, eleve reménytelen, a korra jellemző sztereotípiá. Bécsben, Martonvásáron, bárhol Európában így szoktak epedni a zenére fogott kisasszonyok után a zeneoktatók, akik aztán befejezetlen szimfóniákat írnak, és idő előtt behagyatlanak később kegyhellyé nyilvánított sírjukba. (...) Milyen volt ez a szerelem? Inkább azt kérdezzük, mire volt jó. Sarkantyúnak a csillagmagasság felé indult magyar líra történetében. A ház kisasszonya és a fizetett alkalmazott azonos lakóhelyükön is távolabb voltak egymástól, mint a pólusok. A tollforgató diák helyett immár egy nagyon fiatal, de kétségen kívül valódi költő kezdett el énekelni Etelka közelében.

(Szabó Magda: Az atonalitás harmóniája Vörösmarty művészetében. 22-23. l.)

FÖLDI MENNY

"Mennyet kell a földön is keresni
Mennyet, a föld úgyis elveszendő,
Elveszendők, akik rajta élnek."
Elmenék én, és hiába jártam

Messze földön, a hegyek tetőin:
Nincsen ég a földön, nem találtam.
S ím hogy elfáradva dombra dőlök,
Dombra Bodrog csendes árja partján,
Eljön a lány ifju kellemében,
És eget hoz tiszta kék szemében,
S oh ki hinné! üdvözült gyönyörrel
Lelkem ott ül szeme szép egében.
"Ne fuss, lányka, oh ne fuss előlem,
Vagy ha elfutsz, zárd be kék szemeidet,
Hogy belőlök lelkem el ne vesszen,
El ne vesszen, mint az árva gyermek,
Akit mostohája messze űzött."

"Fáradt ifju, távol föld lakója,
Nem jövök én lelked vesztésére,
Sem hogy futva elvigyem magammal,
Sem hogy zárva tartsam kék szememben,
Inkább vedd ki lelkedet szememből,
S hagyj, virágot szedni jöttem erre,
Van virág már, a tavasz közelget."

"Nem, hamis te, el nem mégy előlem,
Nincs virág még, tél van a mezőkön.
Csak terajtak van tavasznak éke.
Én magam szedek majd ajkaidról
Harmatos szűz rózsát, szép virágot;
S lelkemet bár ott hagyom helyettek
Kék szemedben, kék szemeid egében."

Pest, 1825

(...) Perczel Etelka iránti szerelme teljes és végleges kilátástalanságának felismerését követően, 1825 őszének - telének pokolian reménytelen, sötét világában született Vörösmartynak Földi menny című költeménye (...)

Vörösmarty nem 1824-ben kereste először a „földi mennyet”, hanem ...szinte ez költészetében az alfa és az omega. (...)

Igaz ugyan, hogy a következő évek hozzák meg Vörösmarty költészetének csúcsait, de a „földi menny” formai-stiláris és tartalmi szervező elve továbbra is érvényesül csak...szintje fokozatosan nem az én, hanem a közösség : a nemzet és az ember, tartalma pedig nem az egyéni boldogság, hanem a nemzet üdve, illetve az emberüdv. /

Martinkó András: „Földi menny”. In: Ragyognak tettei. 67., 72., 93., 1. /

RÓNAY ÉS LÓRI
(1819)
/Dráma három felvonásban/
(Részlet)

Második fölvonás, hetedik jelenés
Egy más hely az erdő mellett
Alkonyodik, a hold fölűnik a hegytetőn
Rónay és szolgálja erre lovaglanak, s egy kissé megállnak

Rónay: Szép alkonyoddal, o nap, a setétedő
ormok fölött milly ékesen derül
szelíden útra kelve a betelt
holdnak világa! Halk futása int
a lator homálynak, s ez kitér előle
berkekbe rejtve titkait: vidám
arcát nem undokítja felleg, és
nem dűlja csendét fergeteg. Csak én
o még csak én zajgok szivemben
rám vet csak a bajszűlte bú homályt,
mellyet sem a nap fényre nem deríthetett,
sem csillagok, sem holdi tiszta tűz.
Oh mert nem illyen volt az én napom!
S nincs néki holdja, csillaga
melly kölcsönös sugárrival felém
sietve hozna tőle enyhülést.
De nem anyatermészet, nem háborítlak
pályád futásán, melly örökre tart,
és változatlan. Csillagok ragyognak,
a Nap koronkint megjelenve sűt,
nem késve minden járja szent körét.
Mi emberek bizonytalan remény
s komor valóság közt remegve járunk.
S milly boldog az, kit akkor is remény
ölel, midőn valója már körülfogá. -
(Rónay és Lóri, második fölvonás, hetedik jelenés)

SZILÁGYI A VILÁGOSI VÁRBAN
(1822-23)

(Részlet)

De ha csakugyan birsch hős atyádnak annyi
nagyságiból valamit. Ha - adja Istenünk -
még valaha jobb utakra térsz,
s örülni fog nevednek a Magyar,
Mátyás, elérkezik majd egykoron
a komoly enyészet rontó angyala
kivel te végcsatát fogsz küzdeni,
és sírba dőlsz. Haj! Hol maradnak híveid,
s a kész poroszlók, kik meg mentsenek?
Rabbá tesz a halál: nyugodni fogsz
olly szűk helyen, millyent kidőltekor
a dísztelen test váza foglal el.
Nem lesz körüléd semmi éltető;
öröm, dicsőség tőled elmarad.
O! mert siket léssz, néma, vak, meredt.
s mi majd tovább? Nézz a jövőbe gondosan:
fölöttem és fölötted elforognak
dúló kerékkal a nagy századok:
por lesz belőlünk, hitvány por, s hamu!
A gögös emlékkő ledől, s pora
között hever majd a dagályos Úr.
Akkor csodálni fognak tán, s örülni,
hogy e Hazában valaha fő valál.
„Csodálni, és örülni!” Hah! De még továbbmegy
az andalogva bujdosó Magyar,
meglátja e vár omladékait is,
holott Szilágyit bünteté dühöd:
a háladatlanság jut itt eszébe,
előtte, mint bús felleg, elborong,
és, büszke gyermek, eltakarja fényedet!
/Szilágyi a világosi várban/

Most már kész két szomorú játékom ötös jámbusban: Salamon, és Zsigmond, s
egy hősi költeményem készül ezen névvel : Zalán futása hexameterben.

/ Vörösmarty levele Kazinczynak 1824. március 25. kritikai kiadás 17. köt. 54. l. /

ZSIGMOND

Színjáték
(1823)
(Részletek)

Harmadik szakasz, kilencedik jelenés

Gara

Árnyék, vagy élő test tapad reám?
Ó Klára téged érnek karjaim. *(szünet)*
Te vagy, te vagy ki bírod szívemet,
Kiért örök bú terjedt lelkemen,
Te vagy, kit árva vágyaim kerestek.
O Klára érzem édes ajkidat,
érezem szerelmed forró karjait,
mellyek között föléled a halál,
s fagyos lehelte bennem lánggra gyúl.
Bár adjon a vitéznek birtokot,
világot adjon bár a tévedő
szerencse, nem kívánom kincseit.
A megtalált hű Klára kincs nekem:
fizethetetlen, mint az égi jó.

De Lendvai, egy nem tetszhetik nekem:
ez a te büszke nemzeted nagyon
egyezhetetlen mással és magával,
nincs benne egység: a hány annyi szív,
más úton indul mindenik, s makacs,
és hajthatatlan, mint a sziklafal,
Királya sem bír lelkével, ha azt
megszállja egyszer a vad döllyf, negéd. (...)

Második fejezet

„Régi dicsőségünk, hol késel...”

Nemzetébresztő múltidézés

A nemzet még csak egy mutatványból értesült vala Vörösmarty *Árpád*-jának létezéséről (az *Aspásia* által 1824), midőn az *Zalán Futása* címmel tíz énekben a következő évben megjelenvén, a költő hírét szinte rögtön országossá tette. *Zalán* nemcsak költői mű, hanem egy a nemzet ébredésével összefüggő politikai tett is volt. Megérte volt még Vörösmarty azon nyomorú időt, (...) melyben a hazafiúi érzés csak búsongani, de tetterre lelkesedni még nem tudott. Ennek lankasztó tudata nyilatkozott *Zalán*-nak azon elégiai részleteiben, melyekben a költő alanyi érzéseinek szabad ömlést engedett; de nem jelei nélkül a visszahatásra gerjesztő iránynak. Mert „a gyáva kor” ostromozása ébresztendő, a régi nagyság dicsőítése önérzetre izgatandó volt. Ezért hátrált a tiszta tárgyilagosság az öntudatos alanyi felfogás előtt; innen lengi át az antik eposz nyugalma helyett ódai tűz az elbeszélést. Vörösmarty, mint történetünk folyamából láttuk, nem volt első, s nem maga, ki így érzett; de az ő mély lelke érezte a süllyedés fájdalmait legelevenebben, az ő ódonszerű érzülete akarta a feltámadást leghathatósban. A nemzet szíve volt az, mely az ő keblében oly hangosan dobogott, a nemzet érzése az, mely az ő szája által szolt az erő és önméltóság egész hatalmával. Így ő, a közérzés legvalódibb letéteményese lett annak legpregnansabb kifejezője is. (...) Innen *Zalán* roppant hatása, ebben annak történelmi jelentése.

(Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1987. 244-245. l.)

ZALÁN FUTÁSA TÍZ ÉNEKBEN (1825) (Részletek)

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek, és a
Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.
Hol vagyon, aki merész ajakát hadi dalnak eresztvén,
A riadó vak mélységet fölverje szavával,
S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
Párducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát?
Hol vagyon? Ah ezeren némán fordulnak el: álom
Öldösi szíveiket, s velök alszik az ősi dicsőség.
A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.
Engem is, a nyugalom napján, illy év hozza fényre
Már késő unokát, ki előbb a lányka mulandó
Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
S rajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén,
Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.
Még is az ifjúság háborgó napjai múltván,

Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő
Képzetek villannak meg, diadalmas Ügekről,
S a deli Álmosról, s Álmosnak büszke fiáról,
Párducos Árpádról... Óh hon! Meghallasz-e engem,
s nagyra törő tehetős fiaid hallgatnak-e szómra?
Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet
Elnyugszik, s afél föld lesz nyoszolyája; de engem
Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok acéli
Szegdelik a levegőt: villog, dörög a hadi környék.
Látom elől kacagányos apák, s heves ifju leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni, vagy ölni,
Zászlódat látom, Bulcsú, s szemem árja megindul.

Óh hát halljátok, ti hazának gyermeki! Szómat,
Későn hangzik már, de magában hordja halálos
Harcok fergetegét, s hú a haladékony időhöz.

(Zalán futása, első ének)

(...) a hazafias, férfias Berzsenyi lobogó fáklyája villogott szemébe. (...) De olvasott külföldi költőket is, (...) Shakespeare, Homér, Tasso voltak a kiválasztott könyvek (...)

(Babits: Az ifjú Vörösmarty 211. l.)

Gyengék is már e letűnő kor lelkei; a nagy
Ősi dicsőséget nem bírják tartani többé.
Ti kacagányos apák, hadat úzó szittyá vezérek,
Hős eleink, mi csekély nektek keveredni csatába,
Ott új honnotokért küzödni, s elesni vitézül.
Nem! Méltó unokátoknak most mondani én nem
Merném nemzetemet; mert a kard súlya keserves
Már neki, s mellékes gondokra vetődve, mohón a
Béke futó örömet kapdossa (nem őrzí) bolondul.
Olyanokat mégis szült századom, akik örömmel
Visszatekintenek a lehunyó fény régi nyomára,
S hátramartadt sugarát fölfogják tiszta kebelükkel,
Hogy vele áldozatot lobbantsanak a haza színén.
Óh ha ezek számát érhetném gyenge dalommal,
Föld! Gyönyörűséget nem kérnék tőled azontúl.
Szívem örökségét itthagynám hübb fiaidnak,
És komolyabb örömem nagy egekkel lenne határos.

(Zalán futása, harmadik ének)

Annál szerencsésb volt a költő a tárgy megválasztásában, mely a mondai és történelmi kor érintkező pontjairól vétetett, mégpedig annak döntő momentumától; és nagyszerű annak felfogása, mely szerint Árpád mint egy világtörténelmi misszióval megbízott hős, Magyarország megalapítása mint egy szerveződési bíró földrész regenerációja jelenik meg; a nagy művet elhatározandó esemény pedig csak egy, a népek harca által (...) eldönthetőnek

tüntették fel.

(Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története 246. l.)

A nap alászáll már, haloványodik arca világa
A zajgó nyomorúlt földnek közel érve határit.
Áll egyedül Árpád egy csendes ki halom ormán.
Nézi körül a sík tájékat, az elleni tábort,
Melly sokaságával mozog a nagy téren előtte.
Lelke magas képzelmekekkel forog a nagy időben,
Annak előbbi, s jövő tüneményit látja lebegni,
S titkos imádságot mond hála - buzogva Hadúrnak.
Barna haját, s vállán tarkáló párduca szélét
A siető szellő kapkodja, s arannyal elöntött
Fegyvere szép fényén haloványan reszket az alkony.
Néz iszonyodva reá a pezsgő elleni tábor.
Egymást kérdi heven, s a kérdés közben elámúl,
Amint látja felén rettentő kardja világát,
És daliás tetemét magasán fölnyúltni toronyként.
(Zalán futása, negyedik ének)

A legtöbb nehézséggel a csodálatosnak megteremtése járt, melyet a költő ily műben nem nélkülözhetett, s melyre nézve nem támaszkodhatott néptudatra. Hadúrt és Ármányt, mint a jó és a rossz elv képviselőit, Cornides után a perzsa Ozmund és Ahriman nyomán alkotta meg.

/ Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története 245. l. /

Mindent eltemet, és leszorít a szörnyeteg Átok.
Jó a Zűrzarvar is. Fél ló, fél ember, erőtlen
Árnyékkép; de vezérképen futos a magyarok közt.
Ölnyi vasas buzogányt forogat zuhogatva kezében,
Durva fején borzas süveget visel, és daru-tollat,
Benne hazugsággal folyvást küzd, s vesz az igazság.
Nyelve csalást árúl. Így jár a szittya seregben;
Tétova, úz, s biztat, rémít, és ösztönöz; erre
A sereg oszlani kezd, sorai szakadozva bomolnak,
Így a többi gonosz csapat is keveregve kiszállott,
S a rohanó hősnek remegett markában acéla.
De közelítte Hadúr, s megvágta hatalmasan Ármányt.
Szikrázott a kard, amint lemerüle nyakába,
És rengett az egész környék. Amaz ördög erővel
Tagjait összeszedé ismét, s még álla erősen.
S mintha heves déltől szájt nyitna vad éjszakig a föld,
És azon örvényes torkokkal üvöltene, bögne,
Úgy bögött, s az egész levegőt bögése betölté.
Másodszer köddárdáját szétverte Hadisten,

S hasztalanúl ismét vágdosta, hogy összeomoljon
Termete. Összebomolt, és újra fölállta keményen.
Rettenetes csörgést tettek vas tagjai, szája
Folyvást zúga, s magyar hadakat rémíte szavával.
Ekkoron isten erős kardját hüvelyébe taszítá,
S messze kinyúlt, s markát viharos Tátrára vetette.
Ott a nagy sziklát csikorogva kitorpte tövéből,
És emelé magasan, mint szinte az égi kaszások
Fénylenek éjenként, onnan pedig egyben ereszté
Rettenetes karját, s Ármányt megütötte kövével.
Röpdöse már a Rém, s körmét istenre mereszté,
De mikor a nagy szirt roppanva leszálla fejére,
Földbe lapult, s iszonyú torkán morgása megállott.
A hadak istene most ráhága, s tiporta boszúsan.
Lába alatt Ármány vas tagjai össze szakadtak,
Széllel gördültek töredéki; de nyögve, remegve
Ingott a föld is, s két sarkai összeropogtak.
A Rémet pedig elhagyták gyors szárnyai. Eldőlt
Isten alatt bérces nagy termete. Félelem, Átok,
S társaik isten előtt mindnyájan omolva futottak.
Ő legutól iszonyú kínnal terhelve megindult,
S visszaröpült egyedül nyomorult rosz lelke pokolra.
Isten is a harcok mezejét elhagyta serényen,
S ment ragyogó diadalmával hév déli napon túl.
Ott fényes kapuját kinyiták magas égi leányok,
Megtörlék kezeit, s izzadt szép homloka térét,
Ő pedig a nagy fegyvereket villogni hagyá még,
De nem csattogató, kékes fellegre bocsátván.
Víg lett mostan az ég, boltját nem vonta be felhő,
S lassan zenge körül a forgó többi világok
Ezrede, s hús szellő játszott a nap sugarával.
Csak maga küzdött a nyomorú föld, rajta halandó
Emberek egymáshoz gyilkos viadallal omolván.
Csak maga nem nyugodott, s fiait keseredve viselte,
Akiket ő szült, és kebeléből fényre bocsátván,
Nem táplált egyiránt. Gőzölgő véröket itta
Most, s fölszáguldott pora lett temetője sokaknak.
(Zalán futása, nyolcadik ének)

Ami feladatköltészet a Zalán futásában, ma már teljesen muzeális jellegű (...). Az eposzból azok a részletek maradtak elevenek, amelyek mintegy a szándék ellenére jöttek létre: az első ének fürdőjelenetének tiszta erotikája, a Délszaki Tündér szerelme, bánata és elmúlása, azok a részek, ahol Vörösmarty szubjektív mondanivalója behatol az eposz sáncai közé.

Szerb Antal: A magyar irodalom története 289. l.

Óh, kiket a hadi zaj, kiket a bús tárogató hang
S rettenetes kürtszó ébreszt, nagy lelkű vezérek,
Hagyjatok egy kissé távoznom harci mezőről,
S míg nagy táborokon szenderg a szörnyű halálnak
És veszedelmeknek szikrája vitézi kebelben,
hadd kössek gyengéd koszorút a hű szerelemnek.(...)
Ment a szép haju lány kebelében víve szerelmét,
Mint viszi nyögve, vadász dárdáját, a sebes őzfi.
Hajló fényében ragyogott már a lefutó nap,
Minden fűszálon gyönyör, és báj lenge, de Hajna
Mind csak Etét keresé, földet s eget úzve szemével,
S ég, föld szívének Ete nélkül nem vala kellő.

Meg ne sebezétek könnyű kis lábait, átkos
Tüskék, s rút kórók; ti hajoljatok ifju virágok,
S gyenge füvek deli Hajna piros talpának alája.
Folyj lassan, Bodrog, fővenyágyad csendes ölében,
Halkva suhanj el az erdőkön, langy nyugati szellő,
Meg ne zavard a lányt, mikor a deli hősfira gondol,
És minden mást messze felejt. S óh tiszta sugár te,
Melly csillogva leszállsz az egeknek fénykebeléből,
A hév nap tüzes arcáról, te is el ne sötétítsd
Hajna szelíd kebelét, mely szebb a reggeli hónál,
Szebb a hattyúnál, s mint a hajnal csillaga, olly szép,
Hagyd gyengén hajadon képét, piros ajkai díszét,
Hogy amikor őt a hős meglátja, elandalodólag
Lásson együtt minden gyönyörűt szeretője alakján,
Hogy minden bajait kedves láttára felejtse,

S érte akármelly bajt ne remegjen venni magára.
Csendesen, és folyvást megyen a hab, Hajna közelget,
Majd a parton eláll, s így szól a vízbe lenézvén:
„csendes özön, képem mellett csillogva kerengő,
Jó meg megy maradás nélkül szép habzatod: óh bár
A Tisza mélyéhez vinné el képemet, ottan
Látná Und ékes fia, és megörülne; talán ha
Látná, mint epedek, meg kezdene szánni magában,
S jőne serényebben, mint jó; de gonosz vagy özönvíz,
Képemet egy helyben hagyod elbágyadva, remegve,
S kissel alább lengő fűszált, és parti virágot,
Bokrokat, és fákat mutogatsz a kékes egeknek.
Csak menj hát, majd elközelít a hadzavaró hős,
Szép gyönyörűségem, s megnyugtat erős kebelében.”
Eközben leveté lágyan szőtt lepleit, íját,
S messze kitűnt delin és pusztán a déli sugárként.
Hogy csendes Bodrogba leszállt, még gömbölyű térde
Látszék a habból, mely azt fodorodva keríté,
S hajnalként futa gyors pirulás deli teste fehérén,
Szálla tovább, s már a hullám tele combjait éré,
Pajkosan ellebegett hajló ágyéka körül is,
S mosta sugár derekát. Ekkor meghajla kezével
A deli lány, s szép kis tenyerét lemerítve szelíden

A siető habokat képére nyakára locsolta.
Mebomlott haja, s szabados fürtökben omolt el
Tündöklő vállán, karján, és a kerek emlőn,
Melly mint egy fakadó bimbó kipirúla középett.
Alkonyodásra jutott már a nap, s tiszta határát
És a nyugvó tájt bágyadt lángszínbe borítván,
Általadott vizet, és földet hűvös esti homálynak.
Ekkor barna deres paripán, hús csillagi fénynél
A Hajnal szép gyermeke jött, egy délszaki tündér
Mint repülő felleg, szállván a híg levegőben.
Tündöklött pedig ékes arany haja, s a kacagánnyal
Lenge szelek szárnyán maradozva utána huzódék,
Balja felől aranyos hüvelyében csattoga kardja;
És vala gyöngyökkel ragyogó szép sípja kezében,
Melly a természet hangját elzárva magában,
A nagy föld közepén mélyen fekszik vala hajdan.
Onnan az Éj-anya fölragadá, és adta fiának,
Amikor ezt Hajnal mérgében elüzte magától.
Zenge pedig csalogány s tarkás pintyőke szavával,
Elsiető dörgés morajával s a fene tigris
S kölykeiért sívó vad oroszlán durva zajával.
Mellybe ha fűtt, rettentő volt, vagy gyenge varázsló,
Melly futtában elállítá a gyorsan iramlót,
S állót mozdított amint szándéka vezérlé.
Hajna hová lesz most? Rémulve, pirulva kiszökvén
Bodrog habjaiból, veszi könnyű lepleit, íját;
És szalad a ligeten, s futtában törli fejéről
A vizet, és igazítja magán huzogatva ruháját.
Melle födetlen még, csak félig van szövevényben
Szép emlői körül, azt is lebbenve kibontja
A suhogó szellő, s le-lehuzza, ha érheti róla.
Már elmenne, tömött erdőben rejtve maradna;
De zendül a síp, csábító hangja betölti
Minden erét, tagját. Áll most, s bámulva tekinti
A fiatal tündért. Az alászáll, s gyenge szivárvány
Íve terül, valamerre megyen, paripája elébe.
Egy kisdéd csillag ragyogott vezetőleg előtte,
Melly mikor ő vágyódva halandók földre lépett,
Fényesen, és magasan tündökle fölötte az égen.
Már közel ért, szeme csillámló vala, képe mosolygó,
Fél víg, fél szomorú mint a hold éjjeli képe,
De piros és kellő, s már nem birhatva szerelmét
Nyájasan átölelé az előtte szemérmesen állót,
S rózsás szűz ajakán megcsattant isteni ajka.
Szíve gyönyörködven a rég keresettben, örömmel,
És boldogsággal tele volt, de remegve kifejlék
Karjaiból deli Hajna, s futott. A délszaki tündér
Gyengén visszavoná, s édes bús hangon imígy szólt:
„Hajna te futsz, oh Hajna, kiért elhagytam az ékes
Hajlékot dél fényes egén, ki miatt keseredve
Fölkeresém Kaukáz üregében az agg szelek atyját,
Hogy hollétedről hírt vennék, s édesatyámat

A gyönyörű Hajnalt tudakoztam napkeleten túl.
Oh ki után annyit bujdosztam, Hajna, te futsz-e?
Míg más honnodban Volgán túl gyermeki kedvvel
Szédelgél a tarka mezőn, és én is atyámmal
Tartózván mint gyenge fiú szállottam elődbe,
Nem futtál, ha jövék, sőt mondtad gyakran enyelgve:
„Szép tündérfi, mikor jössz ismét vissza mezőnkre,
Oh ha megént eljössz, hozz csillagot énnekem” és én
Lassan elindultam, csendes nyugtában atyámnak
Csillaga fényéből egy szikrát vettem orozva,
Míg lejuték, megnappalodott, s a szikra kipattant,
S elvesze pártalanúl a világok végtelenében.
Sirva jövék hozzád, te pedig deli Hajna szelíden
Törléd könnyeimet, s mondád sajnálva, ne sírjak.
De nemzöm látván a szikrát szerte bolyogni,
Elbúsúla s boszús szemmel megtilta magától.
Most hát, mert haragos szántából délre szakadtam
Elfeledél-e, hogy így irtózol Hajna ölemtől?”
Erre mivel gyermekkorra nem rémlett el eszében,
Még jól emlékezett a lány és monda: „Hogy értem
Illy tova bujdosztál, szép tündér, szánlak; azon kor
Mellyet imént mondál, játékunk, s könnyü siralmad
Hátramaradt őseim honnában, Volga vizén túl.
Itt fölserdültem, hidegek már énnekem a te
Karjaid, és öleléseidet is megtiltja szerelmem;
Mert tudd: hadzavaró Ete hős van Hajna szívében.
Oly ékes nem, mint te, vadabb, mint gyenge szerelmed,
De szép, s jólelkű, s a harcban erőre hatalmas,
Aki hazát szerzend e boldog földön atyámnak,
És minékünk, s hős karjával megnyomja serényen
A dúlásra jövő harcoknak enyészetes árját.”

(Zalán futása, első ének)

A Zalán szép híre erre is virágzik mindenfelé; kivált a mi plébánosunk áhitatos imádója, s széltére recitálgatja belőle az előtte kedves helyeket. De a dologhoz értőknél is illendő becsben van a munka.

/ Fábrián Gábor 1826. június 17-én kelt leveléből kritikai kiadás 17. kötet
141 - 142. l. /

(...) készült több nagyobb-kisebb elbeszélő költeménye, melyek közül főleg két történeti eposz, *Cserhalom* egy énekben (1825) és *Eger* három énekben (1827) kiemelendő. *Cserhalom* kicsiny terjedelemben is egy nagy mű érdemével bír, mind alkotás s élesen rajzolt sokféle alakokra, mind a hősi, hazafiúi és tisztán emberi motívumok arányos szép összehatására nézve.

Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története 247. l.

CSERHALOM

(Részlet)

Cserhalom a meredek helyen is már meg vala víva,
A vérben fürdött Salamon fölütött az oromra
Elfoglalt ragyogó zászlót lobogtatva kezében.
Már csak tetteiből vélnéd országok urának:
Mindene tépve vagyon, tetemén nincs semmi királyi.
Itt is megszalad a kunság, más részen előttök
Áll a széledező dandárral Géza, s Oposnak
Életvesztegető buzogánya kopog le fejükre.
Merre, hová? Nincs út, menedék nincs, gyász van előttök,
Gyász nyomaikban: dőlt feleiknek szörnyű halála.
Árbocz is, a szomorú csatazaj zendülve fülében
Mégfuta Ernyeitől, s rabját fölkapta ölébe.
Vaddá lett veszedelmében, nem hallgata szóra
S nem vala mint ezelőtt szerelemmel képe mosolygó;
Féltés ült azon, és vesztő borulása szívének.
A lány esdeklő szemeit most senki sem érté,
Tajtéckzó paripán lebegett reszketve sikoltva,
Vad szél hordta haját, vad szél hordozta ruháit,
S a bajnok vas karja feküdt bús keble verésin.

Fenn vala már László, s vállát bekötözni leszállott.
Most hogy előtte rohant a lány gyötrelmivel Árbocz,
Rá iszonyú szemeket vetvén végezte kötését,
S lóra kapott. Hangos dobogását messze kihallá
A szaladó Árbocz „Haj! hát elvesztlek Etelke,
És az irigy végzés téged sem hágy meg ölemnek?
Veszszek el inkább, és te is akkor veszsz el előttem.”
Így szól, s visszatekint, s fél dárdavetésnyire látja
Gáttalan üzőjét villogva nyomába rohanni.
Még egyszer meghajtja lovát, s keserdeve szorítván
A lányt melléhez legutósó harca elől fut.
Mind inkább közelít a zaj. Már méri fejéhez
A kardot László. Még jókor visszacsap Árbocz,
És a gyilkos ütést vasa elhárítja fejről.
Ekkor tágulást lelvén a lányka, öléből
Földre szökik szaporán. S most Árbocz szembe kerülve
Harcol oroszlánként, mellynek fölverte tanyáját
A környéki vadász. Jó fegyvere mint az élő láng
Villog markában s Lászlónak melle felé jár.
S mintha tanyát ottan kívánna felütni örökre,
Mind csak azon fárad, mélysége kecsegteti, abba
Vágy bele hatni s szívét onnan kicsikarni vasával,
A szívet, a lánynak, mint vélte, ha veszne, jutandót.
Harca dühösb vala mint ártó. Vas várra csatázott,
Melly iszonyú csengésekkel felel a sok ütésnek.
Nem hever a legerősb daliának jobbja is addig;
Dúlja, emészti az őt és megfárasztja sebekkel,
Hogy végtére betört házként nyergére leroskad

S tündér vágyaiból a halál veszi által az omlót.
Csak maga állt már a győző s harc-nyomta lováról
A vérsíkra leszállt. A lányka elébe borúla,
És köszönő ajakát az örömnak hangja futá el.
László a remegőt kegyesen fölemelte magához.
Az kipihent karján, s a holt Árboczra tekintvén
Megszáná esetét, s így szólt jó lelke hevéből:
„Oh ha szabad még kérni nekem, hálával adósnak,
Hagyd nekem e holtat: gondom van hült tetemére.
Nem volt ő zordon, szerelem szép szózatival jött
Lábamhoz, s mikor úr lehetett kényére, rabom volt.
Tán vétkes s büntetni való, hogy rablani eljött;
Ám de kiszenvede már: én őt kis csörge patakhoz
Eltemetem s lobogós dárdát tűzök le porához.
Fölszedem a kikelet rózsáit, s parti virágok
Bokraival sirjára teszem. Hervadjanak ott el,
Mint ő is szomorún elhervada ifju korában.”
Meggfogadá a fejedelem, s enyelegve imígy szólt:
„Hát a győzőnek mi jutalmat szána Etelke?
Nem fog-e Cserhalmon neki is szentelni virágot,
Melly hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?”
Szebb vala ő, mint tudta, s szívet csábíta szavával.
Megnézé a lányka, s szemét lesütötte ijedve.
Visszaesett a szó ajakán, a gondolat elhalt
Lelkében, s piruló arcát égette szemérem.
És mikoron még is felelését várta mosolyogva
A diadalmas hős, rebegő lágy hangon imígy szólt:
„Fejedelem! Csak holtaknak kell adni halotti
Tiszteletet, s gyászos koszorút a hervatag ágból.
Élő háladatos szívvel tiszteljük az élőt,
S a győző neve kedves hang: leborúlva nevezzük.”
Látta pirulását László, s nem enyelge továbbá.
Mint a tiszta harang kedves csengései, gyöngén
Hangzott a rebegő lánynak szózatja fülében
És lelkébe hatott: de az érzés könnyű hatalmát
A nagy gondolatok kiveték tusakodva eszéből;
Még is szép semeit nem merte bevárni szemével;
Harc-koszorúzta fejét a szűnő zajra fölütvén
Szerte körülnézett, de futókat nem mene üzni.
Néma szelídséggel vezeté atyjához Etelkét,
És az öreg harcos karjába fogadta leányát
Elvetvén gondját, mellyel volt nyomva, szivéről,
S így szólt elboruló semeit magas égnek emelvén:
„Mért mondott nyelvem panaszos szót ellened oh ég!
Nem büntetsz te, megáldottál bánattal, örömmel,
S most a bánat után tisztább örömekre derülök.
Oh már nem lesz üres vénségem, mert te velem vagy,
És a pusztá lakot szavaid lágy hangja betölti.”
Igy minden részről az örömnak napja beállott.
Elragadott fiak és hölgyek rokonaikra borulván
Gazdag örömkönnyek folyták a bajnokok arcát.
Nincsen már csata. Rémitő hús csendben alusznak

A rohanó daliák. Szél sem mozgatja meg őket.
És most néma dicsőséggel lépdezve közöttük
Összejön a három győző. Bámulva tekintik
Egymást, mint kiket a villongás messze szakasztott.
Hosszú pálya, halál pályája terüle közöttök,
És iszonyú jeleket vágott a harc keze rajtok.
Összejövének most, s népestül térdre borulván
Hálát zengettek diadalmas ajakkal az úrnak.
Ők kiket annyi halál meg nem fárasztbata, kikkel
Nem bírt a hadi vész, az idő mélyébe merültek,
S hamvaikat már a szellő sem lelheti többé.
Még maga áll a hegy, tetején sok század után is
Véren nőtt fűvel koszorúzva uralkodik a hír.
Vajha, midőn oda tér honnunk fia, el ne felejtse
Őseit, és szabadabb lélekkel zengje utánunk:
Cserhalom, a te tetőd diadalmak büszke tetője!

(1825. április-május)

A Tündérvölgyben már kirajzolódik az a birodalom, ahová Vörösmarty menekült, amikor a realitás elviselhetetlenül sivárrá vált számára, a tündérvilág az önmaga mélységeiben, ahol a valóság nem utol nem éri.

(Szerb Antal: A magyar irodalom története 290. l.)

TÜNDÉRVÖLGY

Benn az ékes völgynek dombos közepében,
A magas cedrusnak virágos tövében
Hét szivárvány vagyon egyesült szépségben,
Kisebbedvén mindig befelé estében.

A legbelső alatt szép lányka üldögel,
Kit egy magas tündér hizelkedve ölel,
S mert ébren nem bírhat tiszta hűségével,
Csábító csókokkal bájosan altat el.

Most a lányka feje álmosan nehezül,
Termete hanyatlik gond és erő nélkül,
Csaba irtózik és lángol e nézéstül;
Feje zúg s szemében szikrázó harag ül.

Ha láttál éjfélnben tüzes kísértetet,
Oroszlánt, kit vadász vassal megvérezett,
Vagy villámmal járó halálos felleget,
Csak úgy képzeled e szörnyű tekintetet.

Párducként felszökött a domb tetejére,
Lelöké a tündért négy öl messzeségre,
„Ébredj!” monda, Jevét emelvén kezére:
„Ébredj, és mondj áldást Csaba fegyverére.”

A lányka (Jeve volt) sohajtva ébrede,
Látott s szemeinek csak alig hihete;
De szabadabb lett a tündér lélekzete,
Ordított, s az egész völgy ordított vele.

S most mint sebes árvíz mind összezavarva
Jöttek, riadoztak Csabának rohanva.
Csaba széllel vágott „vissza! tündér! vissza!”
Kiáltván kardjával téres nagy kört huza.

A tündérek visszahökkenve megálltak,
Erejét érezvén Kármán kardvasának,
Csaba neki csap az ingó cedrusfának,
És a cedrus enged döntő csapásának.

Csikorogva kidől tövéből a völgybe,
S végig nagyot zuhan tündérek fejére;
Fut a hét szivárvány magas ég színére,
Halovány setétség borulván helyére.

Maga áll közepén mint uralkodó sas,
A rettentő ifjú s kezében a kardvas,
Három kört húz benn, és oda ül siralmas
Képpel a lány: szeme Csabán csak gyászt olvas.

De bizik az s büszkén, boszúsan így beszél:
„Ide hát a kiben nemes bátorság él,
Ide hágjon körbe, itt villog a vas él,
Ne féljen harcolni ha orozni nem fél.

De bár jöjjetek el, a kik ide fértek,
Jöjjetek mindnyájan csalfa tündér kölykek!
Azért vannak velem varázsos fegyverek,
Hogy avval szépemért véres boszút vegyek.”

Rá zúgott, ezt hallván, a nagy gyülekezet,
Hogy összeszaggassa, neki törekedett.
A nap fia rájok nyújtott tiltó kezét,
Ő ment, a többi nép mind visszalépdessett.

Ő pedig szólt: „társak! félre most e helyről!
Senki ne reméljen cseppet is véréből,
Magamnak is kevés az egy illy emberből;
Félre hát ti társak, félre most e helyről! –

S ki vagy te vakmerő, szegény föld gyermeke!
Ki a napfiára gyilkos kezét vete?

Szerencsétlen anya! Ki téged visele,
Szeme hasztalanúl sírással lesz tele.

De hogy tudd meg: miért érdemelsz inséget,
Jeve, kit említél, nem illet már téged,
Döngöre dárdáján halálos ítélet
Jött rá; én tartám meg s úgy nem ére véget.

Tied-e hát? Nem az, tied csak halála.
Sírathatod, éjet virrogathatsz nála.
De jőj, lásd vadságod neked mit használa,
Tudom kínná leszen minden hajad szála.

Álmod vetek a szép Jevére örökül,
Téged sebbe rakva itt hagylak egyedül,
S Jeve még is egykor kezeimbe kerül,
Oda, hol csillagom áll hév napon fölül.”

De Csaba is erre hirtelen felele:
„Nemes tündér! bár vagy hatalommal tele,
Megállj s megálljatok ti tündérek velem!
Halljátok, engem is vétek vezérel-e?

Vagy inkább vitézi kötelesség hozott,
S természet melly erős érzéssel alkotott;
Tegyetek magatok ebből igazságot,
Én ellenségemmel kiállom a harcot.

Azt mondja: a lánynak enyém csak halála,
Sírhatok, éjeket virraszthatok nála.
Hol volt hát, hogy végső csókot adnék rája,
S tennék fejez zászlot hült kedves hamvára?

Nem láttam, szép vérét nem látták szemeim,
Nem érzették hűlő orcáját kezeim,
De hogy élve ment föl, még látták szemeim,
S kiestek kezemből véres fegyvereim.

Pedig inkább halva fekügyék sírjába’,
Mint éltemben dőljön idegen karjába.
S ha valaki akkor lelket önt hamvába,
Legyen övé, mert van hozzá igazsága.

Vagy minek beszélek idő vesztésére?
Tündér! tied a lány ha engem versz földre,
Ezt esküttem erős hadak istenére:
Enyém, ha én győzők szívem örömére.”

Így szólt, s a nagy tündér a körbe robbana,
Jobbjában az acél fenyeget megvillana,
S mintha nehéz mennykő egeből szállana,
Lépésétől a föld nagyokat dobbana.

De Csaba sem nézé rohantát csendesen,
Mint megeredt nagy kő melly lefut a hegyen,
Úgy ment rá erővel s boszúval teljesen
Végig mérvén kardját a tündér gyermekén.

Az pedig erősebb földnek hatalmánál,
Dühödötte szörnyű képpel előtte áll;
De vész tündérsége Kármán kardvasánál,
S minden diadalma vitézségére száll.

Harcol, tüzesedik kezében a fegyver,
S mint lobogó villám haragos szikrát ver,
Szeme ijesztőleg lángot és vért kever,
S Csaba megsikamlík erejétől kétszer.

Harmadszor vág ismét homlokúl Csabára,
Visszaugrik az a körnek határára,
De rettentőbb leszen arca borulása,
Öldöklőbb kezében kardja suhogása.

Mint széltől hajtott fa vadon erejében
Visszahajol ismét szélnek ellenében;
Úgy fordult meg napnak fiára fenébben
Az elbúsult Csaba égő szégyenében.

S most harcoltak elszánt kétes szerencsére;
Alattok a kis domb fél öltre süllyede,
Ingott a két vívó rettenetes feje:
Vasaik csöngöttek s hangzott az éj bele.

Most terült az éjfél rémséges fátyola,
Csattogott a sárkány s menést parancsola,
Csabától, mint szirtek leszakadó fala,
Úgy hullott az ütés forró nap fiára.

És az hanyatt dőlven nagy hosszan elterült,
Alatta terhétől a völgy is megrendült;
De csak hamar sebes sárkányon elrepült,
S az egész sokaság magas egekbe tűnt.

Maga maradt a hős s Dalma szép leánya;
De szemét a tündér gonosz álma nyomja.
Nem késik az ifjú, veszi karjaiba,
S megy hol le van ütve lovánál dárdája.

Lovát nagy bajosan csak gyalog vezeti,
S szép terhét ölében ápolgatván viszi,
Túl az erdőn puha gyöpre lefekteti,
De keblét fogyasztó fájdalom terheli.

Hasztalan öleli a lányt ép karjával,

Hasztalan ébreszti ajakát csókokkal,
Hasztalan szól hozzá szerelem szavával,
Siket füleinél minden szózat elhal.

Nem nyughatik, Jevét fölveszi nyergébe,
S tüzesen szorítván zajló kebelébe,
Mintha egyenesen sírba menne vele,
Olly busúltta leve, arcát gyász festvén be.

S úgy megyen Ragadón sűlyedt gondolattal,
Versent siránkozván harmatos hajnallal;
De alszik a szép lány s szél lebeg hajával,
Hasztalanúl az is, nem birhat álmával.

Haza ér az ifju Jevével jó korán,
Szomoruan zörget Dalmának ajtaján,
Belép: ölében az elragadott leány,
De csendes és néma, s mint árnyék halovány.

Még is nem vesz gyanút az ősz ezt néztében,
Megoldatja kezét első örömében,
S íme érzés gerjed a lány tetemében,
Fölkél nagy vidáman ifju kellemében.

És köszön hivének, köszön ősz apjának,
Megeresztvén szavát édes ajakának,
S a mi szépet ég föld összefoghatnának,
Mind együtt mosolyog hajnalán arcának.

Mint álom elröpül a bús emlékezet,
Vigad Dalma s a két hadi felekezet;
De csak maga örül sok harcot szenvedett
Fia Bendegúznak birván a szűz kezét.

Örül és öröme nagyobb a világnál,
Mélyebb és magasabb tengernél és napnál,
Tüzesebb, ragadóbb lángnál, áradatnál,
Teljesb és hatalmasb minden gondolatnál.

S örül vele a szűz, Dalma szép leánya –
De ti lányok! most ne menjetek hozzája:
Nincsen az életnek több illy pillantása,
Rövid; de századnál drágább birhatása.

1825.

A későbbi kisebb eposzok azután már nem is feladatművek, hanem személyes mondanivalóinak elbeszélő formába való objektiválásai. Szakított a történelemmel, amelynek adottságai megkötötték szabad fantáziáját, és a mese és az őskor korlátlan világába helyezte mondanivalóját. Amint leveleiből is kitűnik, azokban az években, amikor kisebb eposzai

keletkeztek, Vörösmarty nagy lelki válságon ment át. A válság akkor következett be, amikor már nem szerette Etelkát. A világ sivatagosan elhagyottá vált számára, és átélte a legnagyobb szenvedést, ami emocionális embert érhet: a teljes érzelemnélküliséget, ami a halál az életben. (...) nem az az igazán szomorú, hogy Etelka nem szereti, hanem hogy ő nem is bánja...

Még teljesebb ez az önmagába süllyedés a Délszigetben, ami talán Vörösmarty legnagyobb alkotása lett volna, ha befejezi. Amennyire a töredékből meg lehet ítélni, egy történetfilozófiai meseköltemény lett volna.

(Szerb Antal: A magyar irodalom története. 289 - 290. l.)

A Délsziget
1. ének
(Részletek)

És ebben lele kedvet, ezek látása voná a
Gyermeket: ő ragyogó díszében halmokon ülven
Nézte miként a tarka sereg sípjának utána
Járta kerengőjét, most lassan, majd sebesebben.
Félre nem is nézett. Ott egy kis lánynak alakja
Lenge szelíden elő. Mikor a vak sziklatorokból
Megmenekedve szabad szárnyakkal evez vala égnek
A kis tarka madár, első örömeke szülte
Akkor az édes lányt, a légnek tiszta fölében;
És szellők nevelék füveken ringatva s virágok
Bíborain. Gyengéd tagait betakarni leszállt a
Csillagos esthajnal, s szűz harmat téjjel itatta;
Lelke pedig fény volt, az örök fény tiszta sugára:
E kisdéd remekét ég és föld látta foganni
S csendesen állta körül; maga a napok istene hozzá
Adta mosolygását, hogy kezdene szíve dobogni,
S a szív, bánatok és örömek forrása, megindult
Volt foganásakor a levegőnek méhe fehér köd,
Melyből ő mint lány kikelet rózsája feselvén
Kellemes álmoként képessé kezdte simulni;
Végre fehér köde változván tündéri ruhává,
Lány kele lassan elő, a legszebb testi valóság.
Lábai mint az öröm zengése, lebegve röpülven,
Teste kicsiny súlyát hordozták mennyei bájjal;
Arca mosolygás volt, szeme pillantása virág, kék
Parti virág, melyből mikor éjet kerget el a nap,
Ifju sugárral a leggyöngyebb harmatot issza.
S ezt a sípba fuvó gyermek nem látta. Kifáradt,
S halmának döntötte magát. Harsanva kifordult
A síp markából: szemeit betakarta az álom.
Tüstént a két bűn földnek gyomrába lesúlyedt;
Örvendvén, noha bágyadtan, fészkeikbe siettek
A madarak, barlangba vadak, s hús berki tanyákba.
Összezavart csontaik épülete szinte kocogván,

Vert hadként mentek sántító hosszú seregben.
A kis lányka pedig végig lejtette letarlott
Síkját a rétnek s eltűnt a déli ligetben.
Tiszta nyomán füvek, és sok színnel büszke virágok
Hamvaikból gyönyörű lábát csókolni kikeltek
És az elégett föld tavasz ékét vette föl újra. (...)
Hév szellő jöve távolból, s egy hű szeretőnek
Hordta sohajtását. Fáradtan elére az egykor
Szépéhez, de hideg kebelétől visszaveretvén
A nagy tengereken bujdosva kereste halálát:
Most ide lengedezett, s szomorún a síphoz ütődvén,
Annak torkolatán elhalt a gyenge sohajtás.
Tüstént megcsendült a síp, nem gyilkos erővel,
Lassudan és gyengén csendüle meg a szerelemnek
Lágy epedéseivel híván a gyenge leánykát.
S eljőve az mosolyogva, nem is kísérve vadaktól,
Szép maga jött el most; de Halál karjába kerülvén
A dombnál ragyogó lelkét oda vesztve rogyott le.
Őt a durva Halálfi midőn rontotta, kegyetlen
Kő szive megmozdult hangos kopoogásra, mosolyga,
Mint lehetett, s lelkét nagy örömmel nézte kezében,
S nézte szelíd álmát, mert csak szendergeni látszott,
Még csak alig szülvén pihegő kebelének ütése.
Kellemesen nyugodott mint egy kis habhalom, elmúlt
Feretgegek partján, meg sem ringatva szelektől.
A kis oroszán ezt békén nem nézte: hatalmas
Ordítással ütött a sírok gyilkos urára,
S fojtogató kezeit szilajon kapkodta fogával.
Ébredte a gyermek. S így tűnt a lányka szemébe.
Ott termett, kezeit rokonúl illette kezével
S monda szelíden: „kelj, ébredj szavaimra leányka.
Én vagyok itt, s édes húgomnak mondalak, ébredj.”
Nem kele az. Sípját zendíté, hasztalan azt is,
Szörnyei föltűntek, de nem a kis lányka: Halálfit
Kérte utóbb, siketen s némán és visszatolólólag
Álla az a ragyogó lelket markába szorítván.
S ríva nehéz szemmel nézett rá a fi-oroszlán.
Akkoron a gyermek gyilkos rabjára rohanva
Harcot kezd vala, és harcolt vele három egész nap.
Rettenetes kopogás hallott a domb tetejéről,
Amint a csontváz tetemét buzogánnyal ütötte
Szüntelenül, s az mégsem akart engedni; de végre
Összerogyott rossz csontaival; a gyermek erőt vőn,
Elragadá vad körme közül a mennyei lelket,
És megadá ismét a lánynak, epedve, ohajtva
Lesvén szemeivel, mint fog megnyílni az élet,
S nem lese hasztalan: a kis egek megnyíltak előtte.
Nem sok idő haladott, testvérek lettek, enyelgők,
S kedvesek egymásnak. Folyamoknál játszva elülvén,
Gyakran együtt versent suttogtak az esti szelekkel,
S a sudamó halakat lesték kis túske horogra;
Vagy madarat szedtek, vagy együtt telepedve virágos

Pázsiton a fejeikre hajolt fa gyümölcseit ették.
A tengerhez együtt jártak szedegetni csigákat
Vissza együtt tértek bércekre, fenyérre, ligetre;
Nem feledék az erős istent: leborúlva imádták
Nap keletén és nap nyugotán, s a fergetegekben,
És az erős isten kegyesen nézett le rájuk,
És szűnyadni hagyó őket, szűnyadni az érzést,
Hogy míg az ifjúság zsendítő napja derülne,
Gyermeki szíveiket kora gond ne gyötörje s tilos vágy.
Nyugszanak. Arcaikon boldogság álmai tűnnek
Szűz ragyogásban elő, nem háborgatja szerelmek
Ostroma szíveiket, nem sejtenek átkot az élet
Gondjaiból; az ohajtások, s a csalfa remények
Kínjai, és ezer indulatok hada, mint ugyanannyi
Fergetegek mélyen kebeleikbe temetve nyugosznak,
S boldog időtlenség árnyéka borítja be őket.

(1826.)

A Délsziget művei közt külön helyet érdemlő töredékes remekmű (...) Vörösmarty most már nem szerénykedik, belekiáltja a bonyhádi csöndbe, ő mesebeli lény, valódi Hadadúr, ő Fauna és Flóra megfőkezője, majdnem isten, neki járna a szintén mesebeli Szüdeli, a fodros hajú szépség, akitől el kell szakadnia. Az alkotó munka közben nyilván megriadt egy ponton saját erotikus fantáziája képeitől, ezért tépi ketté el nem ért boldogsága szigetét (...) *A Délsziget*-ben csak csodálni meri, ahogy a serdülés megkezdődésekor a gyermeklány nővé formálódik, kettéhasítja életük színterét, nehogy a testiség áldozatai legyenek (...)

(Szabó Magda: Az atonalitás harmóniája Vörösmarty művészetében 35-36. l.)

(...) a remek részletekben dús Eger - ben Vörösmarty költői előadásának varázsa erőteljre úgy, mint gyöngédségre s ragyogó színezetre fő fokát érte el.

(Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története 247. l.)

EGER

Első ének
(Részlet)

Megnehezült az idők viharos járása fölötted
Oh haza! halmaidon s letarolt alföldi meződön
Régi halál lakik, és dühödötte táboroz a harc.
Sírhalomok hegyeid, és völgyed sírgödör, ősi
Nagyságod nagy romja magad, még állasz, utósó
Harcodat állván a vas erőszak ütése ellen.
Mélyen alászállott napodat félholdu pogányság
Éje borítja, s vesző fiaid pártokra bomolva
Egymást és fogyatéék javadat nyomorútan emésztik.
Büszke, világrontó seregidnek híre hová lön?
Hol van erős Pécs, hol fejedelmid sírja Fehérvár,
Hol Buda? hajh! vad igát hordoz, s a szolga Dunában
Megdől tornyai árnyékát borzadva tekinti.
Még Eger áll, a puszta Eger, sasfészke Dobónak,
Honnan az eltapodott haza vég villámait ontván,
Már nem is ön mezején, meg-megdördíti hatalmát,
S száguldó törököt rettent, és táborokat dül.
Ott Ali, s két földrész fiait tengernyi seregben
Hadba vivő Amhát elakadt dültában: ijessze
Bár ezer ágyuival, fog rengeni tőle hegy és völgy,
És az erős talpkő a várnak alatta megindul,
Nem maga harc ijedelme Dobó s védői Egernek. (...)
„Esküszöm” és egyedül, mint a lélek szava, tisztán
Hangzott e szózat, megrázkodtatva velőket:

„Esküszöm! és a föld, s az egek meghalljanak engem,
És az erős isten legyen e szavaimra bizonyosság!
Hogy nincsen nyomorúbb, nincs gyávább népe magyarnál,
Nincs boldogtalanabb: magok a föld férgei, férgek
Mind maig, egy méh sem lett ezredek óta szunyoggá;
Nem magyar a magyar, elfordult természete; méltó
Hogy hamar elveszen, mert lennie szégyen ezentúl.
Mért lakozunk mink itt? haj! mért hoztak ki apáink
A főveny országból? ott elnyomorodva ha fává,
Ha darabos kővé változtunk volna, örökké
Rejtve valánk: most ennyi világ nem nézne szemünkbe,
Nem látná, hogyan elmaradunk a többi nemektől,
A nemes országot mint hagyjuk lenni vadonná,
E gyönyörök kertét inségnek puszta helyévé.
Vagy most is mire gyültünk itt? El hagyjuk apadni
Gazdag arany folyamát a megtérhetlen időnek,
S végzésünk nincsen; de nehéz vádakra fakadván
Múltakról perelünk, nem ügyekszünk óni jövőndőt!
Addig ugyan sem föld, sem az ellenséges egek nem
Védik Egert: letapodva borúl fölvéra porába.
Majd berohan kapuján Mahomed csordája, kiket rég
Tengerekig vertek diadalmas karral apáink,

Dúlva bejárják most a szép felföldi mezőket.
S Mátra örök tetején tűznek fel sztambuli címert.
Ám, ha szegény magyar azt mondhatná is csak: „Elaggtam,
Nem birom a kardot, s nehez a hadi dárda kezemnek,
És iszonyú nekem a pattantyú hangja, halálom
A csata’: oh akkor jobb volna fekünnie porba,
S várni, mikor fognak hátán elügetni futamló
Bajnokok, a nyeret jobb volna viselnie akkor,
S rajta szegény eledelt aratóknak vinni nyarantan.
Ím de különben van. Birodalmas termete gyorsabb
A futamó szélnél, ártóbb a szirtszakadásnál,
És ha kel, a csata mennyköveit hordozza kezében:
Istene nincs, szíve nincs egy erőbe csatolni hatalmát!
Jól van hát, ha ugyan kedvesb versengeni soknak,
Versengjen bizvást; majd a török üszkeit ő is
Érzeni fogja lakán, s maga oltsa ha oltani képes.
Én megyek, és innen minden jobb lelkü velem jó.
Ami lakik bennem s a földnek titkos ölében
Ártalom, és rokon a rettentő képű halállal,
Mind fölidézem most törököt pusztítani, és ha
Ott veszek, a gyávát átkozva csukódik el ajkam.”
Nagy keserűn így szól vala ő, mint orvos az ártó
Régi betegséget gyógyítva keserves itallal,
Melyet iván megrázkodik a boldogtalan ember,
Érzi azonban erén enyhültebb vére futását:
Így mikoron szavait hallották Bornemiszának,
Lelkők megrendült, kezeik lemaradtak elővett
Kardjokról, de hamar villámmá gyúlva haragjok,
Mind csak Egert és hadba menést zengettek egyenlőn.
És végzés leve: (megnyomaték a visszavonásnak
Bús szava, ezt végzék): széledjen el a nemes innen,
És kiki hozza hadát, valamennyit hozhat, Egerhez.

(1827.)

Az epigrammák Vörösmarty költészetének ünnepe. Mint az ünnepnapok az évben nyugodtan ragyogó napok: úgy e kis versek az ő életének könyvében nyugodtan ragyogó lapok. S mint a nyugodt ragyogás a tetőket aranyozza be, ezek a csodálatos kis versek is tetőpontot jelentenek: tetőpontot, ahonnan lelátni a lejtőre, melyet fölmenet csak sejteni lehetett.

(Babits Mihály: A férfi Vörösmarty, 230.o.)

BORHÚTÓKRE

E poharat míg vígan ürítjük együtt, ím elfoly az élet;
Hadd folyjon, sok ezer társnak utána megyünk.

2

A rövid életben mit használ lenni komornak?

3

Oh öröm el ne maradj s te ne légy velem, életölő gond!

4

Kérded: az ész mi lehet? nézzed munkáit: öröklők.

5

Kérkedik a hiuság botorúl, míg hallgat az érdem.

6

Nem harc s ellenség, fajulás dönt nemzetet és hont.

7

Áld és sujt a szerencse vakúl; de nem árt az erősnek.

8

Múltra, jövőre tekints s mely még tied, élj az idővel.

9

Messze ne nézz üdvöt, szivedbe van oltva, csak ápold.

10

A harag ártó tűz, megemészti a házat urastúl.

11

Férfi erény jó -- és balsorsban az állhatatosság.

12

Tégy és túrj: e kettő fog célodhoz emelni.

13

Ébren légy, magyar: őrt ki fog állni, ha nem te, hazádért?

14

Napba tekint s nap iránt intézi a sas fia röptét.

15

Nagy kincs a tudomány s nem fér rabló keze hozzá.

16

A bús emlékezet szárnyas nyíl, melyet az elmúlt
Boldog idők szaladó Pártusként visszalövelnek.

1826-1830-as évek

MIKES BÚJA

Hányódál: tengerré lett a sok baj alattad,
Vésszé a balsors, mely úz vala, fejedelem, s most
Semmi nem oly csendes, mint sírlakod a rideg éjben.
Tégedet a hajnal még alva hagy, a delelő nap
Alva talál, nyugodalmadból ragyogása nem ébreszt.
Még, melyen viharok megharcolnának időnként,
Kő sincs hamvaidon. Pusztán és jeltelenül áll
Kis halmod, s egyedül vagyok én mellette kesergőd
Hontalan agg, lét és nem lét közt ingatag árnyék.
És mi az én könnyem? Olcsó nedv tört szűnek eréből
Régi ütődéstől mindennapos árja szememnek.
S oh egek, oh isten! neked ennyire kell vala jutnod,
Hogy siratód ily sok harcmunkáidnak utána
Én legyek, oh te, kiért országnak kellene sírni.
Melynek halma föld itt, ellenség föld: nem ösmer;
Melyben alászállott híreddel előbbi szerencséd,
Árva hazád tiltott nevedet nem zengheti többé.
Vajha ne érezd ezt a súlyos földnek alatta,
S hogy fejedelmi porod nincs emlékezve, ne tudjad:
Ím élő emlék vagyok én, bú rajtam az írás,
És ha magyar tán még e gyászos földre vetődik,
Elmondom neki: "Itt nyugszik fejedelme hazádnak,
Számkivetett onnan, mert nem vala benne szabadság."

Pest, 1826

Vörösmarty költészetében az egyéni halál a nemzethalállal egy időben válik visszatérő

témává. A Kis gyermek halálára (1824) legszebb korai versei közé tartozik, s a rokonértelmű álmom és halál más lírai művekben (például Helvila halálán 1828) is meghatározza a szöveg elsődleges jelentését...

(Szegedy-Maszák: A kozmikus tragédia romantikus látomása. In: Ragyognak ...343. l.

HELVILA HALÁLÁN

Álom, álmom, édes álmom!
Altass engem, légy halálom!
Hadd álmodjam Helviláról,
Szép szeméről, szép karjáról,
S ékes arca hajnaláról.

Álom, álmom, édes álmom!
Altass engem, légy halálom!
Ah, csak míg te altatsz engem,
Addig nem gyötör szerelmem;
Addig érzem őt ölemben,
Addig állok véle szemben,
Ah csak addig nem tudom, hogy
Szép alakja por között fogy,
Por között a sírűregben,
És mind mélyen és mélyebben
S romlottabban száll alá.

Ott, hol Rába gyors vizében
Rázza árnyékát a szélben
Két sudár fa, és virágzó
Ágain zeng bús madárszó;
Ott van dísz a világnak,
Helvilája bús Csabának.
Ott van, s nem bocsát magához,
S nem siet föl karjaimhoz,
Hallgassam, vagy kérjsem őt bár,
Nem hall többé, nem felel már –

Álom, álmom, édes álmom!
Altass engem, légy halálom,
Légy halála életemnek
S élte haldokló szívemnek.

Pest, 1826. január 2.

LABODA KEDVE

Széles utcán, széles jókedvében
Megy Laboda bor zúgván fejében;

S minden gyermek, aki látja,
E szót utána kiáltja:
"Hej Laboda, Laboda!
Lábod ide, amoda."

Széles utcán, széles jókedvében
Tovább is Laboda megy vesztében,
S egy piros lány, hogy meglátja,
E szót utána kiáltja:
"Hej Laboda, Laboda!
Lábod ide, nem oda!"

S Laboda bemegy a piros lányhoz,
A lány bort hoz, csókot ad a borhoz,
Labodát ölébe zárja,
És fülébe mondogálja:
"Hej Laboda, Laboda!
Szíved nekem kaloda!"

De Laboda letekint a lányra:
"Ki mázolt be, szívem, ily csodára?"
"Hej hej nagyon szerettem én;
De megcsalt a barna legény.
Hej Laboda, Laboda!
Ölelj meg, ne menj tova."

"Hazudsz leány, hazudsz, mond Laboda;
Te hagytad a barna legényt oda."
S kiönti a bort a földre,
A leányt ellöki félre.
"Hej Laboda, Laboda!
Mért haragszol, Laboda?"

"Én vagyok a szögfi, a Laboda,
Engem hagytál, te hitetlen, oda,
Ültél pince derekába,
Lemenőknek az utába.
Átkozott légy, piros lány,
Borod méreg, te sárkány."

Zúgolódva széles bús kedvében
Megy Laboda, s tántorog mentében;
S minden gyermek aki látja,
E szót utána kiáltja:
"Hej Laboda, Laboda!
Lábod ide, amoda."

1829 vége

Vörösmarty birodalmában a legbájosabb szögleteket találjuk, ahol kedves és hamis parasztlánykák és legények, Ilus és Andor ingerkednek,...ahol búsmogorván ül Petike, ahol Gábor diák ugyancsak meg van akadva ...

ILUS PANASZA

Nagy hiba az nálunk
Egy ily faluban,
Hogy ennyi ember közt
Legény alig van.

Kit nátha nyomorít,
Kit meg a keh bánt;
Peti balra sántít,
Bandi jobbra szánt.

Egyik szőke volna,
S tüzes a haja;
Másik barna volna,
S borzas, mint boglya.

Aki józan, hideg,
Mint a jégverem;
Aki boroz, orrán
Bibircsó terem.

Hordja el a tatár
Leányságomat,
Én maholnap férhez
Adom magamat;

Bükfából vágatok
Férjet magamnak,
A sarokba vetem,
Jó lesz cobornak.

1829 eleje

HAJ, SZÁJ, SZEM

Haj, haj, haj,
Beh szép selyemhaj
Ez a leányhaj!
Bomlott fürti tengerében
Hattyuvállak fürdenek benn.
Haj, haj, haj,
Be szép selyemhaj
Ez a leányhaj.

Száj, száj, száj,
Beh szép rózsaszáj
Ez a leányszáj!
Fülemile danol benne,
Legszebb sor gyöngy ragyog benne.
Száj, száj, száj,
Be szép rózsaszáj
Ez a leányszáj.

Szem, szem, szem,
Beh gyönyörű szem,
Ez a leányszem!
Mennyország nyildokol benne,
Szerélem az isten benne.
Szem, szem, szem,
Beh gyönyörű szem
Ez a leányszem.

1829 októbere előtt

ZRÍNYI (Részletek)

Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre
A magyar, elszakadott testvértelen ága nemének;
A könyörű eget, a földet vizsgálja hiába:
Nem leli meg nagyait, nem téged, messze ható kéz,
Zrínyi! dicsőségünk, végső daliája nevünknek.
Minket béke ölel, kúrtszó nem ijeszt fel öléből!
Völgy és hegy, s a frígyes egek gyönyörinkre mosolygók,
S kedvesek a ligeten folyamok menetében az árnyak;
És ha kedünk, ha ez a lélek nem volna letörve,
Mely bal sorsa fölött diadalmasan áll, s vadonná
Pusztulási között nem hagyta vadúlni hazánkat,
Bántatlan mulatozhatnánk százféle örömmel,
S verhetné az eget tíz ország szerte magyar dal;
De te, midőn egyedül várad közepébe vonúlál,
Fegyverid, a leghűbb társak, villogva le hozzád,
S a hadat és a had munkáit büszke Szigetnél
Égi sugalmaktól ihlett lelkedbe fogadtad,
S mély vala, s szent a gondolatok forrása szivedben,
Mert a szent haza volt, az örökké drága magyarnak:
Akkor nem vala oly bájjal környéked igéző. (...)
Mint viharok közepett magasúlva fogantatik a sas,
És közel a villám honjához kél ki rideg kőn:
Úgy amit magas elmédben hadakozva fogadtál,
Harc villámi között keleted ki világra: azért forr
Véresen és szilajon dalaidban az emberölő harc,
És az erő, a férfi kebel diadalma, királyként
Őrzi nehéz méltóságát zaj-szülte művednek.

Igy te, dicső, kétszer fizeted le hazádnak adódat:
Vassal is, ami csatát zengél, tusakodva megállván
S rajtad ütő törökök már félnek lenni előtted,
Szűtelenül, rend-bomlottan váraikba osonnak,
Reszketvén ott is hadat űző Zrínyi nevétől.
De ölel a haza, s mond örömeiben sírva fiának;
Mí pedig áldva füzünk szent emlékedre borostyánt,
És az idő röptét terhes bánattal elállván,
Kérdjük ohajtva; vezér költőt még ad-e hasonlót
Hozzád, hajh! te korán elirigylett fénye szemünknek!
Vagy kárhozva levénk, hogy örökké visszahajtsunk,
S nagy példákra magyar már naggyá lenni ne tudjon?

1828

(...) a Rom, a dezillúziós romantika legnagyobb magyar alkotása. Egy isten egy ifjúnak három álmát teljesíti, mindhárom teljesült vágy csömört von maga után; a befejezés itt is töredékes.

Ez a költemény már az ősvilágban játszódik, az ázsiai pusztákon, ahová Vörösmarty mindig vágyódik, mert az önmaga mélyeit projiciálja a nemzet őshazájába; abba a halál és álomországba.

Szerb Antal: A magyar irodalom története 290. l.

A ROM

Hol Siva végetlen fővenyében lankadoz a nap,
S csendes Araltónak zaj nélkül nyugszanak árjai,
Félre világ robogásaitól, egy pusztá lak ormán
Két isten harcolt elszántan régi haragból.
Első a dúlás komor istene, ROM, jöve és az
Elhagyott lakon, a szélvésznek bús palotáján,
Hol szomorú volt a napnak tüneménye, ha feljött,
És szomorú, ha lement, élőt nem látva körösleg,
Merre nehéz ón lábaival sétált el az óság,
S a mi előbb fény volt, abból nem hágyt'vala többé
Semmi csodálandót: -- ott Rom kívána tanyázni,
S messzünnen feltolt falakat készült'vala tenni
Földdel egyenlőkké. VÉD, a ház őre, kiállta
Ellene és mentő paizsán fölvette ütéseit,
A rombolni jövőt nagy erővel visszazegezvén.
Ők ugyan éjt nappá, nyugodalmat téve csatává,
Mint két béri vivó, küzdöttek folyton az ormon
Ötven egész évig; de azonban győze Romisten.
Égi hazája felé elszállt a pusztá tetőkről
A Mentő szomorún, és a fejedelmi gyönyörök,
A hírben ragyogott Országok háza, leomlék.

Rom pedig a düledék palotán fölütötte tanyáját,
Nagy Siva pusztáin egyedül őrszellem a éjben.
És ha ki szürke világánál félholdas időnek
Jőne felé, láthatta miként tört oszlopon ülvén
Hosszu szakállá mohát lengették pusztai szellők;
S várkoszorúzta fejét zsibbadt könnyökére nyugasztva,
A szomorú sivatagba miként nézett ki merően,
Messze Araltónak látszván hallgatni zugását.
Évekig így és túl azokon gyász gondolatokban
Fárasztotta esztét, s ha talán vész harsoga által
S a főveny országát felvették szárnyai, akkor
Ébredé álmaiból s hullván gyér hosszú szakállá,
Zenge szilaj dalszót és a zivatarba sohajta.
Már század múlt el s még nem jőve senki az elmúlt
Fénynek hajlékát romjaiban látni, sem útast
A vak eset s bal sors meg nem téveszte s az isten
Nagy fogadást gondolt, így szólván végre magában:
„Ki legelőbb düledékeimet leborulva köszönti,
Teljesedésbe hozom háromszoros álmait annak.
Boldoggá teszem őt, fogadásom tartja s ez így lesz!”
Szóla s körüljárdalt őt gond kísérve személyét,
S mélyebben süllyedtenek a düledékek alatta.
Múlt az idő, s untig változtak benne zaj és csend.
Sokszor az ősz Romhoz lemosolyga az égutazó hold,
Fellegeket gyakran látott harcolni s koronként
Dúlva sötét vésznek ment által rajta haragja.
Ő pedig ült egyaránt s köhalmi omladozának.
De mikoron másod századnak folytanak évei,
S a forró fővenyek pusztáin nem vala szellő,
Harmatot éj nem hinte alá, regtől pedig estig,
Míntha világot gyujtana föl heven égete a nap;
Ifju kalandor jött egy távol honni vidékről.
Sors és a szerelem nem hagyták béke ölében
Lennie boldoggá, nem harcok fürgetegében.
Búva futott a két hatalomnak előle, szívének
Gondjaival, s hogy senki ne lássa, ez árva kietlent
Választotta utúl. Mellytől nem rettege s mely baj
Annyi ezerből még egyedül vala hátra -- halálát
Vélte találnia itt. Lankadtan s lelke-szakadva
Lép vala lassan elé s lerogyott a barna köveknél.
Tüstént fekte helyét meglágyította Romisten,
S ő, nemes Országok feledett ivadéka, lakatlan
Földön erőtelenül feküdt: vas fegyveri rajta
És mellette, nehéz keziből elhullva, heverték.
Szelleme tükrében feltűntek az álmok azonban,
S láta kies tájat dombbal változva s virágok
Völgyeivel; pásztor tanya volt, kis hajlak az ormon,
Kút csorgott tövinél, gyéren körülötte gyümölcsfák.
A ligetek csendét patakok csörgési vidíták,
Kisdud bokrok előtt szökdeltek fürge juhnyájak,
S a vezető ürünek mélyen hangzott ki kolompja.
A nyáj pásztora ő, legkönnyebb póri ruhában

Íjasan és balján teljes puzdrája zörögvén
Köztök járt egyedül, s a nyáj örvende urának.
Ébrede most s mit imént álomnak véle, való lón.
Legszebb pásztori táj közepett, már távol előbbi
Gondjaitól, bámulva magán és mindenben, ott járt
Nyájai közt, fiatal pásztor sorsverte vitézből.
A vezető ürünek hallotta zörögni kolompját,
Látta vidám ihait szökdelve legelni, s előtte
Minden az álomtól festett tárgy képe jelen volt.
Így élt jó ideig. Gyakran megjárta virágzó
Völgyeit, ormairól gyakran letekinte vidáman,
Távol az elsiető patakoknak lesve futását.
Íja vad állattól s nem erőtlen karjai védék
S kiktől búcsút vőn, embert nem látta határin,
S elszánt lelkének mi öröm nem látnia embert!
A keserű osztály nem bántá: fája gyümölcsseit,
Nyája tejét nem ohajtá el szomszédos irígység,
S méreg nélkül folyt epedő szomjának az ép kút.
Villám nem keresé alacson kalibája tetőjét:
Béke ölén egyedül állt az, nem lakva bajoktól,
A csend és nyugalom gyönyörének hagyva tanyául.
S a boldog, szerelem s bal sors feledője igyen szólt:
„Járj kies útaidon, ligetemnek nyája s tenyészszele,
Völgy, te virágozzál, és szellős dombja lakomnak,
Folyjatok el csendes patakok, mérői időmnek,
A koszorús partok kebelén, hogy kelve, lenyúgva
Víg csevegésiteket lelkem meghallja s örüljön.
Csak soha embertárs s ember szülője, az asszony,
Meg ne zavarhassák ridegét e néma magánynak.
Nem! soha emberi nép e tájat látni ne jöjjön!
Jobb társak nekem e szédelő nyájak azoknál,
És e néma mező, s fedezője, az égi derület.
Vajha szemem még mindezeket láthassa sokáig.
Vén fejem így e béketanyán fáradjon el egykor
S testemet a völgy harmatozó ivolái fődözzék.”
Szólt s az üres levegő kebelébe fogadta beszédét,
És elenyészni hagyá a térnek végtelenében.
Így tölté az időt, ura és uralója magának,
S éle remény- és vágytalanul, nézője futamló
Napjainak; de soká nem tarthata békelakása.
Lelke hamar betelék örömeivel az egyszerű tájnak,
Kis laka, nyája s az egy környék, a mindig egyenlő,
Hajnalok és estvék unalomnak tárgyai lőnek.
Még az örök tavasz is, melly nem sorvasztva teleknek
Vészeitől ligetén folyvást zöldel vala, bántá.
A kipihent szívnek megjöttek előbbi reményi,
Viszakiváncokztak tova pártolt vágyai: embert
S ember-lakta vidéket kért a pusztá magányért.
Mint partot haladó folyam árja, zajogtak agyában
A raj gondolatok s nyugodalmat lelmi hiába
Mentenek el, mind nélkülül tértek meg urokhoz.
Egy vala még kísértetlen s azt tenni megindúlt,

Elment a romhoz, leborult a barna köveknél,
Ott elszúnyada és feltűnt a második álom.
S lát vala álmában bércekkel büszke vidéknek
Sziklafejű csúcsát vetekedni egekkel: az erdő
Méla, borús folyosóival, és -- hol az álmadozásnak
Szent országa van, agg lomboktól rejtve világnak,
A hova ormairól forráshoz jára le a vad
És egyedül zavará robajával az alkonyi csendet:
A titkos teremű völgyek megnyíltak előtte.
Bérci sorok hátán folyamok harsogva futának
S a hegy alatt szélt és hosszatt meghintve falukkal
S a falu népeivel, gyönyörűn zöld róna virított;
Közben egész tájnak látója, az úri lak állott,
Büszke toronyviselő tetejével messzeragyogván.
Ő pedig amiket elláthat vala, völgynek, oromnak
És ura leggyönyörűbb rónáinak, ébrede s lelkén
Vágya betölte után, az öröm szilaj árja csapongott.
Mint idegen földön hosszú utazásban időn túl
Elmaradót, fiatal szolgák és szolgáléányok
Üdvözlék urokat s az imént bús ifju, lakója
Pusztai kunyhónak, népes palotában örömmel
Szálla meg és fényes pályát ígére magának.
Ólaiban paripák, szél s tűztől vemhes anyáknak
Gyors ivadékaik tomboltak; s kürt, fegyverek álltak
Termeiben, célhoz repülő szolgálai vadásznak;
Csüreit eltartó gabonával rakta meg a nép;
Lélekadó bornak tele volt nedvével az al bolt,
S méneseik és csordák legelének szerte, sajáti:
Dús gazdát mutatott a ház, urodalma hatalmast.

Nem volt késelem, vendégei jöttek; az ifju,
A tehetős gazdát szomszédok s messze vidéknek
Vándori látogatók. És ő nyílt kedvü barátja
A fiatalságnak, tisztelni tudója az érdem
Öszeinek, minden rendnél ösmert vala s kedves.
Háza szilaj kedvnek lett víg fogadója, kaputlan
Udvara vendégért látszott mosolyogva kinézni,
S szüntelen a járt út hozza és vive látogatókat.
Gyakran az ifju sereg fölment harcolni vadakkal
És a szarvas ünő és sok bogu híme, az ugró
Zerge s, ki szellőként fut, az őzfi, lehulltak az ifjak
Vesszeitől; s ha ki sárga vadat, vén bojtos oroszánt
Kergete föl, ha szilaj párduc szökkent meg előttök,
Vagy makevő kannak hallott robogása, erővel
Állt az erő szemközt s ellentállása multság
S kéj vala szívöknek. S mi gyönyör volt inni patakból,
És ha ki eltévedt, a kürtszó lassu nyögését
Messzűnően jött szél szárnyán elfogni s utána
Váró társainak fáradtan jutni körébe;
Ott lejtős halmon pázsit nyoszolyára pihenni;
S vígan elosztóván nem finnyás étkek ebédin,
Hallani másoktól és mondani tréfa beszédet:
S hány nyilat és mint vitt hátában el a makevő kan,

A kőszáli szökő mint hulla le szökte felében
Nyíl ütven derekát, a párduc merre osontott,
És oroszláznak fene bögésére ki rémült;
Illyeneket hallván zöld halmon látni terülten
A szél lábu bikát, hűvös források ivóját,
Ahogy hátravetett szaruval még mintha szaladni
Vágyna, merő szemeit dőlesztve kinyúlik, eláradt
Vére halálszerző sebből szívárogo azonban
S a rohanó lábnak nincs többé semmi hatalma.
Így mulatának ezek s a bérchát zenge utánok!
Ha pedig a vizes ősz s zivatar-nyargalta mezőkön;
Nem vala dísz többé s a kedv a társas örömmel
Szűkebb térre szorúlt, teremeikbe vonultanak akkor
S vagy tündér regeszón függöttek egy éltes ajakról,
Vagy vigadó dallal hallottak hárfai zengést,
Hol gyönyörű lányok legszebbike horda piros bort
S a szomjnak nevető kellemmel tölte kupákat.
Végig mindezen a szabad úrnak kénye csapongott
S kezdte hanyatlását. Nem elég volt lennie dúsnak
S játszi barátságot és látnia szolga szerelmet:
Szíve rokont keresett s szívet, melly érte dobogjon.

Tág urodalmaiból egy hely vala kedves előtte,
A zárt völgy; ott ő kisdud halom oldala mellett
(Vérlobogó volt a halmon, zászlója halottnak)
Láta ülő lánykát szomorú gondokba merülve.
A halovány bánat gyászolt szépséges alakján,
És leomolt hajait szabadon ragadozta futó szél.
De gyönyörű fiatalság volt minden tagon és a
Bánat után sanyarú nyomait nem hagyta sötétség:
Tetszett a gyász és a gyásznak szép viselője.
S már közelíte, verő szívvel, készítve vigasztó
Szózatokat: de ijedt özként fölrebbene a szűz
S merre borongós utcáit megnyitja az erdő,
Elvesze a lemenő völgynek végében. Utána
Hasztalanul sietett, nyomait sem lelta az ifjú.
Így sokszor jöve a völgyet s a völgyi leányzót
Látni, hasztalanul vágyván az előle futóhoz.
Honn az egész élet megfordúlt. Vizsga cselédi
Kedvtelenül láták megtérni, s ha honn vala, búsan
Ülni s merőn és szótalanul távolba kinézni.
Társai elhagyták a tölök visszavonulót,
S ő, egyedül a völgy szeretője s a völgyi leányé,
Nem vágyott rájuk s a ház csendes vala és bús:
Csak maga a háznak rémlelke dobog vala benne,
S hosszú sohajtás volt szívének néma beszéde.
Majd hogy az olly sokszor látottat bírni reménység
Nem csalogatta tovább, elhagyta kevély laka táját,
El gyönyörű rónáival a bérce rengetegét is,
S túl azokon szomorú düledéken lelta Romistent.
Fáradtan leborúlt kövein s jött harmadik álma.
S mit látott, mi kívánt tüneményt, melly ritka szerencsét!
Állnia gyászdombnál látá a völgyi leánykát

Búja siralmában, mint rég vala állni szokása,
Majd hogy sejte tanút, félénk szaladásnak eredni,
Ő pedig a szaladót, mint könnyű felleget a szél,
Úzte merész lábbal s a sír környében elére.
Ott a mint epedő ajakát hév csókra kinyitná,
Ébrede s álmainak nyílt szemmel látta valóját.
S még kétlé még féle, hogy álmodik és zavarában
Szólni tudatlan volt; de örömmel látta leomló
Fürtöket a pihegő kebelen fodrokba szedődni,
Látta dicső szemet, a léleknek mennyei tükrét,
S halla patak zengésü szavat, szerelembe merítőt,
A szív hangjaival. S a szűz, mint aki örömmel
Futna s marad, ha utól éré szeretője örömmel,
Két gyönyörű ajakat nyitva meg s így szól vala hozzá:
„Haj! boldogtalan én, mi kegyetlen kéz zavar engem
Gyászom napjaiban? s te ki vagy, mely föld nevedéke,
Aki, mikor jövök és mikor elmegyek, anda szemekkel
Bánatomat lesed és könnyeimnek hulladozását,
És nem hagysz egyedül lennem gyászomban az édes
Testvérért, nem hagysz siralommal nála mulatnom!
Őt nekem, a gyönyörűt, egy atyától jó anya szülte
S ketten az emlőről tehetetlen gyenge leánykák
Függöttünk csecsemők. Remegő lábakkal egyenlőn
Kezdtük az életadó földet tapdosni s erőtlen
Szókat együtt csevegénk (mondják) még gyermek ajakkal.
Majdan serdülők, játékon nőve örömmel
Társaivá, e völgyhöz együtt járánk le virágért,
Itten együtt füzénk koszorút a zsenge tavasznak;
És gyönyörű volt ő, s örömem s öröm én neki míg élt;
Most pedig itt hervad megemésztő pornak ölében,
S árva keservimnek meg nem hallgatja nyögését.”
Így szólt a testvér elhúnyt testvére poránál,
S szép feje megnehezült búval kebelére lehajlott.
Erre varázsoltan vesztegle az ifju kalandor
S vétke gyanújában csak alig vala szólani képes,
Szólt pedig így s mentő szavait mondotta rebegeve:
„Engedj meg, te keservim után megadója szívemnek,
Engedj meg, gyönyörű, ne nekem, sok kellemeidnek;
Mert csak azok ragadák hozzád tündéri erővel
Lelkemet, és a lélek után e szolga tagoknak
Késni lehetlen volt. Jöttem, mert kelle s az észnek
A szív láz zaja közt nem hallott semmi parancsa.
De ne legyen gondod, gyászodban senki ezentúl
Meg nem háborgat: szent az mindennek előtte.
Csak ha kijössz, ha siralmid után haza térni megindúlsz;
Engedd a leghőbb szerelemnek jární nyomodban,
Hogy veszedelmektől ójon, hogy lássa szemednek
Fényeiben sorsát mosolyogni; s ha bánatod enyhül
S képes léssz ön búdon kül hallgatni panaszra,
Akkoron elmondom, mi nehéz gyötrelmek emésztik
Ifjú napjaimat, mint nem lehet élnem ezentúl

Nélküled, és mi halál küszködnöm csalfa reménnyel.
S úgy lőn, mint mondá. A gyász órái lefolytak,
S enyhült bánat után szerelemről halla varázsos
Szókat az édes lány s ellent nem mondhatta szíve;
Abban az új vendég az örömnél nász seregével
Megszállott s az egész házat fölverte zajával:
Győzve lőn és oda adta magát szeretője szívének.
S a szomorú palotát, az urával buba merültet,
Újra robaj tölté; a fény beleszálla ragyogni,
Mindünnen koszorús lánykák, velők a vígadó nász
Jöttenek ünneplő díszszel s a völgyi leánya
Rózsa szemérmében gyönyörűn fellépe közöttök;
És áthágtá rideg küszöbét, még gyenge menyasszony,
A nőtlen háznak, s örömet vive abba magával:
Kedv vala künn és benn s a kedvnek tapsa körösleg!
Mindennél inkább pedig éreze üdvöt az ifju,
S a szerelem karján kipihent sok régi csapástól.
Kétszer az álom után már látá világi szerencsét:
De boldog vala most s gyönyöreinek kútfeje háza.
Évek után fia is serdült, szép mása virágzó
Anyja vonásainak, atyjának mása erőben;
Új öröm és a boldogság hű záloga köztök.
Jaj neki! hogy küszöbén túl hagyta csapongani vágját!
Várost és falukat ment látni s azokban az élet
Búját és örömet; s vizsgálá, tapasztala mindent.
Egy népet lele, melly gyéren vala s lelke törötten
Ősei honnában, mellyet megronta örökre
Harc és visszavonás. Termékeny ugarban ekéjét
Hasztalanul vezeté, nem örült munkája díjának.
Átok volt az egész földön. Másnak vete a kéz
S másnak gyűjte képét. A tőt más mosta veríték
Csöpjeivel, más itta borát nyugodalma helyében.
Még az erős folyam is, mely gáttalan úton alá foly
S önként ontja szabad vizeit, idegennek adózott;
Dús arany aknáját idegennek nyitá meg a bérc --
Illy népet látott, a pártus népnek utóját
Látta; de rajtok persa királyt és persa hatalmat.
S újra sötét gondok dulakodtak lelke nyugalmán:
„Ím mi derék nép ez, gondolta törődve, mi méltó
Istennek képét a nap láttára viselni,
Mégis melly nyomorú, mint van rabigáig alázva.”
S már elméle, hogyan gyűjtsön hadat, a had után mint
Tégye virágzóvá népét s a földet alatta,
Őseinek földét. Komoran tért vissza s tünődve,
S a megijedt háznép alig ösmert szótlan urára.
A szép hölgy kérelmeinek zárt keble ki nem nyílt;
Régi vidámságát meg nem hozhatta szerelme,
Gyermeke látásán örömes mulatása rövid volt,
Honn vala hontalanul: lelkét nagy gondjai bírták.
Már had-gyűjteni ment, már társat idéze segédül
S a nép harcának titkon forralta veszélyeit:
De legelőbb az öreg Romhoz járúla tanácsért

S vágyaihoz képest még kére negyedszer is álmot.
Új kérelme szavát a Rom hallotta haraggal
S engede, kényén túl adván s fogadatlan az álmot;
Ah nem vágyaihoz képest, azok ellen adá meg.
Álma kietlen volt, szomorú és pusztá sötétség.
És nem láta, de borzasztó bús hangokat érte.
Két roppant hadnak távol hallotta csatáját,
Hallott szembe vivó sereget ordítva lehullni
S kardcsengést, megütött paizson nagy dárda törését
S úrtalanúl szaladó paripáknak bús dobogását,
Végre halálhörgést s zajt; többé semmit azontúl.
Majd kiderült a táj és látta kietlen Araltót,
Nagy Siva bús fövényein a napnak látta lehúnytát,
S haj mi nem úgy ébredt, mint volt nyugalomra menése!
Álma való képét látá és látta sötéten
Fénylő fegyvereit, hű kísézőit utának.
Így kele fel s mint jött, tova ment a messze világba,
A hírben ragyogott fejedelmek vég ivadéka,
Nőtlen, hontalanút, fényes birodalma elesve,
S a rideg országnak szomorún elhagyta homokját.
Rom pedig ült egyedül és a sivatagba kinézett.

/ 1830 /

A délszigetben a fantáziaképek nőnek egyetemes érvényű tények szimbólumaivá. A népmese átfilozofálódásának következő állomása a Csongort közvetlenül megelőző A Rom: a három kívánság naiv történetének komorrá átszínezett változata mitikus szörnyek, Véd és Rom fél évszázados harcával, a kívánságok előbb természetes emberi igényből fakadó fokozódásával, végül a nemzeti-társadalmi hivatástudatból eredő tragikus teljesületlenül maradásával.

Horváth Károly: A romantika képzeletgazdagsága Vörösmarty Mihály első költői korszakában. A Zalán futása és a Csongor és Tünde. In: A romantika értékrendszere. Bp.: Balassi K. 1997. 121. l.

A hősrége Vörösmarty ismeretes erő- és kellemteli nyelvében és verseletében lévén öntve, abban az egész eposzi előadás nagy művészi tökélyű. A tárgyra nézve ellenben jónak látom a szerzőt arra kérni, hogy Múzsájának szebb, azaz emberibb és természeteseb tárgyakat válasszon, s ne tartsa lantjához méltóknak az oly kannibálokat, minő a két szomszédvári hős. Ha vérvitákat akarunk zengni, vagynak a nemzetnek elég szent harcai, s ezek valódi hősköltészet tárgyai.

Berzsenyi Dániel: Bírálatok. In: Berzsenyi Dániel művei. Kis János emlékezései. Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1985. 349. l.

A KÉT SZOMSZÉDVÁR
4. ének

Lassan lépdele, gondolatok küzdődve agyában,
Sámson elé s a zárt kapunál kis időre megállott.
Kit látván Enikő, Káldornak véle s szívében
Hosszu sohajtással szakadott meg a régi szorongás;
És csak alig vala sorsának megbírnia képes
Jobbra derülését. Tántorgó léptei vitték
A kapuhoz s kezei, hogy azont megnyitta, remegtek;
Majd kebelére omolt a némán vesztegelőnek
És csókolta, könnyei hullván, a jéghideg ércet,
S mint halovány bimbó csüggött vélt atyja nyakáról.
Föllázadt Tihamér minden csep vére; de vonta
Őt az öröm szárnyán a megcsalt lányka s menet közt
Még sokszor karjára borúlt hév csókokat adván,
S hogy kebelét a könny megtágította, imígy szólt:
„Oh atya, kedves atyám, megjöttél, nem vagyok árva,
Nem vagyok elhagyatott! Legyen áldott, a ki megőtte
Éltedet, a kegyes ég. Enikőnek nincs oka immár,
Hogy sírjába kívánkozzék: fog sírni az elhullt
Testvérek holtán; de az élőt a szeretettel,
Melyet azok birtak, buzgóbban fogja ölelni.”
S még mindig némán mene Sámson s zaj vala lelkén
S a vas alatt hangos dobogással nyúgtalanul vert,
Mintha erős kebelét föl akarná törnie, a szív.
S szólt Enikő: „Atya, nincs-e szavad, melly vissza felelje
Örvendéseimet s e vas fog-e fedni örökké,
Melly hidegen fogad és fagya hév csókjaimra sem enged?
Ah légy nyugton atyám: Ságon szent béke lesz ismét,
A viadalmaktól elijedt nép visazakerülend,
S népes lesz s elevenséggel lakodalmas az ős ház.
Kedvesim elhúnytak, sivatag van utánok eszemben;
Mert soha testvért már nem adand nekem a szigorú menny:
Őket azért soha nem fáradt bánattal utósó
Napjaimig kesergeni fogom; de csak úgy legyek áldva,
Mint élőt téged foglalok tisztelve szeretni.
Kincs leszen életed, azt híven őrizni, szerelmes
Foglalatoságom s kedvessé tenni, szerencsém.”
Ekközt a várnak belső terméhez elértek.
Ott feketű csészén pillog vala hamvadozó mécs,
S gyenge világa derút kölcsönze az éji homálynak.
Most Enikő leszakasztva magát követője nyakáról
Ment, hogy vég poharát áldozza s ez ünnepi tettel,
Hogy még élni fogand, noha inkább halna, jelentse.
És szép volt a leány, s őtet nem tette virító
Kor, nem az ifjúság, tündérlő kelleme széppé,
És nem a mennyei arc egyedül és a deli termet;
Bájló egy maradóbb szépségnek bélyegi által:
Tükör volt a test, a legszebb lélek alakja.
A halovány bú csak vonzóbbá tette, varázsként
Ült az epedt arcon, szeme harmatgyöngyein, üldve
A szívet és annak nyugodalmát lesve halálra.
Fölrettent Tihamér s állt elszörnyedve magától
Mint villámtól vert, zivatartól megszakatott fa.

A szépség könyvét kinyitá harcsorsa előtte
S olvasa benne nyomort, borzasztó tettei bérét.
A jelen és a múlt harcoltak eszében, azoknak
Lett vad honjává s szörnyű eszmélete kín volt,
Kín, mellynek végét be nem éré képzeletével.
Jött Enikő elszánt fájdalommal az angyali arcon
S hozta be vég poharát. Tihamér, valamint ha halálnak
Álmaiból ébredne, merőn felnyúla helyében,
S mint ha elég kint már nem nézett volna szívének,
A sisakot fölütötte fején. Elhalva rogyott meg
Szép Enikő e látványon: képetlen ijedség,
Rémület és, melly mint villám futa által idegjein,
A szörnyű csalatás, megtörték teste hatalmát.
Megrendült keze a poharat nem bírva kiejté,
Lábai roskadtak, szeme, mint a hamvadozó tűz,
Bújt pillái alá; ájultan hullt le, s kedves
Arcaitól a vér látszott búcsúzni örökre.
Sámson ijedve rohant az esőhöz s nem puha karján
Mint kasza-vágta virág nyugodott a lányka fehéren.
Őt a veszni menő ifjú kétségbeeséssel
Nézte soká s képes nem volt mozdulni helyéből.
Majd kerevetre tevé, s mint áll szentének előtte,
Kit keresett bérce, völgyön bujdosva zarándok,
Úgy állott Tihamér vas térdit földre bocsátván
A hűnyt lányka előtt, s ha örökké élnie sorsa,
Más helyet a széles földön nem venne magának.
Most még egyszer az ájult lány kezdette emelni
Szöke fejét, sóhajtás jött ajakára s erőtlen
Szempillái alól a rejtett fény kitekinte.
S úgy látszék, megszűnt félelme, merően epedtek
A leborúltra szemei s már nem volt bánat azokban.
Ajaka nyílt – gyász rózsák közt így nyildokol a sír –
S „Meglátjuk, Tihamér, egymást!” így szól vala halkán,
„Éjfélben s éjfélek után.” És szózata megszűnt
Mint az ezüst húrnak pengése, ha megszakad, és a
Lant kebelét többé nem hangoztatja dalokhoz.
Jött a szép hajnal s Enikőt meghűlve találá,
Jött a dél ragyogó sugara; de színtelen a lány
És hideg és halovány mint völgyeken a fuvatag hó.
Őt Tihamér a sági mezőn sírjába letette,
S mint az elégett ház, állt szörnyű tettei végén.
Múlt a nap s eljött a csillagsátoros éjfél;
Néma komoly csend volt körülötte s homálya ködében
Rémületes sanyarú képek kápráztak ijesztőn.
Mindennél sanyarúbb, mindennél sokkal ijesztőbb
Ült Tihamér Káldor várában, réme magának,
Réme az éjfélnak, s a mint kitekinte merően
S gondolatok nélkül, (csak féjdalom ég vala benne)
Ím kinyilék halkán könnyű suhogással az ajtó
S szép Enikő, a káldori ház hajadonja, belépett.
Termete lágy habból látszott alkotva lebegni,
Két szem bájút, melly egeket leidézne, aranylók,

Mint az arany felhő, voltak hajfürtei, arcán
 A legszebb fiatalágnak rózsái virultak.
 Szép volt a lány és fiatalágában igéző.
 Ah de hamar kedves ragyogása hanyatlani kezdte:
 Bú foglalta helyét az imént tündökletes arcon,
 A szemek ép sugarát köny fárasztotta, lehulltak
 A ragyogó fürtök halovány mellére zavartan,
 Éktelenül, hamvadt a kéjtől hajnalodott arc
 S lassanként fiatal rózsái lehervadozának.
 Végre halói sohajtás jött a pusztá kebelből
 S a gyönyörű termet hideg ájúlatra leomlott.
 Szörnyen tünt e kép Tihamérnak, nem vala képes
 Állni tovább, arcúl a földre borúla előle
 S eszmélet nélkül gyötrődék végig az éjen.
 De valahányszor az éjfélt tünt, mindannyiszor ifjan
 És gyönyörűn Enikő jött hogy hervadjon előtte,
 S mondhatlan nyomorúsággal töltötte be lelkét.
 Őt látá a róna mezőn, a vári falak közt,
 S mert élven nyugtot nem lelt, maga ásta magának
 A lenyugasztó sírt s befekütt megvárni halálát.
 És letüzé, mellyel bosszuját töltötte, fejéhez
 A ragyogó kardot, buzogányát tette szívére,
 Hogy nehezen fekügyék, mint a sors átkai, rajta.
 Ott is az elszántat Enikő nem hagyta nyugonni,
 Jött fiatalágban mosolyogva, gyönyörre csaló kép,
 És ült a fekvő lábához, epedtek azonban
 Arcai már s Tihamér iszonyodva szökött ki helyéből,
 S ment mint vad, mellynek fekvét fölverte vadász eb,
 A vadon életnek ment bolygani tömkelegében,
 És a sági vidék nem látá őtet azontúl.
 A két vár pedig omladozott, bús fészke bagolynak,
 S a viharok zordon hárfája, hol a rohanó szél
 Nyílt kapuk és ajtók szárnyait verdeste falakhoz,
 S messze süvöltő dalt zengett a pusztá határnak.

/ 1831 /

A két szomszédvárt a jól megkomponált szerkezet és a hangulat egysége jellemzi, (ezt az erősen emócionális és mindvégig komoly hangvétellű előadás és - nem utolsósorban - a hexameterek ünnepélyessége is biztosítja) (...) Tihamér a középkor szellemében, a feudális morál és jog parancsa szerint cselekszik, tetteit királya jóváhagyásával hajtja végre. (...) Tragikus hőssé azáltal válik, hogy lelkében tülemelkedik a feudális család kegyetlen morálján (...) A kor erkölcséből fakadó és saját nagyon is megindokolt bosszúvágyának kielégülése éppen nem hoz számára nyugalmat, (...) Enikő téves öröme, majd összetörése a hirtelen rémületben, s utolsó kísérteties szavai után világossá lesz számára tetteinek embertelen volta, s az önvád és az eljátszott boldogság tudata csak az örülethez vezethet.

/ Horváth Károly :A romantikus lélek- és jellemábrázolás Vörösmarty epikájában és drámai műveiben. In: Ragyognak tettei. Tanulmányok Vörösmartyról. Székesfehérvár, 1975.

Enikő elnémulása a költészet, a líra elnémulásához hasonló. (...) Enikő halálával ez a világ még kietlenebb, még értelmetlenebb lett, a parányi fény is elenyészett. (...) A Délsziget zenét és költészetet teremtő költője e disszonáns akkordokkal zárja A két szomszédvárt.

Részvétlenül, arcrándulás nélkül, szinte tárgyilagosan beszéli el a két család kipusztulását, Enikő alakja az egyetlen reménysugár ebben az éjszakában. S ő is csak azért ragyog föl egy-egy pillanatra, (...) hogy elmúlásával még maróbb legyen a fájdalom, még reménytelenebb a Tihamérnak büntetésül megmaradt élet, még embertelenebb a világ.

/ Fried István: Az epika átváltozásai. A két szomszédvár és Mickiewicz Pan Tadeusza. In: Ragyognak tettei. Tanulmányok Vörösmartyról. Székesfehérvár, 1975. 135. 1. /

A harmincas évek drámáit általában mint az utóbbi két eposz folytatását szokták tekinteni. Ezekről a drámákról azt is el szokták mondani, hogy - a Kincskeresőket kivéve - a francia romantika hatása alatt keletkeztek.

(Horváth Károly: A romantikus lélek- és jellemábrázolás. 109. 1.)

A BUJDOSÓK
SZÍNEMŰ ÖT FELVONÁSBAN 1828 (1830)
(Részletek)

RÓZSA

Menj bútalan, még boldog gyermekem.
Úgy jártam én is éltem reggelén
Szabadon s ragyogva, mint a napsugár.
Hódíthatatlan szívem bánatot,
Gondot, szerelmet nem tudott, csak a
Délceg vitéznek fegyverén talált
Gyönyörködést, mely nem hozzá való.
A büszke Rózsa, mondák mindenütt,
Fegyverre néz csak, hősre nem soha.
Nem büszke már, haj! már régen nem az.
Kont a vitézeknek volt csillaga.
Csatából tére meg, hogy láttam őt.
Minden szem őt kereste, érte vert,
Amennyi szív volt ékes hölgyeké,
E bámulatnak tárgyát, a dicsőt
Bámulva nézte a szabad leány is,
S ah, büszkesége rajta elveszett.
Kont jó s hallgatva megáll
Most bírom őt, elégedetlenül.
Nincs már a zajhoz kedvem. Csendesen
Vágynék az erősnek keblén csüggeni,
S ah, hervadok, míg ő veszélyt keres.
Mint a magányos sziklák szárnyasa,

Csattogva jő el néha, meg megyen:
Nem! messze, messze jár az gondosan,
S a bús jövődön elsötétedik. (...)

KONT

Jól hallok, István, vagy nem ösmerélek,
Hogy bámulnom kell ily beszédiden?
Te ünnepet, te kedvet emlegetsz,
S vadászatot futamló őzek ellen,
Míg a hazában harminc fő nemes ház
Földönfutóvá lesz, s vadak helyett
Embervadászat dül kegyetlenül.

ISTVÁN

Való, való, az sajnos veszteség,
S ne hidd, hogy rólok elfeledkezém.
De hát azért, hogy őket sors veri,
Magunkat önként földhöz verjük-e?
Nem, Kont, azt nem kívánja senki is,
Az, ország dolga: a gyűlés közel van,
S ott szóba hozzuk azt is; vesszek el,
Ha szóba nem lesz hozva általam.

KONT

Gyűlésben bízol? hát felejtet-e,
Amit beszéltünk, még nem oly igen rég,
Hogy a gyűlés már többé nem gyűlés;
Hogy, amit végez, végbe nem megyen,
S csak kard az, ami dolgunkon segít?
Nem azt vitattad szinte esküvel,
S ha szükség volna, kész még arra is,
Hogy aki lát méltatlan üldözést,
Indítson ellent, ölje a dulókat,
Hogy végre így kifogyjon, aki bánt,
S valahára békét lásson a haza.

ISTVÁN

Emlékezem, hogy bor közt ilyeket
Beszéltünk egykor - úgy van, jól beszélsz,
Oh, akkor én nagy kedvemen valék.(...)

KONT

Nem, várni többé, várni nem lehet:
Kengyelt kell nyomni, nem lágy pamlagot.
Vagy nem tudod, hogy Laczfi dülva van,
Égetve s dülva, mint a puszta góc,
S szél fúdogálja felvert házhelyét?
Vagy csak beszéljen eztán a magyar,
S ne merje karja, amit nyelve szólt?
Én, én, ki most előtted állok itt,
Feltámadék az üldöző had ellen,
S kisebb hadammal szét s levertem azt.

ZSIGMOND

Kérj más kegyelmet - evvel tartozom.

GARA

Csak a boszúnak, mely hozzád nem illik;

S tudod, hogy Kont estének híre van.

Egész vidékek zúganak gyanúsan,

S nem fegyveretlen készülnek Budára.

ZSIGMOND

Új ok, sietve bánnom a dologgal.

GARA

Ha útba indult a baj, meg nem állhat,

Mikor szeretnéd.

ZSIGMOND

Menjen, míg mehet.

Haboztam eddig, már nem változom.

Az engedékeny nádon szél sipol,

S a gyávaságnak rezgi hangjait,

Míg lomha ködben ingadoz feje.

A szikla, melyen száz hajó törött,

S száz élet húnnyt el, szikla még ma is,

S bátran benéz a villámok közé.

Ütköztünk: aki gyengébb, vesszen el.

xxx

RÓZSA

Így lellek itt, hős férjem, tégedet.

Nyakába borul.

KONT

Jobb sorsra méltó, hát te is lejősz,

Hogy a sötétség országát, hogy a

Halál fiát meglássa még szemed?

Nézd a kemény bolthajtást, afölött

Fény és dicsőség tart kevély lakást.

Ott fondor és hatalmas emberek

Uralkodnak s tapodják társokat.

Itt én lakom, s a pornak férgei,

De a jobb érdem itt lakik velem,

S emléke boldogabb napomnak: azt

Féreg, sötétség föl nem emésztheti.

RÓZSA

Ha elvesztlek, nincsen vigasztalás;

Oh mondjad, Kont, hogy el nem vesztelek.

KONT

Rózsám, szerelmem, hallgass avval el.

Minden szavad tőr és halál nekem.

Hallgass el, és figyelmezz jól reám.

Borúlj ölembe, Rózsa, így, borúlj,

Simúlj hozzám, kesergő kis fiam.

Lássátok, a boldogság karja közt

Így élni, minden véges idő rövid,
És század, mint pillantat, elröpül.
De jöjön bal sors, és felhői közt
A jobb reménynek hunyjon csillaga,
Század lesz akkor a perc, s minden óra
Kísértő, gyötrő, hosszadalmas éj.

(...)

RÓZSA

Boldogtalan! már árvább nem lehet.
Oh, Kont, hű Rózsád elmegyem veled,
Csak a szívében megroncsolt anya
Marad meg itt, ha élhet, gyermekének.

KONT *Imréhez.*

Állj itt előttem, árva kis fiam.

De jer közelb, jer, nézd meg jól apádat,
Meg fogsz-e emlekezni gyermekem,
Hogy Kont magyar volt, és te vagy fia?

IMRE

Apám, hisz én is Kont s magyar vagyok.

KONT

Lásd, mert ha nem lennél az, itt alatt
Itatnám a rossz földdel véredet,
És csontjaidból vetném ágyamat.
Magyar vagy hát, s míg e hazában élsz,
Nagy átkom nélkül más nem is lehetsz.
Azért jegyezd meg, amit most beszélek,
Amit magyarnak tudni, tenni kell:
Imádj istent, de embert ne soha,
Élj a hazáért, és ha halni kell,
Halj a hazáért, a becsületért,
S az igazság előtted mindig szent legyen,
Ha kérdés támad két nagyok között:
Első a nemzet, aztán a király,
Mert nemzet nélkül nem lehet király.
Király nélkül lehetnek nemzetek.
De mit beszélek? még nem érted ezt,
S addig vagy boldog, míg nem értheted.
Kezét fejére tevén.

Oh, vajha lelkem szálljon csak beléd,
És több szerencséd jusson, mint nekem.
Nőj, kis fiam, Kont vég áldása ez.

RÓZSA

Oh, nem tovább, ezt már nem állhatom.
A bús anyának szíve megreped.

Harmadik fejezet

Szerelem az éjben

A harmónia keresése

Ezen a ponton – mikor íme, életkérdésévé vált – teszi fel magának a fiatal Vörösmarty az életfilozófia örök nagy kérdését: hol van a boldogság, melyben az ember kielégülhet? Erre a kérdésre oly könyvvel felel, mely kétségkívül a magyar irodalom főművei közé tartozik, s mely a világirodalom legnagyobb filozófiai költeményei közt is méltán foglalna helyet: Csongor és Tündé-vel. (...)

A drámai formára kétségkívül a Szentivánéji álom volt hatással; de költőnk, akinek nagyobb és több mondanivalója van, mint ebben a formában elférne, tágítja ezt a formát a Faust-féle drámák formája felé. A verselést pedig megváltoztatja; a spanyol dráma versét alkalmazza, mely ezer lehetőséget ad a magyar népies ritmushoz való közeledésre, s melyet Vörösmarty végtelenül változatosan és egyénileg kezel. Hol légiiesen finom ez a vers, hol parasztosan kemény és durva: tarka, de jól simuló öltöne a mesének; és a mese ismét csak öltöne, kényelmes öltöne egy színes, reális és mégis vörösmartyasan átbizarrodott világképnek; és ez a világkép megint csak öltöne annak a nagy lírai sóhajnak, amelyből a költemény született: Hol a boldogság?

Babits Mihály: A férfi Vörösmarty . In: Babits Mihály: Esszék, tanulmányok 1 - 2. Budapest: Szépirodalmi Kiadó 1978. 1. kötet 231 - 232. l.

CSONGOR ÉS TÜNDE

1830 (1831)

(Részletek)

CSONGOR

Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.
Most mint elkapott levél,
Kit süvöltve hord a szél,
Nyugtalan vagyok magamban,
Örömemben, bánatomban,
S lelkem vágy szárnyára kél.
Ah, de mit látok? középén
Ott egy almatő virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból,
Új jelenség, új csoda.
S aki ott kötözve ül,
A gonosz, kaján anyó,
Nénje tán a vén időnek,
Mint leláncolt fergeteg
Zsémbe és zúg; mit jelent ez? (....)

CSONGOR

Szép fa, kertem új lakója,
Mely, mint nem várt ritka vendég,
Félig föld, félig dicső ég,
Ösmeretlen kéz csodája
Állsz előttem, s a kopárra
Életet, fényt, gazdagságot,
S hintesz álmot a sovárra,
Mint tehessem, mint lehet,
Hogy ne nyomjon engem álom,
S megláthassam kincsedet?
Földben állasz mély gyököddel,
Égbe nyúlsz magas fejeddel,
S rajtad csillagok teremnek,
Zálogul talán szívemnek,
Hogy, ha már virágod ilyen,
Üdv gyönyör lesz szép gyümölcsöd.
Szép fa, tündérkéz csodája,
Vajha ilyen légy nekem.
Ah, de mit tekint szemem?
Szerelemnek rózsaszája,
Mondd, minek nevezzem őt,
A nem földit, a dicsőt?

Hattyu szálla távol égből,
Lassu dal volt suhogása,
Boldog álom láthatása,
S most, mint ébredő leány,
Ringató szél lágy karján,
Úgy közelget andalogva;
Ah, tán ez, kit szívdobogva
Vártam annyi hajnalon?
Ah, tán e fa ültetője,
Ennyi bájnak, és gyönyörnek,
Ennyi kincsnek asszonya?
Rejts el, lombok sátora,
Rejts el éjfél, szív, ne dobbanj,
El ne árulj, el ne rontsad
A szerencse útait.

DAL

Álom, álom,
Édes álom,
Szállj a csendes föld fölé;
Minden őrszem
Húnyjon, csak nem
A várt s váró kedvesé.

CSONGOR

Álom, álom, édes álom,
Ah, csak most ne légy halálom.(...)

ILMA

Aszonyom, tudod, hogy engem
E poros földről emeltél
A magas tündér hazába,
S csak azért, hogy ott napestig
Csongor úrfiról beszéljek,
Szép szemérről, szép hajjáról,
Fejedelmi termetéről,
És arról a mézajakról,
Mely dalt s csókokat terem,

TÜNDE

Ah, hogy annyit tudsz csevegni.

ILMA

Lásd, nem ok nélkül beszélek.
Itt nekem férjem maradt,
Akit Balgának neveznek.
Olyan isten-verte had
Nincs talán a fél világon.
Szomja, éhe mondhatatlan.
E nagy föld kenyér ha volna,
S hozzá sajt a holdvilág,
Már eddig felfalta volna,

Hold az égen nem ragyogna,
S most itt nem járhatna láb.
S hogy még vannak tengerek,
Nincs egyébtől, mint csak attól,
Hogy bennök nem bor pezseg.
S asszonyom, lásd, e gonosz csont,
Első nap már verni kezdett,
És ijeszte, hogy megesz, ha
Enni nem hozok neki.
Tudni most azért szeretném:
Meddig tart e bujdosásunk ?
Mert mi könnyen eshetik,
Hogy még itt e csipkefán,
A rokonságnak miatta,
Fennakad csipkés ruhám,
S Balga itt talál az ágon,
Azt gondolja, som vagyok,
És nekem jön és leszed:
Akkor jaj lesz életemnek,
Jaj, szegény tündér fejemnek!

TÜNDE és CSONGOR jőnek.

CSONGOR *esdekelve.*

Tünde, nem maradsz tovább?

TÜNDE

Csongor, nem lehet, bocsáss.

CSONGOR

Nem kötöz le hú szerelmem?

TÜNDE

Ah, szerelmed üz tovább.

CSONGOR

Éltemet viszed magaddal.

TÜNDE

Éltemet hagyom helyette. (...)

CSONGOR

Tünde, egy szót hagyj szivemnek:

Merre tartod honnodat?

TÜNDE

Ah, ne újítsd kínomat:

A madárnak tolla van,

S nem repülhet annyira;

A folyamnak árja van,

S nem foly árja oly tova.

Zúgva kél a fergeteg,

S Tündérhonban üdülakig,

Hol magányos búm lakik,

Míg elér, alig piheg;

Gyenge szellőként lebegvén

A legifjabb rózsza keblén,
Mint sohajtás, úgy hal el.
A kis illatajku méh,
Mely az ifju rózsza keblén
Álmodozva ringadoz,
Föl nem ébred, nem gyanítja,
Hogy vihar fuvalma volt,
Mely miatt az ág hajolt.
Így, hová sebes madár,
Fereteg, viz el nem érnek,
Kedves, ah, hogyan jöhetnél.
Értem sors bitangja lennél!(...)

ILMA

"Sík mezőben hármás út,
Jobbra, balra szertefut,
A középső célra jut."
Csongor úrfi, jó szerencsét. *El.*(...)

A Csongor és Tündével a romantikus mozgalom egyik legfőbb és legnehezebben keresztülvihető tendenciáját valósította meg. Új életre keltette a mese-erdőt, melynek utolsó látogatója Shakespeare volt. Tündérek, örödögfiak, boszorkányok és kozmikus istenségek mozognak Vörösmarty színpadán, anélkül, hogy üres maszkok vagy kellemetlen allegóriák lennének. A tündérvilág otthonosan táncol Vörösmarty mágikus nyelvszőnyegén (...).

Szerb Antal: A magyar irodalom története 294 l.

CSONGOR

Tévedésnek hármás úta,
Útam itt ez volna hát,
Melyen éltem sугarát
Fölkeresnem Ilma mondta.
A közép a biztos út,
Oh, de melyik nem közép itt?
Melyik az, mely célra jut?
Itt egymásba összefutnak,
Egy csekély ponton nyugosznak,
S mennyi ország, mennyi tenger
Nyúlik végeik között!
Vagy tán vége sincs az útnak,
Végtelenbe téved el,
S rajt' az élet úgy vesz el,
Mint mi képet jégre írnak?
Ím, de itt a hármás útvég,
Mint varázskör áll előttem;
A kívánság, a reménység
Int, von, ösztönöz belépnem.

Fellép a hármás útra.

Hah! mely tekintet! Egy raj a világ.
A legkisebb por, mint él, mint mozog.
S mi vándor arcok jönnek itt elém?(...)

TUDÓS *elmélkedve jó.*

Erő az isten! úgy kell lennie,
Ész és erő, vagy inkább még erő:
Erő az ész is, mert uralkodik,
S mi az? természet, most felelj, ha tudsz,
Munkáit értem, nem tudom magát.
Erő, vagy isten? melyik szó erősebb?
Szavak, nevek, ti öltök minket el!
Ezerszer oszlatám már szűz elemre
Az össze-visszajárt természetet;
A képzelődés elfáradt agyamban,
S még istenem sincs. Nem tudom, mi az,
Vagy kit nevezzek annak. És ezért
Fáradtam annyit éjimen s naponnan,
Hogy azt mondhassam, semmit sem tudok! –
És mégis ezt a nem tudást nem adnám
Egész hadért, mely, hogy tud, azt hiszi.(...)

CSONGOR

Kevés, de minden, amit kérdezek:
Nézd, ifju lelkem Tündérhonba vágy,
Dúst és hatalmast kérdék, merre van,
És senki meg nem mondta, mondd te meg,
S nyisd fel tudásod kincstárát előttem.

TUDÓS

Költők világa, szép tündérvilág,
Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!
Ébredj föl, vagy ha még álmodni jobb,
Menj, álmodd vissza, amit álmodál,
Mert a valóság csalt remény –

CSONGOR

Ne ronts el,
Ez egy kívánság éltet; nélküle
Pusztább az élet, mint egy pusztá domb,
Melyen bogácsot kerget a vihar.

TUDÓS

S úgy van; de ott a tenger, halj bele,
Ha már meguntad, látni a napot,
Vagy élj, s mozogj, hogy életet ne únj. *El.*

CSONGOR

S ez minden, amiért az ember él?
Setét, üres, határtalan kebel,
Oh, a te magányod rémítő lehet!
S így utazóim útra nem vezetnek.
Egyik mint bálványt, hitvány port ölel,
A másik rommá tenné a világot,
Csak hogy fölötte ő lehessen úr.
S ez a legszörnyebb mindenek között:
Mint a halál jár élő lábakon,
És pusztá sírt hord hő kebel helyett.
Oh, szerelem, gyújts utamra csillagot,

S te légy vezérem Tündérhon felé.

Vörösmarty filozófiájában korszakalkotó ez a néhány oldal. Az a pesszimista világnézet, mely mind jobban közeledett a nihilizmus felé, itt jelenik meg először a maga teljességében. Az „élhetetlenség és halhatatlanság” kérdései itt formulázódnak először. De legfelségesebb ebből a szempontból az Éj jelenete (...). Az Éj, a Káosz megszemélyesítője elmondja a világ történetét önmagára vonatkoztatva:

Babits: A férfi Vörösmarty 239. 1.

TÜNDE

Pusztá parton fátyolában
Egy komoly bús asszony ül:
Csermely folydogál előtte,
Csillagokkal tündököelve –

ILMA

Borzadok, ha rátekintek.

TÜNDE

Ő az, kit keres reményem,
Ő az Éj gyász asszonya.
Nála vannak rejtve mélyen
A jövődök titkai,
Kérni fogjuk elborulva,
S esküinkkel kényszeríteni,
Hogy felfödjék ajkai.

ILMA

Jaj, ne menjünk; mintha szólna,
Érthetetlen hangokat
Mormol ajka.

TÜNDE

Álmodik,
S a pataknak elbeszéli
Halhatatlan álmait.
Várakozzunk, mert boszúja,
Véghetetlen és sulyos,
Éri azt, ki háborítja.

ÉJ

Sötét és semmi voltak: én valék,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,
És a világot szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
A semmiségnek pusztaságait,
S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,
A Mind, előállt. Hold és csillagok,
A menny csodái lőnek bujdosók
Kimérhetetlen léghatárokon.
Meggzűnt a régi alvó nyugalom:
A test megindult, tett az új erő,

S tettekkel és mozgással gazdagon
Megnépesült a puszta tér s idő,
Föld és a tenger küzdve osztozának
Az eltolt légnek ősi birtokán;
Megszünteté a tenger habjait,
S melyet haraggal ostromolt imént,
Most felmosolyga mélyiből az ég;
S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
Virágruhába öltözött a föld.
A por mozogni kezdett, és az állat,
S királyi fejjel a lelkes porond,
Az ember lőn, és folytatá fáját,
A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
Sötét és semmi vannak: én vagyok,
A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
A féreg, a pillantat búboréka,
Elvész; idő sincs mérve lételének.
Madárt a szárny, a körmök állatot
Nem váltanak meg, kérges büszke fát
Letesznek századoknak súlyai.
Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne túkrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámúl földet és eget;
De ifjusága gyorsan elmulik,
Erőtlen aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amig él,
Túr és tünődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
Még a hiúság műve van porán,
Még kőhegyek ragyognak sírjain,
Ezer jelekkel tarkán s fényesen
Az ész az erőnek rakván oszlopot.
De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok,
Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak;
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És hol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

ILMA

Ah, szegény bús asszonyságnak
Milyen furcsa álmai vannak!

TÜNDE

Borzadással tölt el e szó.
Borzadással issza lelkem
A mulóság poharát.
Most jer, Ilma, jer, közelgjünk

Tisztelettel elborúlva.
Illessük meg fátyolát.

ÉJ

És a sötéten túl van a világ –
Mi vakmerő kéz illet engemet,
Mulanóságról békén álmodót?
Ösmerlek, nyughatatlan lányka, te;
Tündérezádban üdvnek századi
Valának megszámlálva éltedül,
De föld szerelme vont a szívedet,
A fényrezából földre bujdosál,
S mert boldogságod ott is elhagyott,
Segélyt keresni későn visszatérsz;
De mindörökre számkivette légy,
Legyen, mint vágytál, a kis föld hazád,
Órákat élj a századok helyett,
Rövid gyönyörnek kurta éveit.
Indúlj, ne lászon itt tovább szemem;
Mert, aki halhatatlan Éj vagyok!
Olyan sötétté teszek, mint az árny,
Hogy rózsaberkeből a szerelem
Irtózza nézzen, mint iszonyra, rád,
S illat helyett gyötörjön vad tövis.
Menj, menj, mert amit mondtam, megteszem. (...)

Vörösmarty kétkező lelki alkatú volt, költészetében nem lehet olyan pozitív értéket találni, melyben következetesen, mindig feltétlenül hinni tudott volna. Ezért gyötörte erősebben a semmi élménye, mint XIX. századi irodalmunk többi nagy alkotóját. A Csongor és Tündében a Tudós második beszéde s az Éj monológja fejezi ki e kiüresedés végeredményét, melynek a lírai költemények csak a folyamatáról szólnak.

/ Szegedy-Maszák Mihály : A kozmikus tragédia romantikus látomása. In: Ragyognak tettei. 344. l./

TÜNDE

Csongor, ah, elfárad a szó,
És az ész elégtelen
Egondolni, elbeszélni,
Amit e megáradott szív
Boldogsága tengerében
Érez és tud, sejt s ohajt.
Jer, nyugodjál e karok közt,
S hagy nyugonnom karjaid közt.
Háboríthatatlanúl
Így fogunk mi csendben élni,
S a bajoktól messze lenni,
Hagy virágzó ajkaidnak
Rám omolni csókjait,
És fogadd el ajkaimnak
Szívől áradt választ.
Megzavarhatatlanúl

Így fogunk mi kéjben élni,
S a világgal nem cserélni.

(...) a harmincéves költő még tud egy feleletet a nagy kérdésre; az Éj valóban mindent elnyel, a kalmár pénze, a tudós tudása, a fejedelem hatalma, mind hiábavaló, nincs semmiben kielégülés: csak a szerelem, a magas és átfinomodott szerelem élvezője mondhatja, hogy nem élt hiába, a diadalmas szerelem nem fél az éjszakától; és íme a költemény utolsó sorai (...):

Babits: A férfi Vörösmarty 241. l.

*A kísérő leánykák mindinkább elvonulnak, míg utóbb nem látszanak.
Azonban az aranyalma hull, s messziről imez ének hallatik:'*

Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlik az égi ború:
Jój, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.

Téves az az elképzelés, hogy Tünde *fömládozza* tündér voltát a földi szerelemért. Kérdés – amit persze a szöveg nem vet föl – mi várna rá Tündérhonban: elfogyhatatlan, de üres évek; fényben, de a kietlen Éj hatalmában. (Ez utóbbi ellentmondásosan értelmezhető, az Éj bujdosik a belőle született Fény előtt!) Tünde választása a céltudatos élet, amit a meghatározott személyhez fűződő szerelem tehet tartalmassá.

Azért hagyja el Tündérhont, mert Csongort kívánja társául, neki akar otthont és az elvadult kert művelésével tevékenységi lehetőséget teremteni. Az időben korlátozott egyéni létnek – az állati ösztönök mélybe húzó erejétől és a szárnyaló képzeletnek, a megismerő nyugtalanságnak, a belátó értelemnek fölemelő energiájától, azaz az élet és valóság ellentmondásoktól korlátozott közegében akarja őt a választási szabadság titkára rávezetni. Teljes személyiségével és minden erejével őt kívánja szolgálni; végső soron azonban eszköznek is tekinti: az élet továbbadásához van rá szüksége. Shakespeare a *Szentivánéji álomban* nyíltan szólhatott erről, egy szerelmi téren álszent kor költőjének meg kellett elégednie a rejtett utalással. Amihez persze hozzátett olyan értékeket – szépség, jóság, hűség –, amelyeket Tünde „másik létéből” hozott. Megőrzésük adja azonban a szerelem becsét. A szerelemért aranyalmafát ültető tündérlány tudja, ha Csongor mást választana, a hűtlenség mindent elpusztítana: a fa is kiszáradna. Elszántsága azonban célba juttatja Tündét. Azt hiszem, ez is fontos költői üzenet.

Taxner-Tóth Ernő: Rend, kételyek, nyugtalanság. A *Csongor és Tünde* kérdései. Bp.: Argumentum Kiadó, 1993. 132-133. l.

Lírai költészetéből az elbeszélőbe Vörösmarty románcai és balladái vezetnek át. Többször mesterileg eltalálja a balladai hangot (Buvár Kund; Salamon; Szilágyi és Hajmási); másutt lírai elbeszéléssé szélesednek ki (Szép Ilonka; Kemény Simon), melyek fő becse a lélektani momentum s a költői ecsetben, másszor (Mák Bandi; Csík Ferke) a népies naiv jellemében van; vagy allegóriai tankölteményekké (természetregéiben), hol a természet szellemes felfogása egy keleti képzelem ragyogó színezetével egyesül.

Toldy Ferenc 360. 1

A BUVÁR KUND

Túl a mezőn, túl a hazán,
S a part fölött, a nagy Dunán
Ki népe zajlik ott?
Föl Endre! Béla! Föl magyar!
Ellenhad az, mely vést akar,
Ellenség zajlik ott.

Ő az, ki partidon halad
És száz hajót és száz hadat
Hoz, oh hon, ellened,
A gögös Henrik az, ki rád
Hoz háborút, és hoz halált,
S bízik, hogy eltemet.

Föl Endre! Béla! Föl magyar!
Pozsonyhoz kell a férfikar
A vítt Pozsony remeg. –
S melyik magyar nem megy, ha kell?
Utánok a hon pusztá hely:
Mind harcon termenek.

De a király bús, s Béla szól:
„Csaták miatt ha nyughatol,
Oh ifju szép hazánk?
Teremt-e isten több magyart,
Mig a világ, mig napja tart,
Ha mink is elfogyánk?”

S fellázad a bú, a harag
Busult szivekben háborog,
Mint tenger és vihar;
Még inkább vért, hadat kiált
S hirért hazáért száz halált
Kész halni a magyar.

Csak barna Kund nem háborog;
De bátor szíve feldobog,
Mint hegyben a tűzár,
„Halld, Béla, majd ha éj jövend
S a part fölé száll néma csend,
Ott Kund egy szóra vár.”

Csekély a szó, köz a vitéz,
De úgy van mondva, oly merész,
Hogy nem lehet hazug.
Hős Béla parthoz tart legott,

Hol vészben a megcsapdosott
Dunának árja zúg.

Járása, mint a rémeké,
Éjfélileg le s fölfelé
Dobog magányosan;
S még semmi hang, még semmi jel:
Kund nem jó, távol és közel
A puszta szél rohan.

Ki az, ki a víz szörnyekint
A fürgetegre föltekint
S meg habba öltözik?
Ki vagy te, aki jársz alatt
S ijeszted a futó halat,
Mely mélyeken lakik?-

Vésztűzben néha vízen át
Henriknek látni táborát,
S Pozsony kivillanik;
S ím a Dunából szirt gyanánt,
Egy ember, kit mély árja hányt,
Sötéten felbukik.

„Hah Kund te vagy?” s még nem hiszi;
„Hah ember!” őt így kérdezi:
„Mi dolgod ott alatt?”
„Hej Béla! víz hullámaiban,
Míg rajta zúgó vész rohan,
Jó lenni ott alatt”

Szól Kund – és ő az – „nézz oda,
Hol Henrik felriadt hada
Tolong a víz iránt!
Nézd, táborában mint remeg:
Hajóit e kar fúrta meg;
Hadd vesszen, aki bánt.”

S villám tüzénél Béla néz,
Túlparton minden habba vész:
A zászlók hullanak,
Özön fut rajtok el vadon,
És száz hajón, és száz hadon
Hullámok omlanak.

Kund hol van? félreköltözött,
De olyat százezer között
Hős Béla feltalál.
S túl a mezőn, túl a hazán,
Fut, búsong Henrik vert hadán,
S Pozsony végvára áll.

Gábor diák

Gábor diák mélyen elmerülve
 Ül a lócán, egy nagy könyv előtte;
 A viláért fel sem pillantana,
 Ha egy filégy reá nem szállana;
 De már erre csak felpillant,
 S ím meglát egy fürge leányt.
 „Ejnye, húgom, beh piros az orcád,
 Hadd szakaszszak róla egy pár rózsát.”

„„Gábor diák, hamis Gábor diák!
 Hagyjon békét, mert bizony meglátják.” ”
 „Semmi látás!” – mond az jó kedvében –
 „Lakodalom van a csók’ végében.”
 „„Jaj ne bántson! Kell sietnem, –
 Elhull pártám, itt felejttem,
 Ah vegye el azt a forró száját.” ”
 „Még egy csókot!” „„Nem, nem!” ” „Kettőt adj hát.” –

Gábor diák mélyen elmerülve
 Ül a lócán, egy nagy könyv előtte;
 S hogy felpillant, egyszer csak elrémül,
 A leány jön búsan s színtelenül:
 „Ej hugom, beh halovány vagy,
 Féltelek hogy el ne hervadj.”
 „„Gábor diák, átkozom a csókját
 Mikor tartjuk meg a lakodalmát?” ”

„Semmi átok, jőj el pünkösdnapra,
 Addig, rózsám, addig menj dolgozdra.
 Neh egy pár csók! egyik útra való,
 Másik, ha úgy tetszik, vigasztaló.”
 „„Gábor diák! Hátha késő
 Pünkösdnapkor a menyekző?” ”
 „Semmi késő! te világ rózsája.”
 „„Ej beh hamis az a maga szája.” ”

Gábor diák mélyen elmerülve
 Ül a lócán, egy nagy könyv előtte;
 A viláért fel nem pillantana,
 Pedig itt van piros pünkösdi napja.
 De elébe jön a leány,
 S egy csecsemőt ringat karján:
 „Ej ej már ezt még sem hittem volna!”
 „„Most a világ engem sem csufolna.” ”

„S hogy mosolyog isten adta fattya!”
„Épen olyan, mint az édes atyja.” ”
„Mit csináljunk, mit tegyünk galambom?”
„Én tudom hogy a Dunába ugrom.” ”
„Semmi ugrás! jer a paphoz.”
Így szól Gábor a leányhoz,
S nagy szomorún a könyvet becsapja:
„Soha, soha, ilyen pünkösöd napja!”

1830 eleje

Negyedik fejezet

Rendületlenül

A nemzet első költője

Vörösmarty életében 1831-től egész házasságáig (1843) kevés változás történt. Harmincadik évében az Akadémiában elérte mindazt, amit elérhetni: osztályában [nyelvészeti] első rendes tagnak választott; háromszor nyerte meg az Akadémia nagyjutalmát: munkái első gyűjteményével (1834), Marót bán-nal (1838) , újabb munkái gyűjteményével (1840) ; egyszer drámai pályadíjat nyert Várnász-szal (1833). Negyvenéves koráig kivívta a

legfőbbet, mit költő nemzetétől kivívhat: irodalom és közönség elismerte, hogy első költője Magyarországnak, nemcsak az élők között, hanem általában.

/ Gyulai Pál: Vörösmarty Mihály életrajza 215. l. /

Vörösmarty Mihály, hites ügyvéd, nagyságos Csongrád, Bihar és Heves vármegyék táblabírája, s a Kisfaludy Társaság tagja
Kinevezte az Igazgatóság Pozsonyban nov. 17. 1830.
Lakik Pesten Urak utcája 450. sz. 2. em.

(Vörösmarty személyi adatai, lakcíme az Akadémia névkönyvében 1833-ból. Kritikai kiadás 16. kötet 454. l.

PÁZMÁN

Pázmán, tiszta valóságnak hallója egekben,
Megtért térítő állok az isten előtt,
S hirdetek új tudományt, oh halld, s vedd szívre magyar nép:
"Legszentebb vallás a haza s emberiség."
(1830 vége)

Itt már Széchenyi mindent átkaroló humánuma beszél, anélkül hogy a későbbi nemzedék forradalmi és anarchisztikus hangjait ütné meg. Ez részvét és megértés, nem lázadás.

A romantikusok, Széchenyi, Kölcsey és Vörösmarty számára humánus és hazaszeretet egyet jelentenek. „Legszentebb vallás a haza s emberiség.”

(Szerb Antal: A magyar irodalom története 297. l.

PUSZTASZER

Pusztaszer a nevem, itt szerzett törvényeket Árpád
Hőseivel, s a hont biztos alapra tevél.
S áll az azóta kilenc századnak véridején túl;
Várja virágzását s vajha ne várja hiún!

1830

Zrínyi a költő

„E lantot, koszorútlant bár Violája kezétől,
Mely Szigetet zengé s hősei áldozatát;
És e rettenetes szablyát, sok erősnek öljét,
Melyre „ne bánts a magyart!” jelszavam írva vagyon,
Zrínyi, hagyom neked, oh haza! és gondjaidba ajánlom,
Zrínyi, az éneklő s a diadalmi vezér.”

1830. október

MAGYARORSZÁG CÍMERE

Szép vagy o hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
Téridet országos négy folyam árja szegi;
Ám természettől mind ez lelketlen ajándék:
Naggyá csak fiaid szent akaratja tehet.

1832. február

SZÉP ASSZONY

(Művészeti vetélkedés Kisfaludy Károllyal)[]*

Tatárjáráskor egy jó férfinak,
Kit társi Bús Ferencnek hittanak,
Erdők között ép úri háza volt,
Mely ellenségnek még nem udvarolt.
Fő bútor benne a szép nő vala,
Ferencünk édes kedves angyala;
– Így hívatá magát a kis gonosz,
Bár benn' együtt volt minden házi roszt. –
Hűsége nád, és nyelve kard; maga
Majd fergeteg, majd villám zápora;
S ha minden férfi oly vitéz vala,
Nem vesztél volna úgy, oh Hunnia!
Elég az hozzá: bármily volt Kató,
Bár kedve tengerhabként változó,
Bár férjével váltig hadakozott,
De szép, igen szép volt az átkozott.
Történt, hogy visszakészült a tatár.
Dultan minden, nem volt mit enni már;
Az éhség kergeté a sereget,
Melyet vitézség meg nem győzhetett.
De még kitérték néhol s a vadak
Végső dühvel szörnyekké váltanak.
Hogy s hogy nem volt? egy erre tévede,
Egy rőt tatárfi; vállán tegeze,
Kezében kard, vasünge tetemén,
S öldöklés lángja apró két szemén;
Mindenfelé, ahol járt, rettenet
Volt e kis ember százezer felett.
Hogy erre tért, körültekintgete,
S magával ilyenkép beszélgete:
"Ki az, ki ott oly kényesen tanyáz?
Kié a kert, kié az úri ház?
Oh boldog óra, boldogabb tatár,
Itt téged e ház kincsre, nagyra vár."
S jön, lát és győz – nem, győzetik!

Most egyszer színe százszor változik;
Rőtől rótebbé, s apró két szeme
Két pislogó mécs s minden fegyvere.
Majd hogy magához tér a bámulat,
Léleket vesz, s mond ily szavakat:
"Hallod, magyar, dúlhatnám házadat,
S ha jelt adok, kövön kő nem marad:
De nem bántlak, nem bántom kincsedet,
Engedd ez egyet át, szép hölgyedet."
Igy a lator vér, a tatárfi s jó;
Már fenn ölében a szép ifju nő,
Választ sem várva hajt s rohan tova,
S örül, hogyan nem még talán soha.
A férj – ki fesse lelke bánatát?! –
Utána néz, amilyen messze lát,
És mit tesz? ah hajléka puszta már;
Bámúl és felsohajt: "Szegény tatár!"

(1830)

Vörösmarty lemondva az eposzról, a költői beszélykékhez fordult, e líriko-epikai műfajhoz, mely annyira megegyezett tehetsége lírai hajlamaival. Számra nézve mintegy tizenkettőt írt, melyek nagy változatosságot mutatnak tárgy-, hang- és formában. (...) Legkitűnőbb köztök Szép Ilonka, (...)

Az elbeszélés elégiai bája összhangzik a részek széparányúságával. A költő művészien emeli ki a lélektani mozzanatokot.

(Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza 239 - 240. l.)

Szép Ilonka

I.

A vadász ül hosszú méla lesben,
Vár felajzott nyílra gyors vadat,
S mind fölebb és mindig fényesebben
A serény nap dél felé mutat.
Hasztalan vár; Vértes belsejében
Nyugszik a vad hús forrás tövében.

A vadász még lesben ül sokáig,
Alkonyattól vár szerencsejelt:
Vár feszülten a nap áldoztáig,
S ím a várt szerencse megjelent:
Ah de nem vad, könnyű kis pillangó
S szép sugár lány, röpteként csapongó.

„Tarka lepke, szép arany pillangó!
Lepj meg engem, szállj rám kis madár;
Vagy vezess el, merre vagy szállandó,
A hol a nap nyúgodóba jár.”
Szól s iramlik, s mint az őz futása,
Könnyü s játszi a lány illanása.

„Istenemre!” szóla felszökelve
A vadász: „ez már királyi vad!”
És legottan, minden mást feledve,
Hévvél a lány nyomdokán halad.
Ő a lányért, lány a pillangóért,
Verseneznek tündér kedvtelésért.
„Mégvagy!” így szól a leány örömmel,
Elfogván a szállongó lepét;

„Mégvagy!” így szól a vadász, gyönyörrel
A leányra nyújtva jobb kezét;
S rezzent kézből kis pillangó elszáll;
A leány rab szép szem sugaránál.

II.

Áll-e még az ősz Peterdi háza?
Él-e még a régi harc fia?
Áll a ház még, bár fogy gazdagsága
S telt pohárnál ül az ősz maga.
A sugár lány körben és a vendég;
Lángszemében csábító varázs ég.

S Hunyadiért, a kidőlt dicsőért,
A kupák már felvillantanak,
Ősz vezére s a hon nagy nevéért
A vén bajnok könyei hulltanak;
Most könyűi, vére hajdanában
Bőven omlott Nándor ostromában.

„Húnyt vezérem ifju szép sugára”
Szól az ősz most „éljen a király!”
A vadásznak vér tolúl arcára
S még kupája illetetlen áll.
„Illetetlen mért hagyod kupádat?
Fogd fel gyermek, és kövesd apádat.”

„Mert apád én kétszer is lehetnék,
És ha ittam, az nincs cenkekért;
Talpig ember a kit én említék,
Nem gyaláz meg ő oly hősi vért!”
S illetődve s méltóság szemében,
Kél az ifjú, tölt pohár kezében:

„Éljen hát a hős vezér magzatja,

Addig éljen, míg a honnak él!
De szakadjon élte pillanatja,
Melyben attól elpártolni kél;
Egy király se inkább, mint hitetlen:
Nyűg a népen a rosz s tehetetlen.”

S mind zajosban, mindig hevesebben
Víg beszéd közt a gyors óra ment.
A leányka híven és hivebben
Bámulá a lelkes idegent.
„Vajh ki ő, és merre van hazája?”
Gondolá, de nem mondotta szája.

„Téged is, te erdők szép virága,
Üdvözölve tisztel e pohár!
Hozzon isten egykor fel Budába;
Ősz apáddal a vadász elvár;
Fenn lakozva a magas Budában
Leltek engem Mátyás udvarában.”

Szól s bucsúzik a vadász, rivalva,
Inti őt a kúrhang: menni kell.
Semmi szóra, semmi biztatásra
Nem maradhat vendéglőivel.
„Emlékezzél visszatérni hozzánk,
Jó vadász, ha meg nem látogatnánk.”

Mond szerényen szép Ilonka, állván
A kis csarnok végső lépcsőjén,
S homlokán az ifju megcsókolván,
Útnak indul a hold éjjelén.
S csendes a ház, ah de nincs nyugalma:
Fölveré azt szerelem hatalma.

III.

Föl Peterdi s bájos unokája
Látogatni mentenek Budát;
Minden lépten nő az agg csodája;
Mert sok újat meglepetve lát.
A leányka titkon édes óra
Jövetén vár szép találkozóra.

S van tolongás s új öröm Budában:
Győzelemből várják a királyt,
Aki Bécset vívó haragában
Vérboszút a rosz szomszédon állt.
Vágyva néz sok hű szem ellenébe:
Nem vidúl még szép Ilonka képe.

„Hol van ő, a nyájas ösmeretlen?
Mily szerencse fordúlt életén?

Honn-e, vagy tán messze költözötte
Jár az őzek hűvös rejtekén?”
Kérde titkon aggó gondolattal,
S arca majd ég, majd színében elhal.

S felrobognak hadvész-ülte képpel
Újlaki s a megbékült Garák.
S a király jó, fölség érzetével
Környékeztvén őt a hős apák.
Ősz Peterdi ösmér vendégére,
A király az: „Áldás életére!”

„Fény nevére, áldás életére!”
Fenn kiáltja minden hű ajak;
Százszorozva visszazeng nevére
A hegy és völgy és a zárt falak.
Haloványan hófehér szobornál
Szép Ilonka némán és merőn áll.

„A vadászhoz Mátyás udvarában,
Szép leánykám, elmenjünk-e hát?
Jobb nekünk a Vértes vadonában,
Kis tanyánk ott nyúgodalmat ad.”
Szól az ősz jól sejtő fájdalommal,
S a bús pár megy gond-sujtotta nyommal.

És ha láttál szépen nőtt virágot
Elhajolni belső baj miatt,
Úgy hajolt el, félvén a világot,
Szép Ilonka titkos bú alatt.
Társasága lángzó érzemények,
Kínos emlék, és kihalt remények.

A rövid, de gyötrő élet elfolyt,
Szép Ilonka hervadt sír felé;
Hervadása líliomhullás volt:
Ártatlanság képe s bánaté.
A király jön s áll a puszta házban:
Ők nyugosznak örökös hazában.

1833 október előtt

A Szózat nem egyetlen kitűnő szüleménye az újabb kor hazafiúi lírájának, s vannak művek, melyek esztétikai tekintetben föllülmúlják, de egyetlenegy sem tett ilyen nagy és tartós hatást, mert a nemzet legfőbb eszméit, legállandóbb hangulatát fejezte ki.

/ Gyulai Pál : Vörösmarty Mihály életrajza 228. l. /

Szózat

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, mellyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezred év csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizzály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzad bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet sűlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

(1836)

E költemény az ifjuló Magyarország himnusza lett, ma is az (...)

A nemzet 1848- ig a jövő kor jóslatát hitte benne...Midőn a forradalom árja elzúgott, Vörösmarty alig találkozott valakivel, ki ne mondotta volna neki : a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. (...) Gyermekének ama versszakok híján kellett megtanulniok a Szózat-ot.

(Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza 227. l.)

Maga a költészet, illetve egy-egy költő a tárgya Vörösmarty több lírai versének. Ilyen (...) a Virág Benedekhez, Mikes búja, A magyar költő, Zrínyi, Zrínyi aköltő, (...)

Olyan mértékű azonosulásról azonban, amelyet a Berzsenyi emléke mutat, voltaképpen sehol másutt nem beszélhetünk – éppúgy, mint költészetfelfogásának közvetlen megfogalmazásáról sem. (...)

A Berzsenyi emléke tehát nem Berzsenyire jellemző konkrétumokat rajzol, hanem Vörösmarty költőeszményét jeleníti meg.

(Korompay H. János: Stilizált arckép – eszményített önarckép. In: Ragyognak tettei 288 - 289. l.)

Berzsenyi emléke

„Nem kérem, oh sors! Kincseidet, nem az
Uralkodó kényt és ijedelmeit,
Sem harci pályán a megöltek
Véreivel ragyogó szerencsét:

Gond és irigység mostoha tárgyait.
Csak ami keblem mélyeiben buzog,
Csak amit elmém tiszta lapján

Írva hagyott az örök teremtés,

Oh adj nekem szót, édeset és erőset,
Azt szüvarázsló hangba kiönteni:

A dal hatalmát add nekem, sors!
S megfizetél ez egy életemre.”

Így esdekelt a lángkeblű fiú;
S mit kért, megadták dúsan az égiek:
Szózatja harsány s áradatként
Elragadó leve zengeménye.

Dallott szerelmet, dalla szelíd panaszt,
S megédesült a fájdalom ajkain;
Dalt zenge a muló örömnek
S az maradóbb s magasabb öröm lón.

Az ihletettnek ajkairól dicsőn
Kelt a merész dal, meghaladá porát
A lomha földnek s fellegen túl
A napot és nap urát köszönté.

Ég, föld lebegtek a dalok árjain;
Feltűnt az élet s minden alakjai,
S a nagy jövőndő fátyolában
Rémületes temető világa.

S mily lelkesítő hangja emelkedék
Hozzád, te féltett s hön szeretett haza,
Midőn királyi homlokodnak
Vészbe merült koronája ingott!

Hány hű fiadnak zenge magasztalást,
A hívek és jók tapsai közt: mig az
Ál szív ijedve visszadöbrent
S a kifajúlt cudarok dagálya

Megszégyenült a honfrierény előtt.
S ő e daloknak lélekadó ura,
Mint aki végzé alkotását
Egy kicsi bár, de nemesb világnak,

Megnyugodott a fáradozás után;
Megérte, amit ritka szerencse ad:
Évülhetetlen ifjúságát
Műveiben örökült eszének.

Most síri éjfél leplezi a jelest;
De a setétlő bús ravatal fölött
A halhatatlanság füzére
Sorsot időt mosolyogva fénylik.

1837. január 1.

A MAGYARTALAN HÖLGYHÖZ

Mert szép vagy, kellemid
Varázsát bámulom;
Mert jó vagy, tisztelet
Díjával áldozom;

Mert lelkes vagy, s veled
Mulatni kegyelem,
Hódítva von feléd
A leghőbb szerelem.

De mert e hon baján
Nincs szűdben fájdalom:
Ez fáj, s szerelmemet
Tört szívvel gyászolom.

1837. október-november

AZ ÁRVIZI HAJÓS

Szavalta a pesti magyar színházban
április 27-kén 1838 Laborfalvi Róza

Hol népes ház-sorok
Jegyzék az utakat,
Most vad moraj között
Fut gyilkos áradat.

Rémséges jaj kiált
Ingó falak megöl;
Rémesb a hallgatás,
Midőn a ház bedől;

S omlott házak felett,
Élők -- s halottakon
Örvényesen kereng
S zúdúl el hab habon.

"Ki ment meg engemet
Kórt, aggot és szegényt?
Mindenre ami szent,
Oh ember, hozz segélyt!"

A fennmaradt kövön

Így esd egy női hang,
S bajhirdetőn visít,
Mint vészben a harang.

S im sajka jó s rohan
Az áradat taván;
De aki rajta ül,
Embertelen zsvány.

Nem emberélet az,
Miért ő evezte:
Tiltott vagyont keres
Szentségtörő keze.

S szivetlenül az agg
Nő mellett elsuhan;
Mert egy batkát nem ér
Mind, ami rajta van.

És több hajó kereng
Az ingó fal körül;
De a szegény anya
Ott áll mentetlenül.

Ez pénzét, az magát
Jövének menteni;
Van aki kedveseit
Aggódva keresi;

S ki csak mulatni jár
A köz veszély felett:
Az óni rá nem ér
Egy hitvány életet.

S mindig dühösb az ár,
S a bágyadt nő előtt
Száz örvény tátogat
Alásodorni őt.

Még jó s megyen hajó;
De ő már nem kiált:
Tűr s várni láttatik
A borzasztó halált.

"Ki él még itt?" riad
Most egy hajós közel,
Sajkája telve bár
Menekvők terhivel.

S még jókor érkezik;
A féltett kőfal áll,
S kihalt remény után

A nő hajóra száll.

A sajka partot ér,
S a megmentett sereg
A bátor férfinak
Hálás bucsút rebeg.

Csak a szegény beteg
Agg nő nem távozik,
S elfúladt kepliből
Sohajtás hallatik.

"Itt jó anyám, neked
E kisdéd adomány,
Pénn s egy falat kenyér;
Többet várj ég után.

Nekem nagy útaim
Vannak még szerteszt:
Ezreknek élete
Kiált hajót, segélyt."

Szól s menne a hajós,
De a hölgy, kit hozott,
Tündér tekintetű
Asszonnyá változott.

Arcán redők helyett
Ifjú kellem virúl;
Szépsége bájoló
Leírhatatlanúl.

Szebb, mint a szerelem,
Barátságánál hivebb,
Mindennél, ami kéj,
Látása kedvesebb.

S az elbámult hajós
Hall édes hangokat,
Minőket emberajk,
Sem zenemű nem ad.

"Ha minden elhagyand,
Így szól az égi nő:
Az ember és világ,
Barát és szerető;

Ha hozzád mostohák
Szerencse és ipar;
S hű fáradásidért
Rágalmak nyelve mar:

Emlékezzél reám
Sorsodnak éjjelén:
Önérzeted vagyok,
Nevem Jótétemény."

Rendült kebellem a
Bátor hajós eláll
Ez égi látomány
Magas csodáinál.

Őt minden elhagyá,
Az ember, a világ;
Csaknem maga maradt,
Mint téli fán az ág.

Sorvasztók napjai,
S kietlen álmait
Gyógyszer nem úzi el,
Nem orvosolja hit.

De az nem tartja őt;
Megy a szép vágy után,
S még soknak élete
Menik meg csolnakán.

S ha néha mardosóbb
Fájdalma visszasír,
S a földön ellene
Nincs menedék, sem ír:

Lelkének a dicső
Hölgy képe feltűnik,
S szűz arca bájain
Fájdalma megtörik.

1838. április 27. előtt

A Késő vágy (1839) zárja le az egyéni lét tragikumát kifejező verseknek sorát, ahol az életlehetőségek beszűkülésével a vágyak fokozódása áll szemben, tehát az öregedés úgy jelenik meg, mint ábránd és valóság egymástól eltávolodó, kettős sora.

/ Szegedy-Maszák Mihály : A kozmikus tragédia romantikus látomása
In : Ragyognak tettei 343.l. /

Késő vágy

Túl ifjuságomon,
Túl égő vágyaimon,

Melyeknek mostohán
Keserv nyílt nyomdokán;
Túl a reményeken,
Melyekre hidegen
Éjszínű szemfedőt
Csalódás ujja szőtt;
Túl a szív életén
Nyugottan éldelém,
Mit sors s az ész adott,
Az őszi szép napot.
De hogy megláttalak,
Szép napvilágomat,
Kivántam újlag
Már eltűnt koromat;
Kivántam mind, amit
Ábrándos álma hitt:
Az édes bánatot,
Mely annyi kéjt adott,
A kínába fúlt gyönyört,
Mely annyiszor gyötört.

Hiába, hasztalan!
Ifjúság és remény
Örökre veszve van
Az évek tengerén:
Remélni oly nehéz
A kornak alkonyán,
S szeretni tilt az ész
Letűnt remény után.

1839. január 24. előtt

A GUTTENBERG-ALBUMBA

Majd ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús
S a nyomorú pór nép emberiségre javúl;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
Es áldozni tudó szív nemesíti az észt;
Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával
Es eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: "igazság!"
S e rég várt követét végre leküldi az ég:
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.

1839. szeptember 5. előtt

(A GÁT NEM MINDIG AKADÁLY...)

A gát nem mindig akadály;
Hol nem mehetsz, ugratva szállj.

1838. május 1.

Emlékkönyvbe

Szólj, gondolj, tégy jót s minden szó, gondolat és tett
Tiszta tükörként fog visszamosolygani rád.

1839. május 2. előtt

G. L. emlékkönyvébe

Két jó van, mi fölött sorsnak nincs semmi hatalma,
Szorgalom és az erény. Földön az, égben ez áld.

1839. június 20. előtt

A színjátszás szolgálatában

...minemű színművet lehessen általában erkölcstelennek tartani? azt-e amelyben minden nagyobb szerű s megrázóbb bűnök beszövése kerültetik, vagy azt, mellyben azok nincsenek kizárva, olly óvással azonban, hogy azok semmikép kívánatosakká ne tétessenek, (...) ki kell itt tárulkozni az ész és akarat roppant birodalmának, az emberi szív minden örvényeinek, előállani az élet és világ küzdő elemeinek s hatalmainak, csakhogy mind ezeken uralkodólag egy elvnek kell állnia, a művészeti igazság elvének. Jöjjen elő a bűn minden szörnyűségeivel, álljon elő a hiba ezer alakú különféleségben, de lakoltassék meg; szenvedjen az erény, de dicsőüljön is. (...)

Hibáznak véleményem szerint azok, kik a költői színi világot minden megrázóbb s nagyobb szerű vétkektől s az általok úgy nevezett botránkozattól tisztán szeretnék tartani, kik (...) úgy vélik legszelídebben s emberibben mulattatni nézőiket, ha egy nyavalygó erényt a legméltatlanabb szenvedések iskoláján végig hurcoltatnak; s ez az, mit ők morálnak neveznek. De részemről igen keveset hiszek az ily simaszájú Múzsának. Hol igen sok dolgot nem nevezhetni saját nevének, ott rosszul áll a világ, s palástolt bajai ha ki nem törnek, annál nagyobb dűlást tesznek a lélek belsejében: ott ál erények születnek, gyakorta rosszabbak a bűnnél. (...) Állíttassék elő a bűn és erény magához méltólag, s ez a legjobb

erkölcsi tan, melyet színműtől várhatni.
töredékek. Kritikai kiadás 14. kötet 56., 58., 59., 1.)

(Vörösmarty: Elméleti

KINCSKERESŐK

1832

(Részletek)

ZÁGONY

Itt van tehát e régen várt lakója
Az alvilágnak, itt a nap előtt,
Nem csalfa rejtvény többé: nyílt valóság.
Csákányom egy csapása felfödi
E régi rozsdák minden titkait.
Ráteszi csákányát.
Undok szegénység! most hát végre tágúlsz;
Nem rágod többé fáradt sarkamat,
Hogy menjek és csak menjek, semmiért!
Hogy ismét ott légy, ahol én vagyok.
Miért születtem, mért nem haltam el?
Eremben élénk, pezsgő ifju vér,
Elöttem a dicső, gazdag világ.
S én annyi vággyal s lángként epedő
Szomjával a pusztákon utazónak,
Nem juthaték el a forrás tövéhez;
Aggá levék, mint a bércek köve,
S nem ittam enyhet ifjító vizéből!
De végre most, most végre megragadlak,
Tündér aranybáb! körmeim között vagy.
Most végre gazdag, fényes úr vagyok.
És annyi kínnal teljes év után
Egy pillanatnak kéjét éldelem.
Körültekintek rajtad, oh világ,
Megátkozlak rút fősvénységédért
És meghalok; de gazdagon halok meg.

Leüti a lakatot, mohón feltárja a szekrényt s egy koponyát vesz ki, melytől földre tántorodva, kétségbeesetten nevet.

Haha, haha! *Fölkél.* Ki az, ki itt kacag?
Sülyedj le, föld, és tűnj elő, pokol!
Ez a te szemfényvesztő hírnököd.
Haha, haha! most hát gazdag vagyok.
A hetven évnek súlya vállamon,
Házamban a kétségbeesett nyomor
S kezemben e halálfej rémjelűl!
Oh, fej! barát vagy ellen tett ide,
Jó vagy gonosz szellem volt éltetőd,
Te mesterem vagy: élni nem tudék,
Te megtanítasz halni. Mért hideg,
Mért ily nyugott, mint most te, nem vagyok,
Mélyen leásva néma föld alá,
S nem tudva semmit a világ felől!
De jó, halálom óráját jelented,

S az nem sokáig késik. Jőj velem,
Te rossz hizelkedő, ki nem beszélsz
Mást, mint keserves, rettentő valót,
És mégis elcsábítád lelkemet:
Megnyerted azt a sírnak és halálnak.
Igen! Velem jössz sírba, régi csont;
Folytathatod borzasztó álmodat.
Siromban senki meg nem háborít:
Mellettem kincset nem fognak keresni.

xxx

VÁRI *egyedül.*

Pénzt önt ki egy szekrényből.

Ím, mennyi pénz, s mi bűvösen ragyog,
Mi szemfényvesztő csillogása van!
Magában semmi, s mégis mindene
Az embereknek, melyért fáradoznak,
Túrnek, tanulnak, és elvérzenek;
Sőt megfordítván természetlenül
Valódi célját, még éheznek is!
E csalfa fényben oszlik fel vegyest
A vak halandók kínja s öröme:
Itt látjuk a méltatlan elnyomott
Árvák szemének drága gyöngyeit;
A megvásárlott, eladott erényt;
Itt a hiú pompának ál tüzét,
S ritkán az érdem, munka és szemérem
Jutalmait. S én, rabló mondom ezt,
Ki könnyüszerral nyertem e hatalmat,
Ki tán, ha becsület útján fáradék,
Kidőltem volna szomjan, mint a ló,
Mely fősvény úmak hordja kincseit.

xxx

ZÁGONY

Zágony egyedül setét ábrándozással ül egy asztalnál, melyen a koponya van.

Mit szólsz, te néma bölcs, a semmiből lett
És semmivé leendő emberek
Legrégibb oktatója? Mely titok
Vigyorg felém fehér fogaid közül,
Mi van felírva puszta homlokodra,
Koponyád alatt mi gondolat kereng,
Üres szemed mi érzelmet lobog ki?
Oh, semmit, semmit, és ez a titok!
Buvárkodás s képzelgés álmai,
Minek nekünk hit s büszke tudomány!
Itt minden meg van fejtve. A halál,
E telhetetlen éhü szörnyeteg
Nem nyelt-e el még mindent, ami élt?
S mi fáradunk, bolondok nemzedéke,
S hasonló nemzedéknek atyjai;
Mi még hiszünk, képzelgünk és fejünket
Törjük, hogy azt elérjük, ami ez!

Szép látomány! Ím régiség buvára,
Itt egy kis romladékot mutatok.
Hol rajta a teremtésnek keze?
Hol a művészet drága rongyai?
Hölgyecske volt, hol vannak fürteid,
Nemes kisasszony, a kacér szemek,
Hol a mosolygó ajkak csábjai?
Hős volt talán, vagy jámbor, jótevő,
Világhírű bölcs, vagy hatalmas úr?
Hol a kegyesség s bátorság jele,
A homlok büszke méltósága, hol
Csak egy vonás az élet fényszakából?
Mindent lerágott a halál foga;
A szép hazudság máza odavan;
Csak az maradt meg, ami rút s való!

VÉRNÁSZ

1833

(Részletek)

LENKE

Szeretnék láthatatlan lenni általa.

REMETE

De dőre vagy, s az is sok kárt tehet.

LENKE

Kárt nem, de egy kis zűrzavart okoznék.

De meg kell hallanod, s aztán ítélj.

Először is nagy tükröt tartanék

S a büszke éretlent s a vén hiút

S az ostobát, ki tisztre vágy, midőn

Legjobban álmodozná álmait,

Tükörbe nézetném, hogy látva ott

Együgyű képét a nagy gondolatnál,

Szégyenlené magát. A haragost

S dühöst, irigyet szint' így játszanám meg,

Hogy önmagától visszatántorodnék.

Pénzasztalához ülnék a fukarnak,

S midőn legédesb hangját hallaná

A százezerszer olvasott ezüstnek,

Elhúzogatnám titkon azt, s zsebébe

Bocsátanám, hogy végre asztalát

Söpörve lelné: s majd ha kínja közt

Futosna kétség'b'esve, pajkosan

Kidönténém zsebét, hogy százfelé

Gördülni látná szép tallérait,

S halomba kézzel-lábbal kotraná.

Ersényt mutatnék a pazér fiúnak,

Ürest, nagyot, s azt hordanám előtte

Rém és örökké intó jel gyanánt;

A részeget lőrével tartanám,
S kancsó helyett dézsát nyujtanék neki;
Gyáváknak fűzfakardot metszenék,
S jobb oldalokra kötném azt. Fejébe
Nagy medvecsákót nyomnék a pörös
S uralkodó asszonynak, fejkötőt
A gyáva férjnek, s lenszöszet és guzsalyt.
Leánynak, aki táncra vágyakodnék
Előbb, mint dolgát végzené, cipőit
Elrejténém, és apja bocskorát
Tenném elébe. Agg Tihany fölött
Viszhang helyett megállnék a hegyen,
S ki jó napot kívánna, adjon istent
Viszonzanék, s a vastag hangokat
Vékonyal váltanám, hogy majd utóbb
Szitkokkal menne el, s én szitkait
Kacajra fordítanám. És végre is,
Mert minden kis csínt el nem mondhatok,
Az éhező szegénynek sült galambot
Repítenék szájába, hogy csak egyszer
A példaszó betelnék. Jó, pohos
S nyílt könyveiknél elszúnyadt atyáknak
Fordítva adnám könyvöket kezökbe,
S mulatna majd, ha ébredvén, fonákül
Kintornálnának. S így mennék tova
A nagy világba könnyü gondolattal,
S ha már megunnám a kalandozást,
Tréfáimon nevetni vissza jönnék,
S guzsalyhoz ülnék, mint más jó leány.

xxx

TELEGDI

Eljegyzem őt, nőmmé kell lennie!
Még most, ma mindjárt. Búsan vagy vigan,
Gyönyör- vagy únalomban egyiránt,
Lejár az élet, e csekély örök.
Én elmerültem mint a telt vödör,
De feljövök most újra s megtekintem,
Mint áll körülem a derű világa.
Nem gazdag, ő, de annál jobb lehet,
Nem főnemű, s így büszke nem leend;
Még ifjú, s így nincs megromolva szíve:
Mint gyenge repkény kerti fára nő,
Úgy fog, tapadva házam törzsökéhez,
Felnőni hozzám boldogságomúl,
Úgy fog kinőni aljas helyzetéből
A tóhoz híven, mely erőt ada,
És fényt s nem ízlett birtokot neki.
Egy fő hibája van, hogy szép igen,
Szebb, mint erénnyel tán megférhető;
S ha oly sötét nem volna kék szeme,

Hajának fűrty olyan feketék,
Azt mondanám, ő, a hitetlen, az.
De mit tünődöm? ő vagy senki nőm!
Szép hölgy vivé el tőlem üdvömet,
Szép hölgy kezéből kérem vissza azt.
S asszony szerelme menny, pokol lehet,
Poklát izeltem, most tán mennye vár.

xxx

REMETE *általadja a jelet.*
Jó helyre tedd: ez minden örököd!

LENKE *nyakába akasztja.*
Oh, drága jel! mely gyászos oktatás
Van ércesítve a te fél szivedben!
Érc s fél szívű volt, – ah nem, – szívtelen,
Ki engem ily inségre juttatott.
De nem, nem – megbocsássatok nekem
Anyámnak hamvai, és te drága jel!
Ti engem csak jóságra intetek.
Bocsánat annak, aki vétkezett!

REMETE

Bocsánatot csak ég kegyelme ad.

LENKE

S nem méltó arra, aki megbukott?
Kit rágalomnak töre ejte meg?

REMETE

Itélje azt meg fenn a nagy bíró.

LENKE

Itélje bár, de én sajnálom őt.
Bizonytalán ő a legboldogtalanab
Halandó mindenek közt. Harcba ment,
Kemény rabéltet élt, a megszökés
Félelmeit kiállta, és mikor jött,
Szilaj gyanú kigyói mardosák.
Ah! ő a bűnre ingerelve volt.
Atyám! remegve kérdelem, él-e ő?

REMETE

Neked, leányom, ő már meghala.

LENKE

Nekem? Tehát él! mondd, atyám, ki az?
Én nem menedek háborgatni őt,
Hogy lássa; akit egykor elvetett:
De hosszú boldog éltet s tettiért
Bocsánatot fog esdekelní szívem.
Megadja isten szent kegyelme azt.

REMETE

Ég szent kegyelme adjon, jó leányom,
Erőt neked, hogy eltűrd hallani
A legszömyebbet, ami mondható:
Telegdi férjed –

LENKE
Oh, ne mondd, ne mondd!
REMETE
Atyád, vagy inkább esküdt férjed, ő!
LENKE
Irtózatos!
Aléltan a kőre rogy.

A Várnászt az Akadémia száz arannyal jutalmazta, a kitüntetés indokolásában ezeket olvassuk : „, a karakterek változatossága s nagyobbbrészt hű kifejtése, a külön indulatok való és érdekes festése, szerencsés alkotás, hő poetai szellem, mely az egészen előmlik, s a dagály nélküli szép dikció, tiszta nyelv és verselés „, érdemesítik a drámát.

(Horváth Károly: A romantikus lélek- és jellemábrázolás ... In: Ragyognak 112. l.)

A FÁTYOL TITKAI
VÍGJÁTÉK ÖT FELVONÁSBAN
1834
(Részletek)

LIGETI *jő olvasva.*

Ismét új gőzerőmű, hajó és kocsi egyszersmind, mely szárazon, vízen egyiránt sebesen jár. Felséges találmány, mely népet néppel, országot országgal s világrészt világrésszel összeköt, *keserűn*, s nekünk rossz útaink, nyomorú lovaink, féktelen, hídatlan Dunánk. Vajha minden ártalmas párát és gőzt, mely nálunk egész vidéket dögletessé, mely sok ember fejét kevélységtől és butaságtól kába-tompává tesz, vajha mind e gőzöket ilyféle erőművek hajtására kényszeríthetnők; akkor- de nem! bocsáss meg, nagy hazafi lélek, ki napszámosává szegődél hazádnak, bocsáss meg a meg- rögzött panaszkodónak! Gyors hajóid, mint jobb jövőnek hirdetői, már szegdelik Dunánkat, s a korán elkiáltott hajnal tán már hasadni fog.

xxx

Városligeti tér. Kacor, Guta, Rigó és Katica fátyolosan.

KACOR. Szépséges kisasszony!

GUTA. Drágalátos gyöngy!

RIGÓ. Imádandó hölgy!

Katica minden megszólításra mélyen meghajtja magát.

KACOR. Minthogy magát irántunk oly rendkívül keményszívűnek mutatta –

GUTA. Sőt bennünket a legkimagyarázhatlanabb kegyetlenséggel üldözött –

RIGÓ. Holott mások iránt annál szelídebb s illendőségen túl is engedékeny volt –

Katica mozdulataival folyvást bámulásának jeleit adja.

KACOR. S minthogy minden tettetés csak bizonyos határig mehet –

GUTA. S az aranyborjú istensége végre kétségbe hozatik –

RIGÓ. S az imádott drága bálványnak cseréplábai összetöretnek –

KATICA *magában*. Isten áldja meg jó kedvöket! Mily szépen tréfálnak a lelkeim!

KACOR. Azért is mindenekelőtt veszem magamnak a szabadságot, hogy ezen megátalkodott szépségnek szemébe tekintsek. *A gyengén vonakodó Katicának fátyola alá tekint.* Irgalom! mit láttam. No, mi ismét megjártuk. Legjobb lesz szép csendesen elillanni. *Elvonul.*

GUTA *közelítve*. Engedelemmel, irigy fátyol, ezen ritkaságot nekem is meg kell pillantanom. *A fátyol alá pillant s félrefordul*. Oh, Ábrahám! hisz ez a te Sárád! *Rigóhoz*. Rigó barátom, tied legyen a dicsőség, hogy ezen ritka érzéketlenségű kellemeket a világnak megmutasd. *Félre*. Én pedig iszonyodom s futok! *El*.

xxx

HANGAI *letérdepel*.

Itt lábaidnál, bájos ismeretlen,
Hűséget és szerelmet esküszöm,
Szerelmet még nem látott bájaidnak,
Erényeidnek hűséget, magadnak
Ez összeségért állandó hitet,
Hitet, szerelmet, hűséget, minőt
Még férfitől nem váltott nő soha.
A szívnek édes földi kéjire,
S a lélek halhatatlan életére,
Az üdvre esküszöm, hogy esküvésem. *Fölkeltében*.
Csak tréfa volt!

VILMA . *azalatt fátyolát félre veti*.

Csak tréfa volt?

HANGAI

Hah, Vilma! - oh, én balgatag teremtmény!

Vilmához hidegen.

S szép Vilma játszik ilyen ügyesen?

Jó, szép, igen szép, rendkívül jeles!

Vilmától elvonulva.

Oh, szégyen! oh, én képtelen vakondak.

LIGETI *jő és megáll*.

Mit kell találnom! Ő és Hangai

Egy meghasonlott párként állanak,

Ez itt, az ott! s hogy jönnek ők ide?

VILMA *magában*.

Mi ez? Magamra hágy, és olyan arccal,

Mint aki visszatérni nem kíván.

A férfigögöt bántám meg! Szívemre

Gyujtám a házat, melyben ünnepet várt,

S most azt könyemmel olthatom csak el.

Tapasztalás, te ritka drága gyöngy,

A szenvedésnek kínszülötte vagy.

De úgyis a szív szenvedésre van.

HANGAI

Hogy azt a hangot, mely őrszó gyanánt

Füleembe zengett, meg nem ismerém!

Hogy bábja lettem kémjátékinak!

Oh, szégyen!

Eltávozom, hol asszony nem terem!

El még ma, most! - De mért ez a sietség?

Hozzá megyek, s enyelgve mondom el,

Hogy minden, ami történt, tréfa volt,

Még egyszer azt mondom, hogy tréfa volt.

Úgy van, csupán és puszta tréfa volt. *Közelít.*
De Vilma sír? - Oh, Vilma, mért e köny,
E fájdalom harmatja szép szemében?
VILMA *feleszmélve.*
Én sírtam volna? s jött szemembe könny?
Haszontalan víz! Hallja, Hangai,
Úgy tetszik, a sors zsarnokos szeszélye
Nem akarja, hogy mi egymásé legyünk.
HANGAI
Valóban a sors úgy látszott akarni;
De a barátság mégis szent marad.

ÁRPÁD ÉBREDÉSE

ELŐJÁTÉK A PESTI MAGYAR SZÍNHÁZ MEGNYITÁSÁNAK ÜNNEPÉRE

1837

(Részletek)

KÖLTŐ

Oh, drága ős, mióta elhagyál,
Mi véghetetlen, amit szenvedénk!
Nem szólok ellenségről; mert mi nemzet
Kerülte még el ellenség vasát,
És lett dicsővé ellenségtelen?
Nem mondom a belvillongás dühét,
A meghasonlás ádáz szörnyeit:
Vér foly, mióta földön ember él,
S a népek átka: drága honfivér
Füldője által ifjodhatni meg.
Mi elpazarlók vérünk bíborát,
Szivünkbe vertünk öngyilkos vasat,
Hallatlanúl – ön ellenségeinkért!
S a véren árult ifjodás helyett
Lassú halálnak mérge szállt reánk!

KÖLTŐ

S ez élet álmom volt, melyben silány,
Rosz nemzedék kérődzék ősei
Nagy tettein s fő érdemül bitorlá
Mások felett, hogy, kiktől származott
S oly mélyen elfajúlt, dicsőek voltak!
S e nép hivé, hogy még van istene,
Ki érte őrt áll, míg ő vétkezik.
S az isten büntető haragra gyúlt:
Alunni hagyta őt egy századig.
S ott állt a bálvány, szív- s lélektelen
Az ősiségek álorcáiban,
Nem látva, nem sejdítve a csapást,
Mely nemzet-irtó kézből várt reá.
S ím, a hatalmas jött és ráütött:
Súlyos csapása megrázkodtatá
A tompa bálványt; az feléledett,

Érezni kezdé elholt ízeit,
És fájt az élet a zsibbadt tagoknak,
S a fájdalomban feljajdult a száj,
Mely annyi évek óta néma volt;
De a fájdalomban élet hangja kelt,
S az élet visszakérte szellemét,
Azon merészt, mely a gyász múlt után
A rém jövővel szembeszállni kész.
Oh, fejdelem, mi újra éledünk,
Buzogva küzdünk egy jobb életért,
Nem látva, nem segítve senkitől,
S bár kis sikerrel, mégsem csüggedezve;
De hőseink nem vérben fürdenek:
Ölelni készek embertársokat,
És túrni mindent szent hazájokért.
Köztünk is fenn van még Prometheus,
Kinek szívét az üldöző kajánság
Kányái marják, mert szelíd vala
Embernek nézni embertársait.
S ő óriási fájdalmában is
Oly törhetetlen most, mint valaha.
Oh, hála, szent ős, hogy közénk jövel:
Felbátorodva új pályát nyitunk,
Élet- s halálban hívek nagy nevedhez.

A Csongor és Tünde nagy kérdéseinek újrafogalmazása végül is nem sikerült úgy, hogy azokat a kor embere számára közérthetővé tegye a költő. Ma a korábbi mű nagyságának bővületében hajlamosak vagyunk arra, hogy A fátyol titkainak két értékes elemét is figyelmen kívül hagyjuk. Az egyik a bontakozó reformkor világáról adott érdekes látletet. A másik Vörösmarty sikeres kísérlete, hogy a Csongor és Tündében megkerült kérdést, az egyén és a nagyobb közösség, a Haza viszonyát a legkorszerűbb felfogásban mutassa be. A hazaiság itt már nem a Rend szolgálatát jelenti, hanem a mindennapi munkát, szorgos, tudatos tevékenységet a közjó érdekében, az egyének céltudatos összefogását.
Taxner-Tóth Ernő: Rend, kételyek, nyugtalanság. A *Csongor és Tünde* kérdéseihez, Bp.: Argumentum Kiadó, 1993. 183. l.

MARÓT BÁN
1838
(Részletek)

ÍDA
Hah! mily ijesztő mélyre sűlyedék!
A legsilányabb szolgáló hű iránta,
Kész szembeszállni vésszel és halállal. –
S miért? a hitvány zsoldért, mely elég,
Hogy rajta tengjen. – S én, kinek nevét
S erényben oly dús szívét adta át,

Én birtokában minden kincsinek,
Hálátlan asszony, elfelejtem őt.–
Ah, én miként a bányarab vagyok,
Ki búsan áll az ércek halma közt
És mind a kincsért, melyet ás keze,
Nem adna egy szabad tekintetet
S egy tiszta forrást, mely után eped. –
Hisz.én szerettem őt! Szerettem? Ah ,
Ez azt jelenti, hogy nem szeretem,
Hogy őt szeretni többé nem fogom.

Szünet.

S ha visszatér, – rettegve gondolom
Szemembe néz, és nem lát örömet,
Szívembe néz, és nem talál szerelmet,
Sejdíteni fogja árulásomat.

Kívül zörej. Ída ablakhoz fut.

Hah! jó! Nem, ez nem ő; az én vitézem.
Az én Bodom jó. Ah, az én Bodom?
Oh mért nem ő Marót bán, hogy neki
Mind a szerelmet, mellyel tartozom,
Mind mellyel önként szívben hódolok,
Elébe futnék megfizetni most.
De nem! le kell ez érzést küzdenem,
Ne tudja ő, mi szenvedély van itt,
Ne tudja senki; hajh, mert nő vagyok,
A rab Marót bán esküdött neje.
Úgy van, le kell ez érzést fojtanom.

xxx

MARÓT

Meghalva ő is, a későn talált,
Korán veszett testvér; oh, szörnyü nap!
S itt meggyilkolva fekszik hitvesem.
Még él-e ember, vagy magam vagyok,
Ki ennyi gyásznak súlyát hordozom?
Mindenikre ráborul, s rövid elmerülés után fölkel.

Boldogtalan hitves, szegény öcsém,
A sír előtt gyötrelmim okai!
Nyugodjatok békén a sír után. *Előbbre lép.*
Amit szerettem, halva fekszik itt,
Amit gyűlöltem, az többé nem él.
Számomra most a földön egy gyönyör
A harc s töröknek jajgatása lesz.

Kardját fölemelve.

S im, itt előtted, isten, esküszöm,
Ha vért kiontott véért elfogadsz,
Hogy míg pogánynak karja dül hazámon,
Kiirtok bennök annyi életet,
Mig azt nem mondod: hú szolgám, elég volt.

Vörösmarty legérdekesebb és leghíresebb bírálata az, mellyel a Bánk bán első előadását kísérte. / 1839. márc. 23. /

„Itt állt a kor legkiválóbb színikritikusa a hozzá legméltóbb feladat előtt: a legnagyobb magyar tragédiáról kellett véleményt mondania. Úgy látszik, Vörösmarty nem olvasta a drámát, így futó benyomásai alapján ítélte róla.”
/ Császár Elemér /

Bár bírálatában van érdem, a nagy próbát nem állta meg: nem érezte meg, hogy elsőrangú költői remek áll előtte.

(Kritikai kiadás 14. kötet jegyzetei alapján 566 -574. l.)

A pesti magyar színpadon először : Bánk bán.

Eredeti szomorújáték 5 felv. Irta Katona József. / Egressy Gábor jutalomjátéka /.

Sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színmű, első és utolsó műve a nemben a korán elhunytak. Legkevésbé sikerült Bánk karaktere, kiből nem látjuk azon szilárdságot, mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tettehez kívántatik. Tökéletesebbek Petur, Biberach, Otto, Tiborc. Gertrud nem egészen érthető. Melinda a legnehezebb feladat az egészben, ha talán nem minden részben tökéletes is, de helyenként meglepőleg szerencsés vonásokkal van ábrázolva. Az egész mű minden esetre magasb tehetségre mutat, s nem hűtlen másolata a kornak, mely noha hanyatlásnak indult, s a hajdani erőből vadságra fajult, mégis sok jeleivel bír a férfiaságnak s a lovagi szellemnek. Drámai, sőt színi hatás tekintetében végre a mű ritka tünemény, ha meggondoljuk, hogy akkor íratott, midőn dráma kevés, a színház bujdosó volt, s hogy a szerzőnek ez első munkája. Csupán a negyedik felvonást kívánnók kiigazítani, melly lassú és fárasztó, s kihagyatni azt, midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót / ha egyébiránt ezen megjelenés nem a színész tévedése volt /, s a helyett, hogy /mint valószínű / megrohanja, visszamegyen.

Az előadás a gondosabbak közé számítható. Egressy Gábor / Bánk / helyenként, példának okáért midőn a pártütőket s Peturt lecsillapítja, midőn a királynénak szemrehányásokat tesz, jó; helyenként, kivált indulat-kitöréseiben érthetetlen, vagy egy kissé túlzó. Egyébiránt, mint mondók, Bánk bán karaktere leggyengébb az egész műben, s inkább szeretjük, hogy egy kis túlzás által felriasszon, minthogy bágyadt előadás miatt egészen elessék.

/ Vörösmarty bírálata a Bánk bán előadásáról 1839. március 23. kritikai kiadás 14. kötet 205 - 206. l. /

SHAKESPEARE: JULIUS CAESAR

A fordítás 1840-ben jelent meg
(Részletek)

Itt hozatik teste Antonius gyászkiáltásában, ki, ámbár megölésében részes nem volt, osztozandik halála jótéteményeiben, helyet foghatván a közigazgatásban, mint ki nem közületek? Evvel én távozom, kinél, valamint legjobb barátomat megöltem Róma javáért, ugyanazon tör van számomra, ha honom halálomat kívánja.

MIND

Éljen Brutus, éljen, éljen!

ELSŐ POLGÁR

Diadallal vigyétek őt haza.

MÁSODIK POLGÁR

Állítsunk szobrot őseihez neki.

HARMADIK POLGÁR

Ő légyen Caesar.

NEGYEDIK POLGÁR

Caesar jobb fele

Nyerjen Brutusban koronát.

ELSŐ POLGÁR

Kísérjük őt örömjajjal haza.

BRUTUS

Földieim!

MÁSODIK POLGÁR

Csitt, béke! Brutus szól.

ELSŐ POLGÁR

Csend, béke, hó!

BRUTUS

Jó földieim, hadd menjek egyedül.

Ti kedvemért maradjatok meg itt,

Tisztelni a holttestet és beszédét

Antoniushoz, mellyel engednék

Caesar dicsőségét megadnia.

Kérlek, ne jöjjön senki el velem,

Míg ő beszédét végzi. *(El)*

ELSŐ POLGÁR Hó! maradjunk,

Halljuk meg Antoniust.

(...)

MÁSODIK POLGÁR

Csendet, figyeljünk, mit tud mondani.

ANTONIUS

Ti nemes rómaiak...

TÖBBEN Csendet! halljuk őt.

ANTONIUS

Barátaim, rómaiak, földieim,

Figyeljetek rám.

Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni.

A rossz, mit ember tesz, túléli őt;

A jó gyakorta sírba száll vele.

Ez legyen Caesar sorsa is. A nemes

Brutus mondá, hogy Caesar nagyra vágyott:

Ha ez való, úgy súlyos bűne volt,

És Caesar érte súlyosan lakolt meg.

Most Brutus engedvén s a többiek

(S Brutus derék, becsületes férfiú,

S a többi is mind, mind becsületes),

Jövök beszélni holt Caesar fölött.

Barátom volt ő, hozzám hű s igaz.

De Brutus mondja, hogy nagyokra tört,

S Brutus derék, becsületes férfiú.

Rómába ő sok foglyokat hozott;

Váltságuk a közkinctárt gazdagítá:
 Ez nagyravágyását jelenti-e?
 Szegény ha jajdult, Caesar sírt vele;
 A nagyravágyásnak nem ily szelíd
 Anyagból kéne szerkesztetve lenni:
 De Brutus mondja, hogy nagyokra tört:
 S Brutus becses, derék egy férfiú.
 Láttátok a Lupercal ünnepen,
 Háromszor nyújtám a koronát neki,
 S ő visszatolta. És ez nagyravágyás?
 De Brutus mondja, hogy nagyokra tört,
 S bizonynal ő derék egy férfiú.
 Nem szólok én, hogy Brutusnak beszédét
 Cáfoljam: azt mondom csak, mit tudok.
 Mind kedvelétek őt és volt miért:
 Mi tilthat el most érte sírnotok?
 Vadállatokba szöktél, ó, ítélet,
 S az ember ész nélkül maradt! Türelmet!
 Caesarral szívem ott a gyászpadon van:
 Pihennem kell, míg hozzám visszatér.
 ELSŐ POLGÁR
 Beszéde, úgy tetszik, hogy alapos.
 MÁSODIK POLGÁR
 Ha voltaképp a dolgot megtekintjük,
 Caesarral rosszul bántak.
 HARMADIK POLGÁR Vélitek?
 Félek, helyébe még gonoszb jövend.
 NEGYEDIK POLGÁR
 Hallátok? Megveté a koronát;
 Ekként világos: nem volt nagyravágyó.
 ELSŐ POLGÁR
 Ha ez való: megbánja valaki.
 MÁSODIK POLGÁR
 Szegény! mint ég a sírástól szeme.
 HARMADIK POLGÁR
 Antoniusnál nincs nemesszívűbb
 Ember Rómában. (...)

Azok közül, akik ezt a kötetet kézbe veszik, sokan talán meglepődnek : nem tudtak arról, hogy a Szózat, a Csongor és Tünde, A vén cigány költője novellákat is írt...

„ kuriózumok” ezek az írások, nemcsak a széles közvélemény, de a magyar irodalomtörténetírás számára is : nem illeszkednek ugyanis szervesen a reformkori magyar próza fejlődésének folyamatába....fantasztikumba öltöztetett valóságselemeik, groteszk alakjaik és bizarr helyzeteik révén, s mint a Szél úrfi, lírájával - a magyar irodalmon belül hasonlíthatatlan karakterisztikumot hordoznak.

A Szél úrfi merő fantasztikum,... Különös, helyenként a Délsziget-re emlékeztető, vörösmartyas, „ hapax legomenon” ez az írás : népmesének, babonás hiedelmeknek, középkori példabeszédekre emlékeztető allegorikus erkölcstanításnak, tündériesnek és érzékinek, mondhatlan bájnak és szilaj képzeletnek egyszeri, példátlan, de tovább nem folytatható ötvözete.

SZÉL ÚRFI
(Tündér rege)

Szél úrfi megunván öreg anyja társaságát, kinek kormánya alatt élt a hegyek között, nekiveté magát egykor a végetlen rónának, s ott, mint afféle fickó, ki sokáig kemény fenyíték alatt volt, s egyszerre szabaddá lesz, majd vész, majd forgószél alakjában oly pajzánul gazdálkodott, hogy az egész környéket rémülésbe hozta. Nem egy szegény vándornak süvöltözött át beteges köpönyegén, sőt azt gyakran nyakából ki is kerítette, de legcsintalanabbul megforgata leány- s asszonyokat, kiket úton talált; végre már alig győzők magokat védeni, s Szél úrfi fel-felsüvöltött nevében bajaik- és szidalmaikon. Nagy mulatsága volt megtépni mindent, mihez csak férhetett, s amerre járt, kuszált födeleket s baglyákat hagyta maga után. Már éppen haza akart fordulni, midőn egy ugarra jutott, mely tele volt heverő tüskékkel és ballangkóróval.

A hely *elátkozott ugar*nak hívaték, tulajdona *Ballépés* nevű sánta boszorkánynak, kinek pompás kastélya s gyönyörű tömkelege állt az ugar közepén. A sánta banya minden ártatlan leányt, ki határán bebotlott, rövid de erős szolgálat után kóróvá s tüskévé változtatott. Találkozék azonban egy jó, töredelmes szívű leány, ki az első botlás után készebb vala meghalni, mint Ballépésnek tovább is szolgálni. A szegény leányka sírját lelé, mielőtt hervataggá lenne. A kis sírhalmot *töredelmes szív* halmának nevezik. A töredelmes szív minden évben fellobban egyszer, s melly kóró ekkor az elátkozott ugaron hozzáér, s megég, visszaveszi előbbi alakját, s örökre megtisztul vérszín lángjaiban, egyszersmind visszaadatik azoknak, kiktől botlása által elszakasztatott. Ekkor a kétségbeesett szülék, a meggyalázott rokonok, az elkeserült szerető ismét visszatérnek, s a viszontlátásnak egy váratlan ünnepe áll be, melyre mosolyogva néznek magok az égiek.

Midőn Szél úrfi az ugaron megjelent, fájdalmasan jajdultak fel előtte a kórók, s mint egy-egy felriasztott nyúl, vagy mint kerék, mely magában minden tengely nélkül forog, futásnak eredve nyargalták be a térséges avart. Szél úrfinak a multság kimondhatatlanul tetszett. A legbohóbb szeszéllyel kergeté a szegény tüskéket, melyek sebes futásban előtte fel-feltünedeztek. Kergetőzés közben fölvere egy kis ballangkórót is, mely még szinte zöld volt a fiatalságtól, mintha csak most szakadt volna le a tövéről. Amint ez a kis túske megindult, olly fájdalomteli volt jajdulása, hogy Szél úrfi minden hidegvérúsége mellett is csaknem könnyekre olvadt. Képzeltetni, hogy felhagyott szilaj multságával; mindamellert igen óhajtotta volna a kis ballangot magáévé tenni, miért is lassan, mintegy lábhegyen közelíté hozzá; de a kis túske minden lebbenésre egyet karikázott, s odább-odább suhant üldözője elől. Szél úrfi most már nem vevé tréfára a dolgot, minden erejéből nekiiramodott, s vihar gyanánt kergeté a síró ballangot, melly előtte utolérhetetlen gyorsasággal futott az avaron. A ballang még most is futna, s Szél úrfi bizonyosan még most is kergetné, ha a töredelmes szív lángja előttök fel nem lobban vala. A sebesen üzött ballang egyenesen a tűz közepébe rohant, s annak lángjaitól megragadtaték. Most szívrepesztő sóhajtás hallatott a lángok közül, s utána dal, a legkeserűbb megbánás s töredelmesség hangjain, melynek megrendítő szavai tisztán valának érthetők. A dal így hangzék:

Hogy elhagyám, erény,
Szent útadat,
Mi lélekgyilkoló

Oh szív, repedj meg,
Őrülj meg ész;

Ne tudd, ne érezd,
Mi kín emészt.

Szél úrfinak szüksége lön egész férfiúságára, hogy össze ne rogyjon. De ő, ha nem bátor, legalább vakmerő legényke volt. Nemcsak le nem rogyott tehát, hanem a kis túske után rohant, hogy azt a tűzből kimentse.

A tűz varázsa azonban őt is megragadá, s most két fehér füstfelleg emelkedék a lángok közül, melyek lassanként emberi képre alakodának.

Miben fogadjunk? egyik felhőből egy gyönyörű leányka kerekedik, a szépek legszökébbike, s a szókék legszebbike, kinek bűvös szemeiben egy kis eget talált fel a szerelem, kéket és tisztát, mint a menny maga. Igen! az egyik felhő csakugyan ily kedves kis jószágot állított elő, szökét és kék szeműt, ah - De hogy az időt hiába ne töltsük, a másik felhő férfialakot kezdé öltetni magára; ez pedig Szél úrfi volt. Szél úrfi, kinek megfoghatatlan tagjai eddig csupa semmiből állottak, most egy izmos, fúrge siheder lön, s valami mondhatatlan érzet fogá el, midőn az annyi jó s rossz, édes és keserű vágyaknak kútfeje, a szilaj fajtalan vér megindult ereiben. Úgy látszék, mintha mindazon kék és gyönyör, mellyek tűnő árnyait eddig csak kergeté, most mintegy varázserővel le volnának kötve szilárd tagjaiba, s kifejezhetővé s éldelhetővé téve azok érzékei által. Ezen érzetében sok nevetséges dolgokat követe el. Kinyújtá kezét, ezen tolvajkampót, megtapogató tagjait, s mint örvende szilárdságokon! Pezsgő pirosság derité arcait; szemeiben meglepetés, bámulat, öröm tükrözének, midőn a gyönyörű leánykát maga előtt látá.

Az pedig úgy nézé őt, mint azon ifjat, kit szerete, kit örökre elvesztettnek hive, s ki most ismét előtte állt, mindazon hódoló vidorságával ifjú erejének, mely őt rabbá tevő. A leányka tehát nemcsak megtisztultan visszavevé előbbi alakját, hanem kárpoztás gyanánt szenvedésért testesülve látá legforróbb kívánságát is; mert azon alak, melyet Szél úrfi vön magára, tökéletesen Petőhöz hasonlíta, azon ifjúhoz, kit egykor szerete.

Szél úrfi nem volt ostoba, legalább nem ügyetlen. Ő már honn, az ősi bérceken is üzte a szerelmeskedést. Tavaszillat, Rózsalél, Fűszag, I,iliompára kisasszonyok sokat mondhatnának csapodárságáról, kiket több ízben csábítgata, s hitetlenül odahagyogatott; mindezen bőséges gyakorlat mellett azonban most igen újoncnak látszék, s úgy vala újdon, nem ismert s eddig nem érzett tagjaival, mint fegyverekkel vagyunk, melyek forgatását nem tanultuk: teljességgel nem tudá velök bánni, vagy amit tön, nevetségesen és fonákul tevő; mit igen természetesnek fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy most minden gondolatának, vágyainak, egy- egy darab hús: kéz, láb, stb állának ellent, holott előbbi állapotában legkisebb akaratjának a szellem könnyű s gátolhatlan gyorsasága volt szolgálatára. De nehogy igen elmerüljünk, lássuk, hogy boldogult, s mik voltak első tapasztalásai.

Szél úrfit legelőbb is a gyönyörű kék szem ragadá el: kinyújtá tehát egyik ujját, hogy érintés által megtudja, mi az? A leányka természetesen nem hagyá véghezvinni e kísérletet (experimentum), s hátravonult. Szél úrfi észreuvé a leány szemeiben a neheztelést, lábaihoz borult, mint valaha Tavaszillatéhoz, s egy forró csókkal akará engesztelni a megbántódottat. A leány ismét vonakodott, de Szél úrfi már megragadá a parányi fehér lábak egyikét, s csitt-csatt! a csók már rajta volt; azon csapás is járulván hozzá, hogy küzdés közben a leányka elveszté a súlyegyent. Az esés által összebonyolódott hajfürtök a legcsábítóbb zavarban ömlék körül tajték kebelét. Szél úrfit ezen látás valamint egyfelől gyönyörködteté, úgy más részt nagy zavarba hozta, mely még inkább nevedett, midőn az elesett leány föltámaszkodva félbosszúsán szóla hozzá: „Ugyan Pető, mi jut eszedbe, hogy így pajzánkodol? már most emelj fel, ha elejtettél.” Szél úrfi, kinek eddig minden mondott s hallott beszéde inkább sejtető, mint világos értelmű sugalom-ból állott, most ezen néhány szó által szinte megigéztetett: annyira új és kedves vala neki e csengő, e valódi szózat. Azonban a segítségért esedező kis kéz ki vala nyújtva, s már ezt Szél úrfinak sem leheté félre értenie. Megfogá a kis puha kezeket, s előbbi ügyetlen fogásain okulva, most a legnagyobb vigyázattal emelé fel a kedves leánykát. De a legelőször illetett leánykéz rokon szorítása, az

éltető meleg, mely azáltal minden erein előmlött, előérzetét adák a gyönyörnek, ezen földi üdvnek, melyet még nem ismert. Csak azt említjük röviden, hogy Szél úrfi lassanként beletanult új helyzetébe; kitalálta, hogy a szemmel nézni, a füllel hallani, a kézzel tapintani kell, s hol láthatott volna szebb szemet s alakot, mint mely előtte állt? hol hallhatott volna kellemesb szózatot? hol a kezek, melyek illette neki boldogítóbb lehetett volna? Még azt is gyanította, hogy a csók a piros ajkakra tán legjobban illenék, s ím! a tapasztalás meg nem hazudtolá; az ajak édes volt édes, mint a paradicsom méze. Még csupán a beszéd tehetségével nem élt, noha, mint látni fogjuk, abban elég erős volt.

„Jó Petőm! te fölkerestél engem.” Így szóla a szép hölgy érzékenyülten.

„Petőm, gyönyörű? s én a te Petőd vagyok, leány?”

„Ah, Pető! te csak enyelgesz Cselével; te Cselédet többé nem ismered.”

„Világ Cseléje, gyönyörű teremtés, én ne ismerjelek? Ismerlek, akarlak ismerni, ha ezen ismeretség egy halhatatlanságba kerülne is. Mit akarsz, mit parancsolsz, te szőke paradicsom? Elhozom neked India fűszereit, (Szél úrfi azt hívé, hogy most is oly könnyen barangolhat) el azon illatot, melyben az alkotó lélezkik. Cselém, gyönyöröm!” Csele magán kívül vala örömeiben; feléje fordítá angyali szemeit, melyekből könnyek perdültek ki. "Pető, te megbocsátasz nekem?"

„Ha megbocsátok-e? Tedd semmivé a világot, Csele, s én megbocsátok neked, csak hogy enyém maradj, szóla Szél úrfi elragadtatva, s Csele fürteivel körülfoná nyakát.

„Ah, Pető! - monda kevés szünet után Csele, - ha én neked mind elmondanám, miket szenvedtem! Azt mondák, hogy te szívszakadva várakozol reám, hogy csak egyszer, utószor látni akarsz, mielőtt örökre elhagynál. Én rohantam, repültem a csalfa ház felé, hogy lássalak. Kik valának ott, mint éltem közöttük, el nem mondhatom; ne adja isten, hogy valaha el bírjam mondani. Örjögéssé válik ott az öröm, fertelemmé a legédesebb gyönyör, s mint fáj a lélek romlása érzetében, mi sajgatók gyógyíthatatlan sebei! Óh, hála neked nagy ég! hogy mindezek csak álmoként, csak a képzelet fátyolában tűnnek fel elmémbe, hogy mindazon bünt és kínokat magaménak nem mondhatom többé! Én ismét tied vagyok, Pető, tied mindörökre!" monda kedvese nyakába borulva Csele, s az, mint képzelhető, a legmagasb gyönyörrel fogadá ezen ömledezést.

„Igen, Csele, - monda Szél úrfi ünnepélyesen - esküszöm (Szél úrfi már Tavaszillat, Rózsalél, stb kisasszonyoknál is sokat esküdözött, s így az esküvés neki éppen nem volt újság), esküszöm ezen tiszta lángra, hogy örökké a tied maradok."

Ha bízhatnánk, hogy Szél úrfi ezen esküt becsületesen meg fogja tartani, alkalmasint bezárhatnók a történetet; de mivel egy kis kétségünk van benne, szükségesnek tartjuk lépteit tovább is kísérni.

Még folyvást lobogott a láng, s most Csele kifejtőzék kedvese karjai közöl, s a boldogtalan kórókból egy nyalábot a tűzbe vetett. Legottan füstfelhők emelkedé-nek, s Szél úrfi nem csekély multságára s Csele szívbeli örömeire nő- s leányalakok állottak elő: szép s rút vegyest, s nemritkán vénebbek, kiknek erényök korokkal együtt kezde hanyatlani, megtisztultan a töredelmes szív lángjaiban s visszaadva kedveseiknek, szüleik- s rokonaiknak; s gyermekeiknek a megtévedett anyák, mint kinek-kinek ez- vagy amazzal találkozni vala legforróbb kívánsága. S kezdődének a nem várt találkozás érzékeny jelenetei, midőn a tűz hirtelen kialudt. Kormos s kiégett helyén a sánta Ballépés álla most dült ábrázatjával, kezében egy tükröt forgatván, a szerelem minden csábjaival. Sikoltva futának a megszabadultak az átkozott ugarról, a banya ijesztő képe káprázván szemeikben; de sokan boldogtalan kandiságtól ingerelve visszatekintének, s ezeket a tükrözete visszatántorítá. Kevés idő múlva már a tömkeleg ernyői között bujdostanak ismét, rövid gyönyörért hosszú hervadást veendő. De hagyjuk bujdoklani a visszaesetteket. Szél úrfi szerencsésebb volt. Minden veszedelem nélkül kivezeté gyönyörű menyasszonyát; távol egy kis völgyi lakban telepedék vele, s e magányban háborítlanul édelé mindazt, mit a szerelem édest s üdvözítőt adhat.

Mi kelle több? egy kellemes, fiatal feleség a házban, mindazon véghetetlenségével a jóakarotnak, mellyel a szerető nőkebel férjének áldozik, s körül a legre-gényesb táj, melyen a

teremtés tiszta keze látszott. Szél úrfi boldog ember volt. Ah de Szél úrfi állhatatlan is volt. Hatodik évében összekelésének már unni kezdé sívó gyermekeit s a gondos anyát, kinek ifjúsága s kellemei gyermekeire látszának általmenni. A hetedik évben már kihült, kedvetlen, magába vonult lón, s többnyire házon kívül kalandozva tölté el idejét. Hasonló kalandozás közben egykor épen egy ugaron vadászott, midőn lába előtt láng kele fel, piros, mint a vér, s magasan lobbanó. Szél úrfi rendkívül megörült ezen rég várt tüneményen; mert ez meggyőzé arról, hogy az elátkozott ugarra tévedett. Hirtelen egy nagy rakás kórót gyűjte össze, hogy azokat egymás után fölégesse, s a kifejlendő nőalakok közül megtartsa magának a leggyönyörűbbeket. A legelső kórót, melyet bevetett, hamar megemészté a láng, s moraj között, mely egy zsémbelő banya dörmögéséhez hasonlíta, belőle egy hatalmas füstfelleg emelkedék, melynek alakodását Szél úrfi elnyomott lélekzettel várta. A füstfelleg kialakult s hirtelen megragadá Szél úrfi bal karját, ki futófélben, az ijesztő arc vonalain öreganyját kezdé megismerni. „Édes gyermekem, édes szép unokám! – kiálta a tüskéből vált aggnő, mi régen kereslek! Ha Ballépés komámasszony e szép alkalmat kezemre nem játssza, tán örökre elvesztlek. Drága szép unokám! – de most hazamegyünk együtt, és igen-igen soká nem megyünk sehová.” Szél úrfi irtózott s félt egyszersmind öreganyjától, kit most ily rozzantan, egész rútságában megtestesülve maga előtt látott, mennyire különbözött ifju hölgységétől, kinek csak egy hajfürte országot, egy csókja mennyeket érő volt. De mit vala tenni? örömét mutatá, s készségét a hazamenetelre, hogy annál gyanútlanabban visszaszökhessék elhagyott hitveséhez, kit ezen gonosz csere után most ismét forrón és híven szerete, s kihez, csapodárságát szívesen megbánva, most éppen oly hön vágyott, mint imént tőle szabadulni törekedék. Honn öreganyja minden kitelhető szívességgel halmozá. Tavaszillat, Rózsalél, Fűszag, I,iliompára, Szegfűlég kisasszonyok nyájas örvendezéssel lengették körül; de erőtlen ajkaik csókjai s szellemkarjaik hideg ölelése igen vékony kárpótlás valának a durvább elemek fiának. Lekíváncozott titkon az örömekhez, mellyeket elhagyott.

Azonban az öreg anya összecsődité az egész szellemi rokonságot, nagy lakomát adandó véletlenül megtalált unokája tiszteletére. - Szél úrfi irtózva nézé ezen rég nem látott tündér alakokat, melyek híg, foszló tagjaikkal őt barátságosan körül- olvadozák. Csak az az egy bátorítá valamennyire, hogy öreganyját is magához hasonlóan testesülve tudá.

De most két fehér lánggal töltött serleget hozá az öreg anyó, egyiket maga, másikat unokája számára, melyet rövid elkészöntés után kiürítének. Szél úrfi csak a felhajtás után vevé észre, hogy lángot ivott, s megrettenve hajítá el magától a serleget; de már későn volt. Kimondhatlan kínjára észrehevé, hogy azon izmos, meleg és szilaj vérrel pezsgő tagok, mellyek birtokában oly sok gyönyörnek vala éldelője, mindinkább ritkulni kezdének, míg végre oly lenge s vékonyszerű lón, mint hajdan vala. Amint ezen szomorú változást észrehevé, hangosan feljajdult vesztése kínjában, s félrehárítva öreganyját, rokonait, magát a szelíd Tavaszillat kisasszonyt, lerohana fölkeresni a kis völgyi lakot s szeretett hitvesét. De szerencséje már lealkonyodott. A völgyet kietlen vadonul; a házat pusztán, lakatlanul, leégve találá. Három nap süvöltőze által a pusztá teremeken, dühösen verdeste a megmaradt ajtókat, mindhiába: nejét nem találta többé. Most böszülten felkerekedett: világpusztító ordítással csapa tengerre és földre, s míg ott örült fájdalommal dühében hajókat süllyesztett; itt százados fákat ránta ki töveikből, tornyokat döntögetett, s elsodrott mindent, mi útjába esett. Ezen dühödésében megfutá az egész föld kerekét. Végre fáradtan s haldoklólag szálla meg egy kertnek lombjain. A kertben egy halvány szőke nőt talált, körül játszva gyönyörű, göndör hajú gyermekektől, kinek szemei egy láthatatlan távolba látszának elmerengeni. A szomorú szőke nő Csele volt. Ekkor összeszedé Szél úrfi minden erejét, bágyadt öleléssel körülfolyá a kedves magzatokat, s lassú lengéssel átkele a nő arcaira, s szellemi csókjaival illeté ajkát és fürteit. Azon zivatarnyi erejéből, mellyel szárazon és vízen mindent felforgatott, nem marada több, mint egy sóhajlás, hasonló ahhoz, mely a megszakadó szívből emelkedik. Így enyészett el a pihegő kebel hullámain. Csele hallá a szellői sóhajást, s könyűk ömlének szelíd szemeiből: távol barátjára, elvesztett férjére emlékezék.

(1837)

(EMLÉKSOROK)

Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék.

*

A múltat tiszteld a jelenben s tartsd a jövőnek.

*

A múltat tiszteld, s a jelent vele kösd a jövőhez.

*

Gyűjts, takaríts a nemzetnek s tudománynak egyenlőn.

*

Emlékek őrzik a nép életét.

*

A népek és országok életét
Emlékek szentelik fel a világnak.

1840-es évek eleje (?)

LISZT FERENCHEZ

Hírhedett zenésze a világnak,
Bár hová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod e beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod szív háborgatója,
Van-e hangod, bánat alkotója?

Sors és bűneink a százados baj.
Melynek zsibbasztó súlya nyom;
Ennek láncain élt a csüggedett faj
S üdve lőn a tettlen nyugalom.
És ha néha felforrt vérapálya,
Láz betegnek volt hiú csatája.

Jobb korunk jött. Újra visszaszállnak,
Rég óhajtott hajnal keletén,
Édes kínja közt a gyógyulásnak,
A kihalt vágy s elpártolt remény:
Újra égünk őseink honáért,
Újra készek adni életet s vért.

És érezzük minden érverését,
Szent nevére feldobog szivünk:
És szenvedjük minden szenvedését,
Szégyenétől lánggra gerjedünk:
És óhajtjuk nagynak trónusában,
Boldog és –erősnek kunyhájában.

Nagy tanítvány a vészek honából,
Melyben egy világnak szíve ver,
A hol rőten a vér bíborától
Végre a nap földerülni mer,
Hol vad árján a nép tengerének
A düh szörnyei gyorsan eltünének;

S most helyettök hófehér burokban
Jár a béke s tiszta szorgalom;
S a művészet fénylő csarnokban
Égi képet új korára nyom;
S míg ezer fej gondol istenésszel,
Fárad a nép óriás kezével:

Zengj nekünk dalt hangok nagy tanárja,
És ha zengesz a múlt napiról,
Légyen hangod a vész zongorája,
Melyben a harc mennydörgése szól,
S árja közben a szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.

Zengj nekünk dalt, hogy mély sírjaikban
Őseink is megmozduljanak,
És az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel visszaszálljanak,
Hozva áldást a magyar hazára
Szégyent átkot áruló fiára.

És ha meglep bús idők homálya,
Lengjen fátyol a vont húrokon;
Legyen hangod szellők fuvolája,
Mely keserg az őszi lombokon,
Melynek andalító zengzetére
Fölmerül a gyásznak régi tére;

S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hölgy, a méla bú,

S újra látjuk véseit Mohácsnak,
Újra dúl a honfiháború,
S míg könnyekbe vész a szem sugára,
Enyh jön a szív késő bánatára.

És ha honszerelmet költenél fel,
Mely ölelve tartja a jelent,
Mely a hűség szép emlékezetével
Csügg a múlton és jövőt teremt,
Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal,
Hogy szivekbe menjen által a dal;

S a felébredt tiszta szenvedélyen
Nagy fiakban tettek érjenek,
És a gyenge és erős serényen
Tenni túrni egyesüljenek;
És a nemzet, mint egy férfi álljon
Érc karokkal győzni a viszályon.

S még a kő is, mint ha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a hullám, mint ha vérünk folyna,
Áthevülve járja a Dunát;
S a hol annyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Melyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.

1840. november-december eleje

Liszt Ferenchez írt ódáját Teleki Sándor gróf fordította le a nagy zeneszerzőnek,
aki levélben mondott köszönetet Vörösmarty-nak:

„Teleki Sándor gróf útján arról értesülök, hogy Tekintetességed azzal tisztelt meg,
hogy verset írt hozzám, olyat, aminőt Ön írni szokott, szépet, gyönyörűt. Nem
tudom eléggé kifejezni, mennyire hízeleg ez énnekem, s engedje meg, hogy
mindennapi keresettség megmondhassam, mily mélyen meg vagyok hatva, hogy
még oly friss emlékezetben élek.

A jövő tavasszal ismét Pesten leszek. Mikor három éve a várost elhagytam, azt a
büszke reményt vittem magammal, hogy ama mély és dicsőséges rokonszenvre,
amely hozzám fűződött, nem mutatom magam méltatlannak.

Ön ítéletet tesz hitemről; legyen azonban irántam - kérem sok elnézéssel és némi
barátsággal, s ennek fejében számítson őszinte odaadásom és hálámra. Az Ön

Liszt F.-e

/Liszt V-nak 1843. márc. 17. /

AZ UNALOMHOZ

Holdvilág az arcod,
Kályha termeted,
Régi fejkötőtől
Boglyas a fejed.

Épen nem mondhatni
Hogy szép dáma vagy,
Még is tisztelőid'
Száma vajmi nagy.

Válogatni nem tud
Tompá ízleted;
A ki hozzád hajlik,
Azt mind szereted.

A pimasz körökbe
Makkfilkózni jársz,
Lesben a vadással
Sült galambra vársz.

Régi duska társad
Minden jó uracs,
Kinek esze tálban
S szíve a kulacs.

S a mi ellen annyi
Finnás nőke küzd,
Téged el nem hajt a
Drága pipafüst;

Sőt, hol orrboszontva
Porzik a tobák,
S illatot, hiú fényt
Rejtnek a szobák,

Ott is ásítózva
Gyakran megjelenesz,
S bűvös álomírral
Szájt, szemet befensz.

Sok kis és nagy úrnál
Ülsz te pamlagon,
Karjaidba dőlnek
Nő és hajadon.

S a kik érdeketlen
Nézik a hazát,
S nyugton veszni hagynák
Legnagyobb fiát;

Kiknek embertársok
Jaja puszta hang,
Melyre nem csendül meg
Lelkőkben harang;

S a ki a dologtól,
Könyvtől idegen:
Az mind édeleghet
Vaskos kebleden.

Sok munkás henyével
Írsz te verseket
Hajdan így csináltak
Nálunk könyveket,

És mondák: „A téli
Est unalmiban
A magyar nemzetnek
E könyv írva van.

Olvasd el, magyar nép,
S tartson meg az ég! "
Mert erő, egészség
Kell hozzá elég.

Íme, szép asszonyság,
Mily sok érdemed!
Ráadásúl hozzá
Adj még egy kegyet:

Valahára köztünk
Únd meg magadat,
S hordd el más világra
Régi sátrodat.

Szállj, oh szállj el tőlünk
Túl a tengeren:
Nyűg elég marad még
E jó nemzetten.

1841. január 14. előtt

PETIKE

Bús mogorván ül Petike,
Ha ha ha!
Péter és bú! a mennykőbe,
Mi baja?
Anyja kémli hú szemekkel --
Jó öreg!
Azt gondolja, fiacskája
Tán beteg.
"Kell galuska, Peti fiam,
Eszel-e?"
"Dehogyan eszem, dehogyan eszem,
Ki velem. "
"Kell bor, édes szép fiacskám,
Iszol-e?"
"Dehogyan iszom, dehogyan iszom,
El velem."
"Kell-e sarkantyú csizmádra,
Petikém!
Kalpagodra toll s mentédre
Rókaprém?"
"Mit nekem toll, mit nekem prém,
Sarkantyú!
Ha szivemben, mint a róka,
Rág a bú!"
"Kell-e könyv, a szomszéd könyve,
Biblia?"
"Mit nekem könyv, a beszéd mind
Szó fia.
Egy barátom van nekem csak,
A halál;
Az, tudom, hogy innen-onnan
Lekaszál."
"Az egekre! Peti fiam,
Meg ne halj:
Annyi benned a sohajtás,
Mint a raj.
Átidézzem tán Juliskát?
Láthatnád?"
Szól mogorván Péter úrfi:
"Hol van hát?"

Ármány-adta Péterkéje!
Még mi nem volt a bibéje!
Sem kalapja, sem mentéje,
Sem a sarkantyú zenéje,
Nem kell neki róka málja,
Sem a szomszéd bibliája;
Nem kell neki bor, galuska,
De bezzeg kell a Juliska,
Bár negédes és hamiska,

De vidor, szép és piroska.
Sem ehetnék, sem ihatnék,
Csak Julcsával nyájaskodnék.

"Ej Petikém, szép fiam, hát
Ez a baj!
Gondom lesz rá, hogy nagyot nőj
S meg ne halj.
Most takarodj iskolába,
Rosz fiú!
Meg ne lássam, hogy pityergesz.
Félre bú!
Iskolában a Juliskát
Elfeledd:
Isten éltet, tíz év múlva
Elvehet'd."
1841. január 19. előtt

A világlátás kielégíthetlenségét, lázas és fájdalmas végtelen felé tágulását szimptomaként mutatja az a mód, ahogyan ugyanannak a költőnek lelkében, aki hajdan a világ legapróbb dolgait is oly kedvteléssel tudta élvezni, most minden képzet önkénytelenül egyre jobban megdagad, és a nagyszerűség arányait ölti. Vörösmarty mindjobban az óriás dolgok és óriás érzések költője lesz: előtte a világ képei elvesztik halandó arányaikat: nyelve fenséges, műfaja az óda. De ez nem nyugodt, klasszikus fenség, hanem éppen a végletekig modern, lázas, türelmetlen kitörés és lázadás. „Ember, világ, természet, nemzetek!” – kiált a költő, és semmi sem elég nagy számára.

Babits: A férfi V. 249. l.

AZ ÉLŐ SZOBOR

Szobor vagyok, de fáj minden tagom;
Eremben a vér forró kínja dúl;
Tompán sajognak dermedt izmaim;
Idegzetem küzd mozdúlhatlanúl.

Szemeim előtt képek vonúlnak el
A népemésztő harcok napiból:
Véráldozók a szent, örök jogért;
S bérért ölők éjszak csordáiból.

És látom gyermekimnek árnyait,
A vég csatában elhullottakét,
Varsó falán s az égő falvakon
Vad üldözőmnek vérrel irt nevét.

És hallom a vesztett csaták zaját,
Az árulók bal suttogásait,
S fejökre hajh le nem zúdíthatom
A megcsalottak szörnyü átkait.

S nem sírhatok, bár hő zápor gyanánt
Szememben a könny százszor megered:
Midőn kiér a zord világ elé,
Hideg, kemény jéggyöngyökké mered.

Agyamban egyik örült gondolat
A másikat viharként kergeti:
Szent honfitűz, mely áldozatra kész,
S rút hitszegés, mely nyomban követi:

S a bal szerencse minden ostora,
Mely népem érte annyi vér után;
Magas dicsőség a harc reggelén;
Inség, halál, gyalázat alkonyán.

S szívemben – oh mondhatlan szenvedés!
Lázongva forr a szent boszú heve;
Gyúlt ház az, mely ön gazdájára ég,
Kit nem ragad ki szomszédok keze.

S holott örökké él a fájdalom,
Nehéz mellem sohajjal van tele;
De rajta áll megbűvölt gát gyanánt
A szenvedő szív márvány fedele.

Nem szólhatok; nyögésem néma jaj;
Szó és fohász kihalnak ajkimon.
A gondolat s az érzés ölyvei
Csak benn tenyésznek gyötrő lángimon.

Emelten függ a harcra szomju kard,
De nem mozdúlnak a feszült karok;
Dermedten állnak lépő lábaim,
S nagy kínjaimtól el nem futhatok.

(1841)

FOTI DAL

Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az

Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

Testet éleszt és táplál a
Lakoma,
De ami a lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek;
Hol van a hal, mely dicső volt
És remek?

Víg pohár közt édesebb a
Szerelem.
Ami benne keserű van,
Elnyelem.
Hejh galambom, szőke bimbóm,
Mit nevetsz?
Áldjon meg a három isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e pohár bor,
Érted vív,
Tele tűzzel, tele lánggal,
Mint e szív;
Volna szívem, felszökелne
Mint a kút,
Venni tőled vagy szerelmet,
Vagy bucsút.

Hejh barátom, honfi társam,
Bort igyál.
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a gond megbetegszik,
Él a kedv.
Nincs a földön gyógyerőre
Több ily nedv.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már busúlt sok
Századig.
Ideje hogy ébredessen
Valaha:
Most kell neki felvirúlni
Vagy soha.

Bort megissza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal-móddal meg nem árthat

A szeszi.
Nagyot iszik a hazáért
S felsivít:
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

No de se baj, másképp leszen
Ezután;
Szóval, tettel majd segítsünk
A hazán.
Ha az isten úgy akarja
Mint magunk,
Szennyet rajta és bitor bűnt,
Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
Húzamost;
Bú, szerelmek, házi gondok
Félre most:
A legszentebb --, legdicsőbbért
Most csak bort,
De ha kellend, vérben adjunk
Gazdag tort!

A legelső magyar ember
A király:
Érte minden honfi karja
Készen áll.
Lelje népe boldogságán
Örömét,
S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!

Minden ember legyen ember
És magyar,
Akit e föld hord s egével
Betakar.
Egymást értve, boldogítva
Ily egy nép
Bármi vésszel bizton, bátran
Szembe lép.

Ellenség vagy áruló, ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte
Mint e bor.
Áldott földe szép hazánknak,
Drága hon,
Meg ne szenvedd soha őket
Hátadon!

S most hadd forrjon minden csep bor

Mint a vér,
Melyet hajdan frígyben ontott
Hét vezér;
S mint szikrája a szabadba
Felsiet,
Úgy keresse óhajtásunk
Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
S férfikeblünk szent imáink
Temploma.
És ürítsük a hazáért
E pohárt:
Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
Ahol eddig véremésztő
Seb fekütt.
Arca, mely az ősi bútól
Halavány,
Felderüljön, mint a napfény
Vész után.

Hú egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje éjszak rémes
Armyait:
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon sérthetetlen
Jog alatt.

S vér, veríték vagy halál az,
Mit kíván,
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend s viharban:
"Szent hazánk:
Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk."

1842. október 5.

LAURÁHOZ

Rád nézek, mert szeretlek,
Rád nézek, mert gyűlölsz;
Míg bájaid veszélyes
Dacával meg nem ölsz.

Rád nézek, mert gyönyört ad
Szemlélnem arcodat;
Rád nézek, mert öröm lesz
Meghalnom általad.

Rád nézek, mert talán még,
Egy kisdéd percre bár,
Gyűlölség és szerelmünk
Cserében visszajár.

Még akkor érzeződ csak
Mi a szívgyötrelem,
A mostohán viszonzott,
A gyűlölt szerelem.

Még akkor sínlenéd csak
Kegytlenségedet,
S nem hagynád ennyi kín közt
Elveszni lelkemet.

1842. február 13. előtt

HARAGSZOM RÁD

Haragszom rád, mert fürtöd fekete,
Haragszom rád csalárd kék szemedért,
Mely rám oly bűvös láncokat vete,
Haragszom rád, kegyetlen ajkidért.

Haragszom rád, mert nyugtom elveszett,
Haragszom rád szilárd erényidér',
S mert bájid elrabolták lelkemet:
És nincs remény, hogy többé visszatér.

1842 végén

ÁBRÁND

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmem édes tartományát;

Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felönteném zöld lombozatját,
Eltűrném villám s vész haragját,
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

1843. március előtt

Édes Lórikám, kedves kis barátném, szeretóm, kedvesem, te menyasszonyom vagy, kire eddig nem ismert örömmel s most már mondhatom, megnyugvással gondolok.

Eddig zárkózott kebelrel tűrtem szenvedéseimet, melyekkel a sors néha meglátogatott, s talán megérdemeltem, hogy találjak életem folytatásban egy ilyen kebelre, melyhez legbensőbb, legtitkosabb érzelmeim bizodalmaival járuljak, melynek viszont bizodalma, barátsága, rokon érzelmei felderítsék hátra lévő éveimet...Te vagy az, kedves, kire életemben számot tartottam, kinek barátságára - mondhatom-e: szerelmére - büszke vagyok; sőt ennél több, én boldog vagyok ezen hitemben.

Boldog vagy-e te is ,kedvesem ? Megnyugszol-e sorsodban, melyet választottál?

/ 1843. március 2. /

Vörösmarty képzeletében ez a késő szerelem elsősorban veszélyes: kétséges *lehetőségeknek*, egy boldogtalan házasságnak, egy elrontott életnek veszélyeit rejti magában – és annál csábítóbb. Erős és szuggesztív, mely aztán a lányt is magával rántja, ellenállhatatlan. Nem a Csokonai játékos, szentimentális szerelme ez, nem is a Petőfi naiv, akadályt nem ismerő szerelme. Vörösmarty nagyon is ismeri az akadályt, és éppen a veszély ingerli, mint aki tűzzel játszik.

A MERENGŐHÖZ

(LAURÁNAK)

Hová merült el szép szemed' világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd,
S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog oly kevés.
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely, kancsalúl, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özön,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberkeket;
A látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget
Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.
Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté,

Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,
Földön honát csak olyan lelheté.
Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába.
Egész világ nem a mi birtokunk;
A mennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
Mégférhetetlen oly kicsin tanyán;
Hullámin holt fény s ködvárak lebegnek,
Zajától felrémül a szívmagány.
Ha van mihez bizhatnod a jeledben,
Ha van mit érezz, gondolj és szeress,
Maradj az élvvel kínáló közelben,
S tán szebb, de csalfább távont ne keress,
A birhatót ne add el álompénzen,
Melyet kezvedbe hasztalan szorítsz:
Várt üdvöd kincse bánat ára léssen,
Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát;
Úgy térjen az meg mint elszállt madár,
Mely visszajő ha meglelé zöld ágát,

Egész erdő viránya csalja bár.
Maradj közöttünk ifju szemeiddel,
Barátod arcán hozd fel a derút:
Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
Ne adj helyette bánatot, könyűt.

1843. február vége – március eleje

A merengőhöz című költemény, melynél szebb nászajándékot, mint Vörösmartyné maga mondta, menyasszony még nem kapott, s melyet a szavak vibrálása, a nemes és mély színezés, a heves és mégis gyengéd érzés, amely a gondolatok mélyéről tompán csillog át, Vörösmarty legszebb költeményei közé avatnak; ez a költemény voltaképpen nem Laurához szól, hanem magához a költőhöz (...): kísérlete az önfegyelmzésnek, és egyenes folytatása a Csongor gondolatainak. Ez a nagy lélek – sokkal nagyobb és tagoltabb, finomabb, hogysen egyensúlya minduntalan fel ne billent volna – most még egyszer megpróbál végleges egyensúlyba jönni.

Babits: A férfi Vörösmarty 245. l.

HONSZERETET

Szeresd hazádat és ne mondd
A néma szeretet
Szűz mint a' lélek, melynek a'
Nyelv még nem véthetett.

Tégy érte mindent: éltedet,
Ha kell, csekélybe vedd;
De a hazát könnyelműen
Kockára ki ne tedd.

S nem csak dicsőké a haza;
A munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik
A hon derületén.

Tűrj érte mindent a mi bánt,
Kint, szégyent, és halált;
De el ne szenvedd, el ne tűrd
Véred gyalázatát.

S ne csak veszélyben légy serény,

A béke vészesebb,
S melyet vág álmos népeken
Gyógyíthatlanb a seb.

Gondold meg, mennyit érsz: eszed,
Szived, pénzed, karod,
S fukar légy, alkván a honért,
Ha azt feláldozod.

S midőn a legtöbb emberek
Csüggednek várni jót
Családjok-, társaik- s magokért,
Ha sorsok csalfa volt;

Midőn nem méltatott erény
És bűn, mely célt nem ér,
Kifárad újra küzdeni
A vágyott javakért;

Midőn a legbuzgóbb anya
Remény- s munkátalan,
S a veszni indult gyermekért
Csak sóhajtása van ;

Te még, oh honfi, ébren állj,
Remélni, tenni hő,
Míg a honból, kín lelked függ,
Van egy darabka kő.

S midőn setét lesz a világ
És minden tűz kiég,
A honfiszívben fennmarad
Egy élő szikra még.

S hol honfi húnyt, e szikra ég
Benn a sírhalmokon,
Bal századoknak éjje át
E lángban él a hon.

S kihűlt hamvából a dicső
Göröghon újra kél,
Felhozza régi hőseit
E' szikra fényinél.

E szikra a hon napja lesz,
S hol fénye hön ragyog,
Az élet a hon kebelén
Ujúlva feldobog.

És újra felvirúl a föld
A merre a szem néz,
És minden, a ki rajta él,

Munkára tette kész.

S a nemzet isten képe lesz,
Nemes, nagy és dicső,
Hatalma, üdve és neve
Az éggel mérkező.

Oh honfi, őrizd e tüzet
S ne félj, ha vész borúl:
E szikra fényt ad és hevet
S ég olthatatlanúl.

1843. szeptember előtt

KÖLCSEY

Meg ne ijedjete, a hazaföldnek szíve dobog fel:
Kölcsey sírjától keble örökre sebes.

1844. szeptember 18. előtt

KÖLCSEY

Nap vala értelmed, jó szíved, csillagok és hold:
Egy nagy természet fényköre húnyt le veled.

1844

MIT CSINÁLUNK?

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak és danolnak.
Semmi baj sincs? semmi gondrém
Hogy majd érte meglakolnak?
Van biz' itt baj; de hiába
Enni csak kell az embernek;
'S inni hogy ne kéne, a' hol
Olly dicső borok teremnek;
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Korhely-gyáván
Ne maradjon senki hátra.
Mit csinálnak Magyarhonban ?
Esznek, isznak, álmodoznak.
Semmi baj sincs ? semmi gondrém
Hogy az álmok megszakadnak?

Van biz' itt baj; de hiába
Olyan édes álmodozni!
'S néha tán jobb, mint fejünkkel
Faltörősdit játszadoxni:
Csakhogy aztán,
majd ha ember kell a gátra
Álmos-gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Szónek, fonnak és akarnak
Tán vakarnak? semmi tréfa
Posztó is kell a' magyarnak.
Hát takács-e a' magyar nép?
Nem szégyenli a' vetéllőt?
Semmi baj! tán összef üzi,
A' mit a' sors egybe nem szótt:
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Gépi gyáván
Ne maradjon senki hátra.

És, pedig -- mit is beszéltem?
A' vadásznak jó a' cserje ;
A' költő hadd álmodozzék;
A' kovács a' vasat verje.
Minden ember a' mihez tud,
Ahhoz lásson télen nyáron,
'S a' paraszt borbély' helyében
Úr' szakállát ne kaszáljon.
És hogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
A ki hitvány,
Félre tölünk, menjen hátra!

1844. október – november 10.

A hazaszeretet szolgálatában áll a férfi-Vörösmarty két nagy erkölcsi eszménye, a heroizmus és a humanitás. A heroizmus mint ideál a fiatal Vörösmartyt arra ösztönözte, hogy harci képek végtelenjével serkentse a „tehetetlen kor” nemzedékét. A férfiban a heroizmus is szublimáltabb formát öltött, most már nem harci virtust jelentett, hanem a tett, a férfimunka dicsőségét általában. (...)

Vörösmarty munkás hazaszeretetet követel, megfeszített küzdelmet a jobb felé, ez a küzdelem az ember célja és rendeltetése ezen a földön: (...).

Szerb Antal 296. l.

GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhányt rongyain
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:
„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltök napjait.”
Miért e lom? hogy mint juh a gyepen
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?
Az isten napját! nemzet életét!
Miért e lom ? szagáról ismerem meg
Az állatember minden bűneit.
Erény van írva e lapon; de egykor
Zsivány ruhája volt. S amott?
Az ártatlanság boldog napjai
Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén,
Vagy egy dühös bujának pongyoláján.
És itt a törvény véres lázadók,
Hamis bírák és zsarnokok mezéből
Fehérre mosdott könyvnek lapjain.
Imitt a gépek s számok titkai!
De a kik a ruhát elszagaták
Hogy majd belőle csinos könyv legyen,
Számon kívül maradtak: Ixion
Bőszült vihartól űzött kerekén
Örvény nyomorban, vég nélkül kerengők.
Az őrült ágyán bölcs fej álmodik;
A csillagászat egy vak koldus asszony
Condráin méri a világokat
Világ és vakság egy hitvány lapon!
Könyv lett a rabnép s gyávák köntöséből
S most a szabadság és a hősi kor
Beszéli benne nagy történetét.
Hűség, barátság aljas hitszegők'
Gunyáiból készült lapon regél.
Irtózatossá hazugság mindenütt!
Az, irt betűket a sápadt levél
Halotti képe kárhóztatja el.

Országok rongyai könyvtár a neved,
De hát hol a könyv, mely célhoz vezet?
Hol a nagyobb rész boldogsága? Ment-e
A könyvek által a világ elébb?
Ment, hogy minél dicsőbbek népei,
Salakjok annál borzasztóbb legyen,
S a rongyos ember bőszült kebele

Dögvészt sohajtson a hír nemzetére.
De hát ledöntsük a' mit ezredek
Ész napvilága mellett dolgozának?
A bölcsek és a költők műveit,
S mit a tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő?
Hány fényes lélek tépte el magát,
virrasztott a sziv égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtott embertársinak
Írányt adjon s erőt, vigasztalást.
Az el nem ismert érdem hősei,
Kiket midőn már elhunytak s midőn
Ingyen tehette csúfos háladattal
Kezdett imádni a' galád világ,
Népboldogító eszmék vértanúi,
Ők mind e többi rongykereskedővel,
Ez únt fejek- s e megkorhadt szivekkel
Rosz szenvedélyek oktatóival
Ők mind együtt a jók a rossz miatt
Egy máglya üszkén elhamvadjanak?
Oh nem nem! a mit mondtam fájdalom volt,
Hogy annyi elszánt lelkek fáradalma,
Oly fényes elmék a sár fiait
A' súlyedéstől meg nem mentheték!
Hogy még alig bír a föld egy zugot,
Egy kis virányt a puszta homokon
Hol legkelendőbb név az emberé,
Hol a teremtés ősi jogai
E névhez, ember! advák örökül
Kivéve a ki feketén született,
Mert azt baromnak tartják e dicsők
S az isten képét szíjjal ostorozzák.
És még is - még is fáradozni kell.
Egy újabb szellem kezd felküzdeni,
Egy új irány tör át a lelkeken
A nyers fajokba tisztább érzeményt
S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják,
S uralkodják igazság, szeretet.
Hogy a legelső pár is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem.
Nem félek tőled, sors, bár mit akarsz
Ez az, miért csüggedni nem szabad .
Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban teremt.
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján
Kihallhatók az angyalok zenéjét,

És földi vérünk minden csepjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra túrni és tanulni.

Ez hát a sors és nincs vég semmiben?
Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal
S meg nem kövülnek élő fiai.
Mi dolgunk a világon? küzdeni,
És tápot adni lelki vágyainknak.
Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
Lelkünk a szárny, mely ég f elé viszem
S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,
Unatkozunk, s hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegéljünk
Mi dolgunk a világon küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbékért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivíttuk a mély sülyedésből
S a szellemharcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén őseink' porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!

1844. vége

CZILLEI ÉS A HUNYADIAK
TÖRTÉNETI DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN
1844 (1845)

GARA

Remélhetem,
Ha mink veendjük a kormányt kezünkbe,
Szabályosabban mennek dolgaink,
Otthagyjuk a rossz fészket a töröknek,
S békét kötünk. De ez nem fő dolog.
Nekünk az országot kell rendbe hoznunk,
S azért, ha Bécsbe mentek, kérjetek
Országgyűlést, ott majd intézkedünk.

GISKRA

Te jó reményben vagy.

GARA

Van rá okom.
Én e csatától várom a haza
Megfordulását..

GISKRA

Oh, csak egy napig
Török lehetnék!

GARA

Legrosszabb eset,

Ha győz a vakmerő agg s fennmarad:
Akkor halálát kell várnunk, mi már
Nem késhetik soká. Mert életében,
Kivált ha győzött; meg nem döntjük őt.

UJLAKY

Ő veszni fog; de pártja megmarad,
Azért nekünk szoros szövetkezést
Kell szerzenünk. Mi ketten felmegyünk
S lehozzuk a királyt és Czilleit.
Országgyűlést tartunk minél előbb,
És ott felosztjuk köztünk a hatalmat.
Te, nádor, itt az ország szíve vagy,
Én karja vágyok lenni, a hadak
S várak felett, mint ország kapitánya
Rendelkezendő.

xxx

HENRIK

álöltözetben, ki ekkor jelen van, most előbbre jő, énekel.

Ha férfi lelkedet
Egy hölgyre feltevéd,
S az üdvösségedet
Könnyelműn tépi szét,
Hazug szemében hord mosolyt
És átkozott könyűt,
S míg az szivedbe vágyat olt,
Ez égő sebet üt,
Gondold meg és igyál:
Örökre a világ sem áll;
Eloszlik, mint a buborék,
S marad, mint volt, a puszta lég.

Ha mint tenlelkeden,
Függél barátodon,
És nála titkaid:
Becsület és a hon,
S ő síma orgyilkos kezét
Befúrja szívedig,
Míg végre sorsod árulás
Által megdöntetik,
Gondold meg és igyál
örökké a világ sem áll,
Eloszlik, mint a buborék,
S marad, mint volt, a puszta lég.

Ha szent gondok között
Fáradtál honodért,
Vagy vészterhes csatán
Ontottál érte vért,

S az elcsábúltan megveti
Hú buzgóságodat,
S lesz aljas-, gyáva- és buták
Kezében áldozat,
Gondold meg és igyál,
Örökké a világ sem áll,
Eloszlik, mint a buborék,
S marad, mint volt, a puszta lég.

Ha fájó kebleden
A gondok férge rág,
S elhagytak hitlenül
Szerencse és világ,
S az esdett hír, kéj s örömed
Mind megmérgezve van,
S remélni biztosabbakat
Késő vagy hasztalan;
Gondold meg és igyál,
Örökké a világ sem áll,
Eloszlik, mint a buborék,
S marad, mint volt, a puszta lég.

S ha bánat és a bor
Agyadban frígyre lép,
S lassanként földerül
Az életpuszta kép,
Gondolj merészet és nagyot,
És tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt,
Ki el nem csüggedett:
Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll;
De amig áll és amig él,
Ront vagy javít, de nem henyél.
Agnes elájul.

KIRÁLY Mi lelt, szerelmem? Istenért! elájult.
Talán ez undok dal zavarta meg. *A lantoshoz.*
Hordd el magadat, izetlen verselő.
xxx

HÍRNÖK. A nép atyja meghalt. Imádkoztatok, hogy a haza ellenségei kibéküljenek sírja fölött. Az ország megrendült e nagy csapás alatt, mint az erdő, melyben a királyi tölgy levágatott. Imádkoztatok az országért, hogy a megholtnak szelleme szálljon le őrangyalul reá.
A nép letérdel és csendesen imádkozik. Hunyadi tetemét hozzák. Hunyadiné a koporsó után, két fia mellette, utánok a Hunyadi-ház barátai.

HUNYADINÉ
Pihenjete meg, gyászom hordozói;
Nagy a teher, mi vállatokra szállt;
Egy meghalt ország fekszik rajtatok.
Fiaihoz fordul
Oh, gyermekim, szerettem gyermekim!

Árvák vagyunk.
HUNYADILÁSZLÓ
Ki nem árva most anyám? Egész
Magyarhon árva lőn ezen halállal.

xxx

Egy török, ki távol áll, közelebb jő.

TÖRÖK

Ezek bizonynal ősi magyarok,
Mert egymást gyűlölik, s a legnagyobb
Magyarnak sírját lábokkal tapodják.
Kétlettük eddig, hogy meghalt a hős,
Azt gondolók: csel. Most már bizonyos,
Ha élne, honfiak vernék agyon,
Mért volt nagyobb náloknál és dicsőbb?
Soha jobban! büszke dölfös magyarok,
Majd nemsokára oly hadat hozunk,
Hogy híreteknek hamva sem marad.

xxx

Szilágyi jő.

SZILÁGYI

Itt rosz világ van, László! én megyek.
A sas lehúnyt s most hollók s karvalyok
Osztoznak a koncon. Titkos tanácsban
Kiadva már az ország tisztei:
Mi hátra van, hazudság és szemét.
Mit tátsam én itt számat szóttalan?
Ki mindenütt meg szoktam mondani,
Hogy ez gazember, az becsületes.
Kibékülést akarnak. Jó, legyen.
De én tudom, hogy meg nem békülök,
Míg a kigyófejű hizelkedést
Hallom sziszegni a trónus körül.
Itt a zsvány, ki országunk szivében
Ől, gyújtogat, most országnagyjaink
Sorában ül, és a lopott aranyt
Büszkén mutatja gyilkos fegyverén.
S a cinkos, aki országot, királyt
Eladni kész fél áron, csak vegyék,
A legmagasb polcon kevélykedik.
S én frígyre lépjek, béküljek? Soha!
Míg a zsványnak és az árulónak
Szegen nem látom átkozott fejét.

HUNYADI LÁSZLÓ

Oh, bátya! hidd meg, elmennék veled:
Ezekhez képest angyal a török.

SZILÁGYI

Te itt maradsz, de Mátyást elviszem.
Apád akarta bölcsen, hogy soha
Együtt ne legyetek, ha hol veszély fenýt.
Mi téged illet, két dolgot jegyezz meg.

Támadd meg, ami törvényelleni,
Nyílt arccal, bátran, rendületlenül,
De nem haraggal, nincs haragra szükség,
Ahol jogod van. Meghalhatsz talán,
De szégyent nem vallsz ily harcban soha.
Ha ki titkon törne ellened, szemes légy,
Tettesd magad gyávának s együgyűnek,
Tanuld ki titkos terve útjait,
Légy nyájas, és ha lesre csaltad őt,
Csípd el fejét. És most isten veled!

xxx

HUNYADI LÁSZLÓ

Köszönet, királyom, hogy beszélni hagysz,
S fájdalommat nyilván kimondanom,
Míg visszafojtva el nem keserül.
Hideg szavakkal én nem víhatok,
Ily tudományt nem adtak éveim;
De amit szólok, láng, mely benn emészt;
S talán van ember e magas gyűlésben,
Ki megbecsül, hogy el nem fojtom azt,
S apám fiára ismer bennem erről.
Én nem beszélek mély, bölcs dolgokat,
Csak ami országszerte tudva van.
Miért küzdött apám egy fészekért?
E Nándorért? Talán mert a Dunát
Szép látni onnan, s Száva árjait,
Szemét kívánta kápráztatni rajtok?
Bizonytal nem; de mint egy sarkkövet
Tekinté azt, mely nélkül a haza
Csonkán maradna, s mert a háborút,
Mely ahová lép, hervaszt és emészt,
A hontól távol, ellenség közé
Kívánta vinni, s mert magas vetéllyel
Császárok ellen lelkesült csatázni,
Megtörni kívánt egy roppant erőt,
Mely a keresztény földbe harapott,
S étvágya nőtt, minél tovább evék;
Mert a Dunát, országunk szíverét,
Kitárni vágyott a tér tengerig,
Hogy egykor felserdülvén a magyar
És visszanyervén ősi erejét,
Mehessen, mint a szellem, szabadon,
S útjának a világ vessen határt:
Ezért viselt kényes palást helyett
Nehéz acélruhát, ezért lakott
Többszörte nyílt ég, mint földél alatt:
Ezért volt önházában idegen,
És honn csak a hazában, melynek élt;
Ezért szakadt meg vég erőködéssel
Nagy élete, megnyervén a csatát,

Melyhez hasonló rég nem küzdött.
És a keresztény nép megismeré
Nagy emberét, köz hálaünnepet
Tartván imák közt Nándor hőseért.
S ha most az ország, melynek ő fia,
Szívetlenebbül, mint az idegen,
E végvárat, csatái szent helyét,
Harcos nevének legszebb örökét,
Sirjába mártott kézzel visszakeri
Fia- és barátitól, akik vele
Vérzettek, hullámot hány alattam
A föld, és szégyen és harag miatt
Reszketni érzem gyászalmát apámnak,
És fellázadni bal tanácstok ellen,
Mert sejti a vég Nándornak bukását;
Mert lelke látja, hogy miért a honfi
Sok század folytán híven fáradozott,
Most messze kormány, tán külföldi had
És lelketlenség tékozlandja el.
CZILLEI magában.
Ez a fiú veszélyesb, mint hivém:
Kétszerte méltó, hogy kiirtsam őt.

DEÁK FERENC

Alkudtál s mondtad: "nem kell, amit ti szerettek,
Vagy nem kell úgy, mint élni, szeretni szokás;
Munkabíró lelket kívánok, félni tudatlant,
S félni merőt: amint a haza jobb ügye hí.
És emberszerető szívet, ha vad indulatokkal
És áleszméssel küzdeni síkra kelek.
Túrni viszályt és pártharagot, s ha kerülni lehetlen,
Régi baráttól is túrni a néma döfést.
S amint kezdettem fiatalkori lelkesedéssel
Arról hálaimát mondani vég napomon.
Mindezekért a díj, amelyet elérni reményem:
Vajha kicsin legyek a nagy haza hősei közt."

1845. április 20. - augusztus 19. közt

Ötödik fejezet

Setét eszmék borítják eszemet

Remény és kétségbeesés

A higgadt és távlatilag megalapozottnak nevezhető derűlátást, ezt a reménykedő egyensúlyt a politikai események iránt különösen érzékeny Vörösmartyban megbillentette az 1846. februári lengyel felkelés leverésének módja: a császári politika az egyébként valóban elnyomott lengyel jobbagyságot a nemzeti függetlenségért felkelő lengyel nemesség ellen uszította, s így a felkelést vérbe fojtották... Vörösmarty ...iszonyodva szemlélte a véres leszámolást. Mintha megsejtette volna 1849-et! Ezt az élményt önti versbe Az emberekben (Nemeskürti István: A magyar irodalom története 1-2., 452.o.)

AZ EMBEREK

I.

Hallgassatok, ne szóljon a dal,
Most a világ beszél,
S megfagynak forró szárnyaikkal
A zápor és a szél,
Könyzápor, melyet bánat hajt,
Szél, melyet emberszív sohajt.
Hiába minden: szellem, bűn, erény;
Nincsen remény!

II.

Hallátok a mesét: a népnek
Atyái voltak,
S a mint atyáik vétkeiének,
Ők úgy hullottanak:
A megmaradt nép fölsüvölt:
Törvényt! s a törvény újra ölt.
Bukott a jó, tombolt a gaz merény
Nincsen remény!

III.

És jöttek a dicsők, hatalmas
Lábok törvény felett.
Volt munka: pusztított a vas!
S az ember kérkedett.
S midőn dicsői vesztenek,
Bújában egymást marta meg.
S a hír? villám az inség éjjelén
Nincsen remény !

IV.

És hosszú béke van s az ember
Rémítő szapora,
Talán hogy a dögvésznek egyszer
Dicsőbb legyen tora
Sovár szemmel néz ég felé,
Mert hajh a föld! az nem övé,
Neki a föld még sírnak is kemény
Nincsen remény !

V.

Mi dús a föld, s emberkezek még
Dúsabbá teszik azt,

És mégis szerte dúl az inség
S rút szolgálás nyomaszt.
Így kell-e lenni? vagy ha nem,
Miért oly idős e gyötrem?
Mi a kevés ? erő vagy az erény ?
Nincsen remény !

VI.

Istentelen frigy van közötted,
Ész és rossz akarat!
A butaság dühét növeszted,
Hogy lázítson hadat.
S állat vagy ördög, düh vagy ész,
Bár melyik győz, az ember vész
Ez örült sár, ez istenarcu lény!
Nincsen remény!

VII.

Az ember fáj a földnek; oly sok
Harc- s békeév után
S testvérgyűlölési átok
Virágozik homlokán;
S midőn azt hinnők, hogy tanul,
Nagyobb bünt forral álnokul.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! Nincsen remény!

1845. május előtt

Az ősi alkotmány védelme szülte Zalán futását, a Széchenyi által megindított reform-
mozgalom a Szózatot, a Honszeretetet mintha Deák sugalmazta volna, az Országházán
Kossuth heves szelleme érzik.

(Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza, 205.o.)

ORSZÁGHÁZA

A hazának nincsen háza,
Mert fiainak
Nem hazája;
Büszke fajnak
Küzdő pályá,
Melyen az magát rongálja,
Kincsnek vérnek rossz gazdája.
És oh szegény! rosszra jóra
Még szavazni jár dobszóra.
Ura s rabja millióknak

Kik gyűlölnék és dacolnak;
Zsarnok, szolga egy személyben
Ki magával sincs békében.
S vas eszével
Jégszívével
Fölmerül a külfaj árja,
A meleg vért általjárja,
És a nemzet áll fagyottan
Tompa, zsibbadt fájdalomban.
Nincsen egy szó
Összehangzó
Honfiaknak ajakáról,
Nincsen egy tett
Az eggyé lett
Nemzet élete fájáról.
A hazának nincsen háza. Mért?
Volt idő, midőn nevére
Fölkelének, s amit kére
Nem keresvén cifra szóban,
A mi a szív legmélyén van,
Adtak drága bért,
Adtak érte vért.
Most midőn leszállt a béke
S a vérontó harcnak vége,
S a hazának
Mint anyának,
A ki gyermekei körében
Áll ragyogva örömében,
Földehülne boldog napja
Most fejét szenny s gyász takarja.
Földön futva,
Bujdokolva,
Mint hivatlan vendég száll be
A szegény s kaján telekbe,
Hol nevét rút ferdítésben
Ismerik csak átokképen.
Neve: szolgálj és ne láss bért.
Neve: adj pénzt és ne tudd mért.
Neve: halj meg más javáért.
Neve szégyen, neve átok:
Ezzé lett magyar hazátok.

1846. június – augusztus (?)

JÓSLAT

Ki mondja meg, mit ád az ég?
Harag, káromlás volt elég;

Gyűlöltünk mint kuruc, tatár,
Bánkodtunk mint a puszta vár;
Ügyünk azért
Sikert nem ért.
Pedig neked virulnod kell, o hon,
Lelkünk kihalna hervadásodon.

Hát félre bú és gyűlölet!
Vagy bár gyűlöljünk szellemet,
Azt, mely közöttünk lakozott,
És eggyé lenni nem hagyott:
E gyűlölet
A szeretet.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Túl és innen sok késő századon.

A gyűlöletnél jobb a tett,
Kezdjünk egy újabb életet.
Legyen minden magyar utód
Különb ember, mint apja volt.
Ily áldozat
Mindig szabad.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Vagy szégyen rögzik minden fiadon.

Mi tilt jobbakká válnotok?
Ha eddig pazaroltatok,
S idő, ész, pénz elszóratott
Megvenni a gyalázatot:
Elég az ok
Javulnotok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Bár bűneink felhőznek arcodon.

A verseny nyílt, a nemzet él,
Ha egy jobb tagja sem henyél,
Jut ember és kéz, munka, vér;
Mi volna az, mit el nem ér?
S legyen dicsőbb,
Ki tette föbb.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Ragyogva hírben büszkén, szabadon.

Itt még e föld, mély sírjaiból
Az elhúnyt ősök lelke szól.
Munkát reá s szabad kezét:
Dicső kert lesz a sír felett,
Zöldelni fog
Bérc és homok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Miért volnál az éggel oly rokon?

Mit a művészet, tudomány
Csodásat, üdvöst hagy nyomán,
Adjuk meg e hazának azt
A hervadatlan szép tavaszt.
Mult és jövő
Igy egybe nő.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Fölül időn és minden sorsokon.

Vagy nincs erőnk? Az nem lehet:
Ártunk egymásnak eleget.
Lesz költő, szónok és vezér,
És tudomány, mely eget ér;
De tisztelet
A gúny helyett!
Mert még neked virulnod kell, o hon,
A szellemek kincsével gazdagon.

Fut, fárad a sok idegen.
Miért? hogy tápja meglegyen,
S mi tőlük várjuk a csodát
Fölékesíteni e hazát?
E jog nekünk
Szent örökünk.
És még neked virulnod kell, o hon,
Vérünknek lángja ég oltárodon.

Kié e hon, ha nem miénk?
Ha érte mindent megtevének,
Ha tiszta kézzel áldozánk,
S lettünk, mi eddig nem valánk:
Nincs hatalom,
Mely visszanyom.
És még neked virulnod kell, o hon,
Mert isten, ember virraszt pártodon.

1847 eleje

MI BAJ?

Mi ok, hogy tégedet
Kell féltennem,
Mi kéne még neked,
Én nemzetem?

Földed bort és buzát
S aranyat ad,
Mégis szegény fejed
Szükséget lát.

Az arany kirepül
Fejed felett,
Vad éhség néz veled
Farkasszemet.

Kit egykor gyűlölél,
Most kedvesed,
Még a pityóka is
Rajtad veszett.

És pénzed soha sincs,
Csodálatos!
Pedig még vized is
Aranyat hoz.

Gondolkozá-e már,
Mi adna pénzt?
Tégy mint más nemzetek:
Végy kölcsön -- észt.

Szabadságod dicső,
De magtalan;
Üdv nem terem sötét
Árnyékiban.

Törvényid száma nagy,
Ki tartja meg?
Betegség ez a sok
Törvény neked.

És volna szép Dunád,
De berekedt,
Végén egy jó barát
Hurkot vetett:

Széles határod is
Görcsöt kapott
Mindinkább befelé
Vonogatod.

Mi lelt, beteg vagy-e,
Mi kéne még,
Mit adjon, hogy üdülj,
A kegyes ég?

Rosz gazda vagy, szegény
Jó nemzetem,
Gazdálkodásodat
Nem szeretem.

Kivánod ami nincs,

S nem kapható,
S mid van, kezed között
Olvad mint hó.

Hol a hű szorgalom
S szent indulat,
Emelni s védeni
Országodat?

Helyt adni másnak is
A jog terén,
S nem túrni a jogot
Bitor kezén?

De mindez még se baj,
Ha lelked van,
Ha lelked csábokért
Nincs áruban;

Ha lelked ébren áll
Jó s rossz napon,
Világol és hevít
Munkáidon.

Ha ezt is eladod,
Jó éjszakát,
Nincs isten, aki le
Tekintsen rád.

1847

SZABADSAJTÓ

Kelj fel rab-ágyad kőpárnáiról,
Beteg megszibbadt gondolat!
Kiálts fel érzés! mely nyögél
Elfojtott, vérző szív alatt.

Oh, jöjjetek ki, láncra vert rabok,
Lássátok a boldog, dicső napot.
S a honra, mely soká túrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.

1848. március 15. - 16.

HARCI DAL

Azért, hogy a szabadság

Vérben fűrészi zászlaját,
Azért, hogy szent nevére
Hálátlan és gaz vést kiált,
Ne lássam, oh dicső hon!
Halványan arcodat,
Vagy drágán megfizessék
E halványságodat.

A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat újra meg kell váltani.
E drága föld színét
Borítsák szerteszét
A pártütőknek véres csontjai.

A fondor hatalommal
Rabló, zsvány szövetkezett;
S a nép szivébe mérget,
Undok koholmányt ültetett.
S a nép, melyet szabaddá
Emeltél föl veled,
Most irtó háborút kezd
Oh nemzet, ellened.

A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat újra meg kell váltani.
E drága föld színét
Borítsák szerteszét
A pártütőknek véres csontjai.

Alant apáink sirja
Itt minden rög, fűszál miénk:
Egy ezredéves harcban
Véráldozattal öntözénk.
Magyarok lelke áll őrt
Minden fűszál felett,
Magyarnak lelke, karja
Véd minden porszemet.

A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat újra meg kell váltani.
E drága föld színét
Borítsák szerteszét
A pártütőknek véres csontjai.

Isten, világ ítéljen!
Ha vétettünk is valaha,
Kiszzenvedénk, s megadtuk
Embernek, ami ős joga.
Zászlónkon a szabadság
S függetlenség ragyog,
Vész és halál reá, ki
Ez ellen fegyvert fog.

A sikra magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat újra meg kell váltani.
E drága föld színét
Borítsák szertesét
A pártütőknek véres csontjai!

1848. július-augusztus(?)
/ Petőfi : V: Mihályhoz - Kritikai 16. 612. oldalon /

„Petőfinek az Életképek - ben egy hozzám írt csinos versezete jelent meg, melyben azért fedd és kárhoztat, hogy a katona kiállítás tárgyában a többséggel szavaztam.

Ha csak Petőfivel volna dolgom, nem szólanék.

Ő ezen fellépésének helytelenségét előbb-utóbb be fogja látni, s én önérzetemben tökéletesen biztosnak érzem magam.

Petőfi azt írja a versben, hogy én míg fennjártam, nagynak mutatkozáim, leszállva kicsiny vagyok, hogy a földön besároztam magamat, s inkább szeretne rajtam vért, mint sarat, hogy a szózat már érthetlenné lett, s hogy nem ő, hanem én tépem le fejéről a babért.

Ehhez hozzáadja, hogy ő szeretete és tisztelete dacára kénytelen engem elítélni, mert jobban szereti elveit, mint engem.

Petőfi elv miatt támadott meg...S megtagadtam-e ezeket? Egy szóval sem.

S ha most azt kérdi valaki, miért hát ez a sok hűhó elvekről, babérról, sárról és vérről? Kisül, hogy semmiért; s az egész ömledezés nem egyéb, mint egy fiatal hazafi, s amellet költői kebelnek túlárada...

Petőfi ezen verse által mindenestre kitette magát a higgadtabb emberek ítéletének.

Nem fogják-e méltán mondani: „ Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig még egy jó szót sem szólt; honnan van az, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat , róla kárhoztatást kimondani?...

Bal idők szerencsétlensége, hogy kellettél ingerültebbek vagyunk s igazságtalanok a legjobb hazafiak s legjobb barátunk iránt is...

Ha a legjobb magyarok egymásban nem bíznak, ki lesz akkor, ki bizodalunkat megérdemli?

...

Egyébiránt nem gondolom, hogy ezen kis tollharc a jó viszonyt felbontsa. A sajtó azért van, hogy írjunk. Petőfi elmondta rólam véleményét, én most mondom el. Ő engem vétkes politikusnak tart, én őt igen gyarlónak és könnyelműnek. Vádja súlyosabb, mint az enyém.

Az idő ítélni fog köztünk.

S hogy én is verset mondjak, egy jó tanáccsal végzem szavaimat :

Légy buzgó, de szerény; bírónak még te kicsin vagy.

Élj, küzdj és munkálj s várd el ítéletedet. -

Petőfi sértetten reagált a leckéztetésre:

„Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy úgy fog felelni, mint felelt.”

/ Válasz Vörösmartynak /

A vitának az vetett véget, hogy erre az írásra V. M. nem felelt. A kettejük közötti jó viszonyra pedig valóban nem vetett hosszabban árnyat a vita. Petőfi a családját is Vörösmartyékra bízta, mikor Bem táborába indult, azt mondta, ha elesik, Vörösmarty majd gondot visel a fiára.

/ Petőfi saját kezűleg húzta át a vers és a jegyzetek sorait is, amikor összes verseinek kiadására készült. /

Kritikai nyomán

(SETÉT ESZMÉK BORÍTJÁK...)

Emlékkönyvbe

Setét eszmék borítják eszemet.
Szivemben istenkáromlás lakik.
Kivánságom: vesszen ki a világ
S e földi nép a legvégső fajig.
Mi a világ nekem, ha nincs hazám?
Elkárhozott lélekkel hasztalan
Kiáltozom be a nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dűlva van.
Ily férfitől, nemes hölgy, mit kivánsz
Emléklapodba? Inkább adj nekem
Hitet, sejtelmet, egy reménysugárt,
Hogy el nem vész, hogy él még nemzetem.
Koldulni járnék ily remény-hitért,
Megvenném azt velőm – és véremen.
Imádkozzál – te meghallgattatol –
Az tán segíthet ily vert emberen.

Gebe, 1849. október 10.

„ Kedves Lórikám !

Aggodalmas leveled igen elszomorított. Ohajtanám, hogy bajaim súlyát egyedül hordozzam, s hogy te mindinkább törekednél magadat megnyugtadni sorsom felett, bármi legyen is az. Tudod, nem tettem egyebet, mint mit tenni szoros kötelességemnek tartottam, tanúja inkább mint vezetője a politikai mozgalmaknak, egyedüli vétkem az lehet, hogy az események ellenünk fordult. - Üzened és irod, hogy minél előbb bemenjek. Szegénykém! a börtönben nem sok gyönyörét élveznéd látásomnak; úgy hiszem , oda bemenni elég lesz az utósó napokban is, míg a határidő le nem jár.

Kedves Lórikám! reád most sok gond vár. Szivedre kötöm, hogy magadért, gyermekeidért s megnyugtatómért , hogy helyzetedről komolyan és jó előre gondoskodjál... Könyveimből saját munkáimat minden kiadásban tartsd meg. Keresd elő a szerződést is. Ez még talán 1850 után némi jövedelmet adhat.

Minden egyéb haszontalan iratot elégethetsz. Titkos irataim soha sem voltak, de nem szeretném, ha bármi irataim körzött is tiszteletlen kezek turkálnának. Ha szerencsésen kiverekednék a bajból, már helyet is néztem ki számunkra. Különben alig merek a jövőnkre gondolni. A legjobb esetben is a nyomor az, ami ránk vár saját hazánkban; de ezt talán lesz erőnk békével túrni, ha isten szerencsésen megtart bennünket.”

Vadász Miklós
/ 1849. november eleje? /

Az Előszó műfaját tekintve A Romban ábrázolt álom és Az emberek kinyilatkoztatása között áll: nem történetet beszél el, azaz a lírai műnemhez tartozik, de nem is közvetlenül emelkedő vers, eszmeisége látomás közbeiktatásával jut érvényre.

(...)

...az Előszóban a költő a Kölcsey, Széchenyi, majd később Arany által megfogalmazott belső rothadáshoz és a Szózatban kifejezett magasztos elveszéshez képest a nemzethalál harmadik változatát ábrázolta : ez a költemény meg nem érdemelt, de a túlélőkben visszhangtalan, tehát nem katartikus hatású pusztulást jelenít meg.

/ Szegedy- Maszák Mihály : A kozmikus tragédia romantikus látomás
Az Előszó helye Vörösmarty költészetében /

ELŐSZÓ

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a föld ormain.
Munkában élt az ember mint a hangya:
Küzdött a kéz, a szellem működött
Lángolt a gondos ész, a szív remélt
S a béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, melyért fáradott.
Ünnepre fordúlt a természet, a mi
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.
Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Viszhangozák azt. S a nagy egyetem
Megszűnt forogni egy pillantatig.
Mély csend lön, mint szokott a vész előtt.
A vész kitört. Vérfagyaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Léleketétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialutt
S az elsötétült égnek arcain

Vad fénnel a villámok rajzolák le

Az ellenséges istenek haragját.
És folyton folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bősüzt szörnyeteg.
A merre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül;
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.
A föld megőszült:
Nem hajszalanként, mint a boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtven a világot, embert,
E félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendéghajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üveg szemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jó kedvet és ifjúságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a vén kacért,
Hová tevé boldogtalan fiait ?

1850. – 51. Telén (?)

Vörösmarty már 1840-ben lefordította a Julius Caesart, s ezzel a fordításával mintát adott arra, „ hogyan kell Shakespeare-t magyarra fordítani shakespeare-i magyarsággal.” Egri Gábor az Életképek-ben ennek hatására vetette fel azt a gondolatot, hogy Petőfi, Vörösmarty és Arany „ nemzeti költségen honosítsák meg” Shakespeare-t. Petőfi Coriolanus-fordítása 1848-ban jelent meg, halála után azonban az ügy gazdátlan maradt. Vörösmarty 1853-ban elkészült a Lear király fordításával / Kápolnásnyéken /.

LEAR KIRÁLY

HARMADIK FELVONÁS 2. SZÍN

Más része a fenyérnek. A zivatar még tart.

Lear s a bolond jönnek

LEAR

Fújj, szél, szakadj meg, fújj, dühöngj! Vihar,
Felhő, omoljatok le, míg a tornyot
S a szélvitorlát elsüllyesztitek!
Ti gondolatnál gyorsabb kényeztek,
Kengyelfutói a tölgyhasgató
Mennykőnek, hamvasszátok el
Ez ősz fejet! Világot rengető
Villám, döngesd laposra e kemény,
Kerek világot! Rombold el a
Természet műhelyét s egyszerre fojts meg
Minden csirát, miből a háladatlan
Ember keletkezik!

BOLOND

Ó komám, az udvari szenteltvíz
többet ér száraz házban,
mint ez az esővíz házon kívül.
Jó komám, eredj, s kérd leányaid áldását.
Itt olyan éj van, mely nem könyörül
sem bölcs embereken, sem a bolondon.

LEAR

Bőgj, ahogy bírsz, hullj, zápor; tűz, okádj!
Tűz, zápor, villám, szél nem lányaim.
Titeket én nem vádollok, elemek,
Kegyeltlenséggel. Én nektek soha
Nem adtam országot, nem hittalak
Lányaimnak, nem tartoztok szót fogadni:
Teljék be hát borzasztó kedvetek.
Itt állok, rabszolgátokul, szegény,
Kór, gyenge, megvetett öreg.
És mégis szolgálalkú udvaroncnak

Kell, hogy nevezzelek, kik elfajult
Két lányaimmal frígyesülve, ádá
Hadat viseltek egy fej ellen, amely
Agg és fehér, mint ez. Ó, ez gyalázat!

...

LEAR

Te oly nagynak veszed,
Hogy bőrig áztat e vad zivatar:
Ez nálad úgy lehet. De hol nagyobb
Betegség fészkel, ott a kisebb alig
Érezhető. Futnál, ha medve jó:
De ha előtted a tenger dühöng,
Inkább a medve torkának rohansz.
Hol ment a lélek, kényes ott a test.
A förgeteg lelkemben elveszen
Érzékeimtől minden érzetet,
Kivéve azt, mely itt szur. Ó, gyermeki
Hálátlanság! Nem olyan-e, mintha e száj
Mégmarná e kezet, hogy tápot ad neki?
De meg fognak lakolni. Nem sírok
Többé. Ily éjszakán kizárni engem!
Zápor, szakadj, eltűröm. Ilyen éjjel,
Mint ez, kizárni! Ó, Regan, Goneril!
jó agg apátok, aki nagyszívűleg
Odadta mindenét. Ez úton örülés van;
Ne többet erről, ezt kerülni kell.

(MINT A FÖLDMIVELŐ...)

Mint a földmivelő jól munkált földbe magot vet
S várja virulását istene s munka után:
Úgy a sírokkal felszántott földbe halottait
Hordja koronként a végtelen emberiség.
És haloványon a dús, a szegény és a koronás fők
Mennek alá, víg, bús, balga, mogorva vegyest.

1853 (?)

AZ EMBER ÉLETE

Mint az érett gyümölcs,
Az élet fájáról

Hull a fáradt ember,
Midőn órája szól.

S erény vagy bűn, öröm
Vagy bánat, miben élt,
Sírjánál írva lesz,
A nép itéletén.

De mint dúlt lant után
A megtört zengemény:
Úgy vész el sok derék
Pályája közepén.

Hiába volt dicső
Ifjú, szép és erős:
A társaságban gyöngy
A pályán elszánt hős.

Hiába volt gyönyör,
Hölgynek, ki látta őt,
Maga, merész öröm
A honfiak előtt.

Míg más kincset sovárg:
Ő boldogságban élt,
Ha fensőbb vágyakért
Adhatta életét.

Önzetlen áldozat
Volt tiszta élete:
Az embereknek üdv,
Magának dics köre.

S ha lelke húrjait
Az élet megüté,
Oly kedves volt a hang,
Mint a legszebb dalé.

Hiába! mennie
Kellett idő előtt,
Kérlelhetetlenül,
A sír lehúzta őt.

De aki ennyit élt,
Sír el nem temeti,
Sírját a hála szent
Kezekkel öleli.

Emléke oltva van
A földbe, melyen élt,
Mélyen bocsátja be
Megáldott gyökerét.

S midőn magasra nőtt,
A fának sudarán
Ragyognak tettei
Arany gyümölcs gyanánt.

S idő és a világ
Bevégzik a művet,
Mit véghez jutni sors
S élet nem engedett.

1854. július 12. és szeptember eleje közt

(...) a legmagasb, a világtörténeti álláspontra emelkedve azon költeményeiben látjuk őt, melyeken az emberiség sorsa feletti kétségbeesés ég (...), míg (...) látnoki tekintettel a világ egykori regenerációját hirdeti, oly bámulatos mélységgel és hathatósággal, melyhez hasonlót a Biblia némely könyvein kívül nem ismerek semmit; iszonyú, megrázkódtató, de végre kibékítő; az új világ és új költészet apokalipszise, s egyszersmind a legnagyobb magyar költő hatyúdala.

Toldy Ferenc

A VÉN CIGÁNY

Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vizen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vésznél szilajabban,
És keményen mint a jég verése,
Odalett az emberek vetése.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl,
Fákat tép ki és hajókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl;
Háború van most a nagy világban,
Isten sírja reszket a szent honban.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban,
Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Mintha újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zuhanását,
S az első árvák sirbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusz halhatatlan kínját.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

A vak csillag, ez a nyomoru föld
Hadd forogjon keserű levében,
S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől
Tisztuljon meg a vihar hevében,
És hadd jöjjön el Noé bárkája,
Mely egy új világot zár magába.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyútt vonóbul bot:
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Húzd, de mégse, -- hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon,
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a vizzály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg újra lelkesedve,
Isteneeknek teljék benne kedve.

Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod,
Szűd teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

1854. július-augusztus(?)

A csodálatos az, hogy a testileg-lelkileg teljesen tönkrement költő ezekben az utolsó éveiben, amikor már élőszóban nem is tudta kifejezni magát, még mindig írt, és nagyszerűbben, mint valaha. A férfikor kötelesség-tógája lehullt róla, és diadalmasan előtört ifjúságának ragyogó bűne, az önemésztve teremtő képzelet. És a harmadik Vörösmarty képzelete még hatalmasabb, korlátlanabb, démonibb, mint a fiatalé volt. A lelki betegség, amely elemésztí, ugyanakkor felszabadítja a ráció minden korlátja alól, és mint az elborult elméjű Hölderlin, neki is sikerülnek sorok, sőt költemények, amelyek már értelmén túli dolgokról beszélnek, amelyeket nem is értünk egészen, de érezzük bennük a megközelíthetetlen távolok borzongását: Előszó, Emberek, A vén cigány.

A vén cigány, Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hangszerelésű fortissimója. Képek zuhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnek valahonnan távolról, és minden elveszett. De az utolsó strófában megint felcsendül az „és mégis” magyar vigasztalása, a megokolatlan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámadásában, Zrínyi hite és Madách hite és Vörösmarty költészete, mely mindig a halál és semmi határán járt, nem csendül ki reményevesztett hangokon.

Szerb Antal 298-299. l.

FOGYTÁN VAN A NAPOD

Fogytán van a napod,
Fogytán van szerencséd,
Ha volna is, minek?
Nincs a hova tennéd.
Véred megsűrűdött,
Agyvelőd kiapadt
Fáradt vállaidról
Vén gunyád leszakadt.
Fogytán van erszényed,
Fogytán van a borod,
Szegény magyar költő,
Mire virradsz te még
Van-e még reménység,
Lesz-e még hajnalod?

Férfi napjaidban
Hányszor álmodoztál,
Büszke reményekkel
Kényedre játszottál!...

1855.(?)

Az nem csoda, hogy a reformkor felfelé emelkedő világában emberiség méretű problémákra tárgult Vörösmarty szeme; az már inkább, hogy a bukás szakadékába sodródott nemzet elmagányosodott öreg és beteg költője mégis képes volt megőrizni magát ezen a szinten, hogy nemzete nyelvén bár, de az egész emberiségnek hozhassa el végső szavában a béke jó hírét, evangéliumát. Hogy kora süket fülekkel fogadta, hogy amit ő csak megsejtett, a világméretű konfliktusok szörnyűségét előbb emberiségméréteken és több nemzedék egymásutánjában át kellett élni ahhoz, hogy egy békekorszak ígéréteinek fenségessége elfogadható legyen, nem csoda, hanem inkább a prófétasors szükséges velejárója: a próféták legtöbbször csak az utókor megértésére számíthattak.

Csetri Lajos: A vén cigány (Elemzés) In: Ragyognak tettei 389. 1.

Vörösmarty Mihály meghalt.

Temetése november 21. délután 3 órakor.

Az Akadémia, ülésileg határozta el egy testben jelenni meg az intézet ezen fő dísze, a legnagyobb magyar költő tetemei eltakarításánál. E végre az összejövetel az Akadémia termében nov. 21. félháromig, s a kiindulás a Méltóságos elnökség vezetése alatt lesz.

Az Elnökség s az Akadémia minden tiszt., rendes és lev. tagjai jelenlétére számol. Költ az Akadémiának nov.19. tartott ülésében, 1855.

A sírnál az Akadémia nevében Eötvös József mondott volna beszédet, azonban a rendőrség előre kérte a szöveget. Ezt Eötvös elutasította, el Toldy és Kubinyi Ágost, a Nemzeti Múzeum igazgatója is. Szántóffy prépost temette.

(Kritikai kiadás nyomán)

„Ezen szomorú eset leírhatatlan részvétet és lelkesedést ébresztett úgyszólván az egész városban a szegény elmaradottak iránt úgy, hogy az egész nemzet igyekezni fog legnagyobb költőjének emlékét tisztelni azáltal, hogy özvegyének és árváinak sorsát biztosítja. Evégre Deák és Eötvös fognak az egész országban felszólítást kibocsátani, mely szerint mindenki tehetsége szerint járuljon a hazai áldozathoz, mert ezzel tartozunk kedves honunknak, *melyen kívül számunkra nincsen hely* s mely ápol s eltakar...

A lapokban fogjátok olvasni ezen gyászünnepély nagyszerűségét, bár azt valóban leírni lehetetlen mert abban úgyszólván az egész város részt vett. Keveset mondok, hogy tízezer ember kísérte a Szózat halhatatlan szerzőjét végső nyughelyére...

Valóban egy uralkodó temetése nem lehetne nagyszerűbb, mint ez volt; még az idő is összhangzásban vala, mert a legszebb napfény sütött mindaddig, míg a városban szertartás volt. Minél inkább pedig közeledtünk a temetőhöz, annál sűrűbb köd ereszkedett le, úgy hogy a helyszínén, mint egy nagy vész-fátyol, fedett be s a természet is sötétbe burkolá magát.

/ Bohusné Szögyény Antónia férjéhez írott leveléből /

Deák Ferenc levele a Vörösmarty-árvák érdekében / Gróf Károlyi Alajosnak, Ausztria angol nagykövetének / részlet /

Mélyen tisztelt Nagyméltóságú Gróf!

Honunk legjelesebb költője, Vörösmarty Mihály elhunyt és özvegyét s három kiskorú árváját vagyontalan állapotban hagyta. Lelkének dús tehetségei mellett vagyoniilag szegény maradt ő, noha legszerényebb egyszerűségben folytak le napjai; mert munkás életének minden óráját az irodalom nehéz pályáján egyedül honának szentelte, Kitünő sikert aratott, de értéket nem szerzett, még annyit sem, mivel családjának jövőjét biztosította volna.

Óhajtása volt a boldogultnak, hogy elhagyott árváinak gyámja legyek. Harminc évi szoros barátság kötött engem őhozzá; s én szent kötelességemnek tartom óhajtását valósítani.

Aggódva nézek a jövőendő elébe, mely a jeles férfiúnak özvegyére s ártatlan kisdedeire vár, de csüggedni nem enged bizalmam, hogy a magyar irodalomnak számos barátai szeretet és hála emlékeivel fogják felkeresni az elhagyottakat s tettekben fog nyilvánulni a szíves tisztelet, mellyel oly számosan kísérik az elhunytak dicső emlékét.

Hírlapok útján óhajtottuk volna felszólítani a magyar irodalomnak barátait segélyezésre...De az ily nemű nyilvános fellépés tiltva lön.

Szent kötelességet teljesítek tehát, midőn Nagyméltóságodat is tisztelettel s bizalommal megkérem, segítse Nagyméltóságod nemes lelkű adakozás által

letörlni az atyátlan árvák könnyeit, s ekép leróni a nemzet legszentebb tartozását.
Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Deák Ferencz

Hatodik fejezet

„Áldozat volt tiszta élete”

A kortársak és az utókor méltatásai

Vörösmarty Mihály 1800 december 1. született Pusztanyéken, Fejér vármegye, nemes, de kevés módú szüléktől. Első oktatását otthon, atyjától vette, ki gazdatiszt volt. Gimnáziumi tanulmányait Székesfejérvárárt s Pesten, a bölcsészetiakat itt végezte. Korán elvesztvén atyját, magántanítás- és nevelősködésből tengett. A jogot magánylag tanulván, 1823. a királyi táblához eskütt fel jegyzőnek; a következett évben pedig ügyvédi oklevelet nyert, de az ügyvédséget sohasem gyakorlotta. Korán fejlett ki költői hajlama, főleg a klasszika iskola költőinek befolyása alatt; majd az új iskolával és Shakespeare-rel ismerkedvén meg, új irányok felé fordult. Lírai, majd Kisfaludy Károly drámai fellépése folytán drámai dolgozásokat kísérlt meg, köztök Salamon Király már 1821. Zsigmond Királv 1823-ban készült; első fellépése azonban egypár episztolával (1822),s néhány dallal történt (1823) az Auróra-ban. Majd Homer, Tasso és Zrínyi olvasása az eposz felé fordíták figyelmét, s már most ismervén fel Árpádot egy magyar nemzeti eposz legfenségesb tárgyaul, Egyed Antalt, az Ovid jeles fordítóját, kivel költői levelezésben állott, buzdította annak megéneklésére. De alig olvasá 1822 végén Székely Sándor regényes eposzkáját, A Székelyek Erdélyben, s íme, az keble rokon húrjait hatalmasan illetvén, maga fogta fel ama tárgyat, s 1823-1824. évben, a lelkesedés hevétől sürgetve, tizenegy hónap alatt teremtette meg nagy hőskölteményét, Zalán

Futása tíz énekben, mely 1825. megjelenvén, országos híret rögtön megalapította. Ezt 1831-ig nyolc kisebb eposz és költői beszély követte: Kisfaludy Auróra-jában, kihez a legbensőbbben csatlakozott. Ezek mellett szaporodtak dalai, s jelent meg több drámája, tudniillik az újból dolgozott Salamon szomorújáték öt felvonásban (Pest 1827), A Bújdosók színjáték öt felvonásban (Székesfehérvár 1830) és Csongor és Tünde színjáték öt felvonásban (ugyanott 1831). Időközben (1828) a Tudományos Gyűjtemény és Koszorú szerkesztőségét elnyervén, azt öt évig folytatta: s amabban számos nyelvészeti és irodalmi, emebben különféle álnevek alatt különféle költői dolgozatokat adott. 1830: az imént megalakított akademiában nyelv- és széptudományi osztálybeli második, s Kisfaludy Károlynak nyomban közbejött halála folytán, ennek helyébe első, fizetett rendes taggá neveztetett ki, s mint ilyen, Révai nyelvtani rendszere elfogadására döntő befolyást gyakorolt, s az akadémia nyelvtani munkái kidolgozásában előkelő részt vett. Az ő gondjai alatt jelent meg részint általa fordítva is, az Ezeregy Éjszaka, arab regék első tizenegy kötete (1829-1833); buzgón támogatta Bajza a Kritikai Lapok és az új Auróra körül, amott álnevű kritikái, itt lírai elbeszélő és drámai dolgozatokkal; 1837-1843-ig pedig Bajza és Toldyval az Athenaeum-ot adta ki. Lírai és eposzi munkáit először 1833. gyűjtötte össze három kötetben, s ez óta egész lélekkel a dráma felé fordulván, megjelentek Várnász, szomorújáték öt felvonásban (Pest 1834); Árpád Ébredése előjáték (Pest 1837); Marót Bán szomorújáték öt felvonásban (Pest 1838); 1840-ben pedig Újabb Munkái négy kötetben beszélyein, újabb versein s imént említett drámáin kívül az Auróra-ban megjelenteket hozták; úgy mint Kincskeresők szomorújáték, A Fátyol titkai vígjáték, s két újat, Julius Caesar szomorújáték Shakespeare-ből, és Az Áldozat, szomorújáték öt felvonásban; 1845-ben pedig Cillei és a Hunyadiak történelmi dráma öt felvonásban jött ki. Ugyanekkor indultak meg Minden Munkái Bajza és Toldy által kiadva tíz kötetben, 1845-1848, és négy rétből, egy kötetben 1847. Az 1848-ki politikai változások folytán mint a jankováci választókerület képviselője az alsóházba lépett, 1849. a kegyelmi törvényszék közbírája lett, a forradalom után pedig Fejér vármegyébe ment, hol szülőtte helyén, Nyéken megvonulva s levert kedéllyel élt, csak ritkán fogadva el a Múzsák látogatásait; míg végre elbetegesedvén Pestre tette át lakását, hol kevés hónapok múlva, 1855. november 19. a nemzet közfájdalmára elhunyt. Halála után jelent meg Lear király Shakespeare szomorújáték öt felvonásban s Minden Munkái Gyulai Pál által szerkesztve két tizenkét kötetben (Pest 1864).

Mily viszonyunk volt Vörösmartyhoz a legelső években, midőn még egész kicsiny 6-7 éves gyermek valék, nem emlékszem. Azt hiszem, elejénte ő is zárkózott és méla természeténél fogva közönyösen tartá magát körülünkben, s mi sem lehetünk őt képesek felfogni. De amint jobban és jobban megismertük, s ő is honosabban érzé magát körülünkben, mindinkább megnyerte szülőim becsülését, rokonszenvét, s igen jól emlékszem, hogy tíz-tizenegy éves koromban már nemcsak szerettem, hanem nagyra is becsültem őt. Elmondhatom, hogy testileg és lelkileg tisztább és hibátlanabb lény nem létezett nála soha. Sok éven át együtt voltam, egy szobában háltam, folytonosan együtt éltem vele, de soha szájából egy tisztátalan szót, egy nemtelen hangot nem hallottam, soha egy aljas tettét, egy rossz érzését, egy gyanus eredetű vagy gonosz szándékú cselekedetét nem láttam. Nemhogy bűnöket - hibákat sem találtam benne. Minden érzése, szava, tette tiszta és nemes volt. Hogy nevelői kötelességét immel-ámmal s kényszerülten végezte volna, soha annak rajta nyomát sem éreztem... Ami nemesebb érzéseket, fogékonyságot a jó és szép iránt s kivált hazaszeretetet s szabadelvű hajlamokat belénk a természet ültetett, azokat ő gondosan fejtette, emelte s erősítette. Semmi alkalmat el nem

mulasztott, hogy ezt tehesse.

/ Perczel Mór : Emlékirataim /

“Egy heti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam kihez forduljak? Nem törődött velem senki a világon: kinek is akadt volna meg a szeme egy rongyos kis vándorszínészen?...A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty.”

(Petőfi Sándor: Úti levelek, XI. levél)

“ Bizay pedig, a nemzet bárója, tovább mulattatta a füredi közönséget. De sohase csinált szentebb dolgot, mint amikor Vörösmartynak csinált egy arany napot. Az utolsó napot, melyen a nemzet nagy költője még egyszer boldog volt. Elfeledte nemzete bukását, eszményeinek romba döntését, reményeinek elsorvadását, s hanyatló életének minden keserűségét. S együtt dúdolta barátaival Farkas Miska hegedűszavára:

Hess légy, ne szállj rám, beteg vagyok ám én! Adj egy csókot magyar lányka: meggyógyulok ám én!

Ezt dúdolta utoljára halála előtt három hónappal, Balatonfüreden, a fürdő közelében, az arácsi halásztanyán. sovány, bajusza és torzsolt szakálla szürkülni kezd, de még nem fehér. Keveset és csönd.

Vörösmartyt akkor láttam először és akkor láttam utoljára. De jól megnéztem. Siheder ésszel, de tudtam már: ki ő s mi je a nemzetnek. Ez volt 1855-ben szent István napja előtt egy-két nappal. Jött Vörösmarty. Két követő társa volt mellette 1848 - 49-ből. Az egyik Molnár Dénes, a másik Vermes Illés pápai volt fürdőigazgató. Ott voltak még Szentgyörgyi, Horváth József, Écsy fürdőigazgató, Orzovenszky, a daliás fürdőorvos és Pap Ferenc, füredi és tótvázsonyi birtokos, Vörösmartynéval neje után osztályos atyafi. Ott volt kivételesen Somody uram is, a füredi kálvinista lelkész, s úgy emlékszem Pius tihanyi perjel is. S még mások is néhányan. De nem néztem én egyiket se, se másikat, hanem csak Vörösmartyt. Csodálatos érzéki csalódás ülte meg lelkemet. Úgy jártam vele is, mint Deák Ferencsel, amikor először láttam. Az a fej, mintha sokkal nagyobb volna: azok a szemek, mintha sokkal ragyogóbbak volnának: az a termet, mintha óriási volna! Egész alakja körül - mintha a szentek sugára volna. Leült, evett, beszélgetett, nevetett. Idő kellett ahhoz, míg észrevettem, hogy ő se nagyobb, mint más, míg újra és újra eszembe jutott, hogy mit is mondott, mikor kezét csókoltam neki.

- Szervusz fiam, papnak csókolj kezét, ne nekem.

Középtermetű, nem kövér és nemesen beszél, szép tiszta hanggal. Lassan sétálgat társaival.

Két szemöldöke közt mélyebb redő s két szemöldöke tiszta, fényes szemekre vet árnyékot. Szép összhangzatos napbarnított piros arc. Rövid kézfején jó vaskos ujjak. Barna ruhája.

Az a halászgunyhó, amely akkor állott, ma nincs már meg. A hatvanas években jóval nagyobb putrit emeltek helyette. Leveles színben volt az ebéd s nem a gunyhóban. Fele se fért volna oda a társaságnak. Nyárson sült garda volt az étvágygerjesztő első étel, balatoni halászlé és rostélyon sült süllő a halmemű ételek. Volt egyéb étel is, s úgy látszott, Vörösmartynak jó

kedve és jó étvágya volt. Ki hitte, hogy halálától csak néhány hét választ el?

Utolsó napjaiban Kovács József, a későbbi híres egyetemi tanár és sebész volt körülötte, s tőle hallottam, hogy szívbajának legalább egy év előtt már erősen kifejlődöttnek kellett lenni. Meg volt támadva a tüdeje is, s halálát közvetlenül tüdővízenyő nevű betegség idézte elő. Akkor mi ennek nem láttuk semmi nyomát. A fürdőorvos talán legkevésbé látta.

Felköszöntők nem voltak, míg a cigány oda nem jött. Ott volt ugyan a nemzet bárójának malacbandája, apró cigánygyerekek hegedűs csoportja, de az urak ezt felküldték a hegyre, ne cincogjanak itt közelben. Szentgyörgyi-Horváth József elküldött az igazi bandáért, s Farkas Miska nyalka úri cigányprimás csakhamar ott termelt művésztársaival. S amint lezengett egy szép dal a hegedűről, azonnal felállt Vermes Illés, s lelkes nagyszavú felköszöntőben üdvözölte Vörösmartyt, nemzetünk örök életű nagy költőjét. Felköszöntő jött felköszöntő után, de Vörösmarty nem szólalt fel. Végül Szűcs Antal emelt poharat.

- Hallgat a költő, nincs igaza. Én mondom azt, igaz tisztelője, mindennapi látogatója. Engedje meg urambátyám, hogy én most ellenzéke legyek vele szembeszálljak.

Zsebéből kivett egy kis papírost. A költő utolsó daltöredéke volt ráírva. Nyéken, Baracskán jutott hozzá.

Íme uraim, barátaim: ezt írta a költő alig pár hét előtt:

“Fogytán van a napod, fogytán van szerencséd. ... Fogytán van erszényed, fogytán van borod, mire virradsz te még szegény magyar költő? Van-e még reménység? Lesz-e még hajnalod? Férfi napjaidban hányszor álmodoztál, büszke reményekkel kényedre játszottál!...”

Vörösmarty közbeszólt :

- Ezt az irkafirkát ugyan elhallgathatta volna uramöcsém!

- De nem hallgatom én el, hanem kimondom itt bátran, hogyha van Isten az égben: akkor Vörösmarty Mihály férfiálmai még megvalósulnak, s büszke reményei még beteljesülnek, s ami hazánk még szabad lesz és dicső. Ha van Isten az égben: az megáldja Vörösmartyt. Erre emelem én poharam.

Felugráltak a férfiak, ráhúzta a cigány, fölzugott a harsogó éljen, s odarohantak az öreg költőhöz, ölelték, csókolták, sírva megáldották, még ruhájának szegélyét is könnyekkel öntözték.

Bizony nem volt az érzéki csalódás. Bizony a szentek sugára vette körül a költő alakját!

Szentgyörgyi - Horváth József oda kiáltott Farkas Miskához:

- Azt a Rákóczit fiam!

S megharsant az az induló, melyet hat év óta nyíltan nem hallott Magyarországon senki. Börtönnek sötétsége várta azt, aki Rákóczi dalát el merte huzatni. De erre mégis csöndesebben lettek az urak. Nem féltek ők. De féltették a költőt.

Szűcs Antal odasúg Szentgyörgyi - Horváthhoz:

- A Hess légy: ez a költő mulató dala.

Ismerte ezt a dalt túl a Dunán mindenki. Apámnak is ez volt a kedves dala. Meg a Lucza Panna dévaj dala.

Szentgyörgyi - Horváth József odakiáltott Farkas Miskához: bevégzi a Rákóczit, se lassan, se gyorsan, csak úgy közép módon megkezdni azt a dalt: Hess légy, ne szállj rám, beteg vagyok ám én! Adj egy csókot magyar lányka, meggyógyulok ám én!”

Mind az urak utána dalolták. És dalolta csendesen a költő is. Szép tiszta mély hangja mint a harangszó úgy zúgott bele abba a zajos énekbe.

Én legalább csak az ő hangját hallottam.

Ez volt igazán utolsó dala. S ahogy a zene szólt, hússzor is elbúgta egymás után.

Jó öreg délután lett, mire bevégződött a halászebed, s a társaság visszament a fürdőtelepre. Itt új, mulatságos kis eset várt Vörösmartyra...

Tamassa Pál üldögélt az édesvizű kútnál, mikor mellette ebédlő társaságával elment Vörösmarty Mihály.

Vermes Illés karon fogja Vörösmartyt, s egy pillanatra megállítja:

- Engedd meg, tisztelt barátom, hogy bemutassam neked Tamassa Pált, a mi vármegyénk

egykori híres főszámvevőjét.

Tamassa Pál föl se kel ültéből, kezét se veszi föl térdéről, hanem csak nézi hosszan a költőt.

- Maga uramöcsém az a Vörösmarty Mihály, aki ezelőtt húsz-huszonkét évvel engem vén tátosnak nevezett?

- Nem emlékszem.

- Meghiszem magának uramöcsém, mert akkor még gyerekember volt, hát elfelejthette. Pedig az én magyar Fedrusom azt meg nem érdemelte. No én nem haragszom, de máskor mégse tegye. Maga még fiatal ember uramöcsém, elfogadhatja tőlem ezt a tanácsot.

Vörösmarty jókedvre hozta ez a beszéd. Kezet fogott Tamassa Pállal.

Három hónap múlva Vörösmarty halála hírére hallotta Tamassa Pál.

Nagyon kicsi dolog ez a Tamassa Pál története Ámbátor éppen az ő mulatságos Fédrusa bírta rá Vörösmartyt, amint bírálatában maga mondja, hogy nyelvünk titkait, nyelvünk újításának és nemesítésének törvényeit mélyebben tanulmányozza: mégis csak kicsi dolog ez.

És én mégis leírtam. Mert nincs Vörösmartyról, nincs múlt időnk nagyjairól olyan kicsi dolog, amit én szívesen le nem írnék. Amit én koromnak s az utánam következő nemzedékek számára a bús feledékenység karmai közül szívesen meg ne mentenék. De másnak is kötelessége volna ez!

(Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül)

“Vörösmarty sírjától jövök. Azt kívánjátok tőlem, hogy írjak Vörösmarty temetéséről.

Ezer meg ezer siratta e napon a nemzet költőjét, az igaz hazafit: én második atyámat, egyetlen változatlan jó barátomat siratom.

Azért ne várjátok tőlem ékesen rendezett szavakat, méltó kifejezéseket egy olyan halálhoz, mely egy egész nemzetet sújtott. Én csak a fájdalom egyszerű szavait tudom elmondani.

Hiszen semmi sem könnyebb, mint a vigasztalás: “mindenkinek meg kell egyszer halni, lám a fejedelmek is meghalnak, hát egy jámbor költő miért ne?” Annyian viselnek gyászruhát ez esztendőben, mit tesz egy-egyel több vagy kevesebb? Az ég rendelte így, emberek viseljék, ami rájuk van mérve. Férfiak ne mutassák bánatukat.

Oh, csak a szív ne volna oly erőtlen.

Ha csak atyám lett volna, érezném halálát, és nem szólnék róla, ha csak költő lett volna, szólnék róla, és tán nem érezném: de mind a kettő volt, s midőn e temetésen végig tekintek, a korlátlan öröm és a bántó keserv rohanja meg szívemet, hogy a visszás tusában nem ismerem önérzelmeimre.

A magasztos öröm dagasztja keblemet, amidőn végignézek e hullámzó néptömegben, mely egy könnyező szem hazámnak homlokán, melynek szíve egy ütésre dobog, melynek lelke egy eszmére hevül, ezen szó kimondásakor: Vörösmarty meghalt.

Miért kíséri őt végnyugalma helyéig húszezernyi nép? Ki ezen gazdag úr, aki annyi örököszt hagyott maga után? Egy árva költő az, akitől milliók kincset örököltek, kincset, mely annál nagyobb lesz, mentül többfelé elosztják: a haza szerelmét.

Oh, de a bánat szorítja el keblemet, ha meggondolom: hogy az a szív, melyben annyi honszeretet megfért, most a hideg földbe lesz letéve: hogy a legjobbak, legerősebbek elmúlnak egyenkint, s ránk hagyják - gyöngébb ivadéokra - a terhet, mely nekik is nehéz volt.

Az édes büszkeség emeli keblemet, hogy ha elgondolom, íme egy férfi végezte be napjait, kiről elmondhatja a történet szava, hogy minden órájában nagy volt: hogy nagyságát hozzá nem illő szenvedéllyel soha meg nem bántá, hogy egyik szavával a máikat le nem rontá soha: hogy nem tanított mást, mint igaz nemes szívek szerelmét minden iránt, ami azt érdemli: hogy haladó lépteivel egy nemzet haladt előre.

Oh, de a csüggedés nehéz terhe fojt el, hogy ha szétnézek és nem látom azt, aki őt pótolni tudná, aki költői vezére lehetne utána a jobb szellemeknek, akinek kezei elbírnák azt a fegyvert, mely őt annyi diadalra vezérlé.

Gyönyörködve hallok az erősek sírását, mert e könnyben a nép magát tiszteli meg, s jótékony elégület fog el, ha látom, hogy a gyász koszorúi hulló leveleit ezek szedik fel drága emlék gyanánt, mit szívükön viseljenek.

Oh, de mind e fény, e pompa és ez igazi tisztelet helyett jobb szeretném én őt most ott tudni csendes, nyugalmas lakában, s mondogatni évről - évre: visszajön még, újra élni fog még, az a régi jó aranykor újra kezdődik még!

...Pedig a nagy nehéz követ rátették már a sírboltjára, s felírták a nagy kemény köre ezt a lehetetlen két szót: "Vörösmarty meghalt."

Menjünk haza, és tagadjuk meg ezt a mondást.

Amíg e hazában nemes szívek lesznek, míg a nemes szívek igazán szeretnek: amíg a magyar nép magyarul beszélhet, míg a magyar költők hazáról dalolnak, amíg az istennek kedve telik az ő magyar népében: addig élni fog ő, s szívből, szívbe átadja őt egyik század a másiknak, a szerelem, dicsőség és haza halhatatlan dalnokát.

Mert nincs olyan balzsam, mely úgy ellenállhatna a rombolás kezdetének, mint a nép szerelme: mert nincs olyan emlék, mely úgy megharcolna az idők dühével, mint a Szózat, mely a költő ajkáról jött..."

(Jókai Mór: Vörösmarty sírjánál. Vasárnapi Újság. 1855. XI. 25.)

Első helyt ez idő lírikusai közt Vörösmarty áll, kinél a jellem és forma különbözőseire nézve változatosb nincs költőink között. A forró bensőség s az emésztő szenvedély, az elkeseredés lelkesedése s a fenség, az enyelgő gúny és nedély, szilaj kedv és mély eszmélet képviselve alanyi és helyzetdalokban, ódákban s az epigramm minden nemeiben, úgy a jelvényes és lírai beszélyben, egy egész nagy világot tár fel előttünk, gazdagot megrendítő, majd olvasztó érzésekben, nagy és új, erős és megható, majd intő, elmés és büntető gondolatokban. Mintha mindannyi külön költő sajátai volnának; mégis visszavezetők mind az ő nagy és nemes egyéniségére, melyet báró Eötvös egy vonással szintoly találóan, mint szépen jellemzett: "A sors azon adományai, melyeket csak lehajolva szedhetni, reá nézve nem léteztek – tudva, hogy a babért csak az hordja biztosan halántékai körül, ki emelt fővel megy végig életén." (...) S ha valakiről, róla elmondható, hogy ki az ő költészete által lelkesül, nemtelen vagy csak közszerű nem lehet.

Toldy Ferenc 358-359. l.

"A cigányok megvénülhetnek: mi nálunk a vén cigány sem kell. Végezze el kötelességét, haljon meg, akkor reá kerül a sor.

Van abban valami megdöbbenő tragikomikum, hogy ezt az igazságot mennyire átérzi minden magyar íróapostol-féle ember. Sőt erről írni a legnagyobb művészettel tud mindenik.

Szegény Reviczky Gyula egyik legmeghatóbb poémája is a magyar költő sorsáról zeng:

Szépen fognak eltemetni..

A nagyok nagyja, a magyar dicsőség fejedelmi poétája hozta ezt eszünkbe. Ma száz éve hozott ugyanis a nyéki gazdatisztnak egy fiúgyermeket az agyontárgyalt gólya. Erről a fiúról

rendeltetett el, hogy emberek koldusa, költők fejedelme legyen
Hiszen siralmakat nem fogunk sírni. Vörösmartytól talán legkevesebbet tagadott meg a jó sors a magyar rögökön bolygó poéta-emberek közt. Hajh, de Vörösmarty is milyen silány keveset kapott!...

Vén cigány korában sem kapta meg csak morzsáit a megérdemelt jutalomnak.

Meghalt és nagy lett. Így van ez minálunk. Az ő neve akadémikusokat csinált törpeségekből, tudósokat a tudatlanokból. A Vörösmarty nevéből is meg lehetett élni, mikor már Vörösmarty meghalt.

Ám leperegtek az évtizedek. Korok, nemzedékek, szépen megcsinált világok múltak el.

Mi Vörösmartynek avval áldoztunk csak, hogy nem felejtettük el a nevét. Pedig amit tőle kaptunk, az több korok múltó, változatlan hangulatánál. Örökös gyönyörűség, győzelmes illúzió Vörösmarty minden kis sora.

De mi csak negyvenöt év múltán kezdjük érezni, hogy van lelkiismeretünk. Csaknem félszázad múlva kiáltjuk: emlékeztünk a költőre!...

Mindegy már, csak hogy idáig elértünk. Amit teszünk, beszélünk, írunk, adunk: úgysem elegendő, csak amolyan késedelmi kamatféle, amely avval áztat, hogy adósságot fizetünk.

A költő nagy lelkének feltámadására, az ő nagy hitére, az ő nagy álmaira sohasem szomjúlhat rá a világ, úgy mint most.

Legyen hát szent az emléke s újra élő a lelke. De istentelen az, aki a költő emlékével nem hódítani, hanem háborúzni akar. Istentelen az, ki nemzetbomlasztó munkához idézi meg a Vörösmarty szellemét, istentelen az, aki a Vörösmarty nevéből is választó falat akar csinálni ebben az úgyszólván züllő állapotú magyarságban.

Vörösmarty a költők fejedelme: világosság fejedelme hát.

Nagy szellem, mi azért idézünk fel, hogy hálaáldozatot mutassunk, és hogy nekünk világosságot adj!...”

(Ady Endre: A költők fejedelme. Szabadság. 1900. december)

“A költőket néha egy-egy hangszerrel szokták jellemezni. Azt mondják, hogy ennek a költészete úgy szól, mint a hegedű, amannak költészete pedig mint a fuvola vagy hárfá. Vörösmartyra ez nem igen alkalmazható. Költészete nem egy hangszer, hanem minden hangszer együttvéve, egész zenekar, mely hegedűivel, hárfáival, kürtjeivel, harsonáival és üstdobjaival egyszerre sokszólamú dallamot játszik. “Hangok nagy tanárja” - ahogy Liszt Ferencet nevezte ő - s hangszere a “vész zongorája” velőket rázó húrokkal. Képelete elsősorban hallószervét ostromolta, s hallószervekre akart hatni. Hangokat hallott. “Ha egyedül ment” - írja róla Gyulai - “vagy meghitt barátjaival, gyakran suttogott magában, mintha énekelne” A szavak - a kifejezés eszközei - kísértetek gyanánt rohanták meg s nem egyszer csak belőlük tudta meg, miről álmodott.

Zenei, de rendkívül festői is. Nemcsak hangokat hallott, hanem színeket is hallott. Festéktálcája gazdag, buja. A nőnek “hókarjai” vannak és “tejszínvállai”. Rudakon viszik a “sárga gerezdet”. “A két szomszédvár” sötét képei, a sötét háttérrel, “vértől cirmos árnyak, fáklyalángok füstjében”. Árpád, a honfoglaló, munkája végeztén egy operai díszlet hatásos keretében magasodik föl mennyei görögtűztől megvilágítva, az egész síkságot átjáró szivárvány diadalívében. Víziók és hallucinációk váltogatják egymást. Nyelve mindenre képes. Mindazt, ami sokáig ősi kincsként hevert az útszélén, jórészt bitangul, mindazt, amit eddig csak a nép használt öntudatlanul, mindazt, ami a nyelvújítás idején még cseppfolyós állapotban keringett, egybefogta, kitisztította, összeolvasztotta egy lángelme kohójában, s

belőle teremtette meg - mint Dante az olaszt a vulgáris latinból - azt a nemesötvetet, melyet magyar költői nyelvnek neveznek. Minden költőnk közül neki van a legnagyobb szókincse. A nyelv titokzatos valami, akár a vér. De a tudósok nemcsak a versejtekét olvassák meg, hanem a szavakat is. Vörösmarty 12 000 szóval él.

... Mít csodálunk ebben a költészetben? Mély szellemiségét és lelkiséget. Belülről fakadó eredetiségét. A szenvedélyt, mely fehérizzásig hevül. Csodáljuk egyszerűségét és bonyolultságát. Csodáljuk művésziességét is, emelkedettségét, mely a porból fölfelé ragad. Csodáljuk a "Kis gyermek halálára" áttetsző tisztaságát, az epigrammák zenei és festői tömörségét, az "Emberek" dúlt nagyszerűségét. Hangütése mindig biztos. Első sorai ellenállhatatlan lendülettel indulnak, ahogy a futóbajnokok ugranak ki a célvonalból, máris a célszalagot érintve és sikert. "Hazádnak rendületlenül..." "Szobor vagyok, de fáj minden tagom..." "Hová merült el szép szemed világa?" A fönség, az emberi fönség költeményei ezek. Úgy hatnak ránk versei, mintha valamennyi piros betűvel volna szedve. Ő nekünk az ünnep."

(Kosztolányi Dezső: Ő nekünk az ünnep)

Elég csodálatos dolog, hogy a költő, aki nyolcvan évvel ezelőtt már meghalt, minden mai énekesnél teljesebben tudta átélni az emberi szellemnek azokat a problémáit és megrendüléseit, amiket mi annyira maiaknak érzünk. Ismét egy eset, mikor a poéta lelke, mint a prófétáé a jövőbe látszik tekinteni, persze ez a prófétaág igazában csak a műszer meglepő érzékenységéhez hasonlít, mely a földrengések első (...) rezgéseit jelzi már, s a vihartól alig érezhető szellő korában megborzong. Vörösmarty a kapitalizmus és nacionalizmus nagy századának közepén élt, mikor a szabadelvűség ragyogó csillagzata a zeniten állott. Finom és ideges költőujjait egy kicsi nép üterén tartotta, mely avult, patriarchális állapotból ébredve akkoriban kapcsolódott be a század nagy eszmeéletébe, hogy azonnal a saját bőrén próbálja ki az eszmék teherbírását és veszélyeit. E különös helyzetben, hazafiúi és emberi szívének minden érzésével érdekelve, át kellett élnie lelkében mindazt az erkölcsi apokalipszist, amelyet ez a gyönyörű korszak észrevétlen és a nagyvilágtól még csak nem is sejtve rejtegetett. Hisz nem olyan régen, 1914 előtt, még mi sem sejtettük, hogy ezek a problémák valaha ily véres aktualitást nyernek.

Vörösmarty korában még nem volt szó a "kultúra válságáról". Úgy tűnt föl, hogy a világ, nagy szellemek gondolataival megtermékenyülve, ahogy mondani szokták, a tudomány s művészet karjain biztos léptekkel halad az igazság és szeretet uralma felé. Vörösmarty maga is álmodott az "új kor Babeléről", amelyet az ihletett órák hangyaszorgalma épít, s amely már-már a csillagokig ér, hogy az emberfia benézhet a menny kapuján, s kihallhatja az angyalok zenéjét... De amint visszatekintett a földre, már fölmerült benne az irtózatoss kétely, mely a XX. század szellemi életének kínzója és megzavarója lett: *Ment-e a könyvek által a világ elébb?* S a kétely háttérében, akár egy mai írónál, a szociális probléma áll. Az aggasztó sejtés, hogy a kultúra, mely csak kevesek kincse, illúzió és hazugság; furdaló tudat, *Hogy míg nyomorra milliók születnek,*

Néhány ezernek jutna üdv a földön,

Ha -

ez is csak *ha*, mert a boldogságnak csak a lehetősége van meg a kultúrában, s nem egyszersmind a ténye is:

Ha istenésszel, angyalérzelemmel

Használni tudnák éltök napjait.

Babits : A mai Vörösmarty 1935.

“Vörösmarty mindig és mindenben lírikus. A magyar romantikus líra lelki összetevőit egységbe egy nagyarányú ihlet egyneműségébe olvasztja egybe s ragadja magasba.

Vörösmarty pompázó “hév páthosza” azon ellentétes érzelmek egyidejű felfogásából, állandó emocionális együtteséből ered, melyek Berzsenyi és Kölcsey költészetében különváltak, mint ódai és elégiai irányzat, egyenrangú felekként vagy ellenhatásként váltogatták egymást. Ami amazoknál is fejlődőben volt - a nem aktuális kedélyi elem kísértő belopózása az ihletbe -, teljessé vált Vörösmartynál. Óda és elégia mintha egy új válfajba, új ihletegységbe olvadtak volna nála össze, valami bús pátosz, valami borulatos ragyogvány egyidejűségébe.”

(Horváth János: A magyar irodalom fejlődéstörténete)

“Koszorús költőnk, kinek az iskolák és tudományok hivatalos hódolatával adózunk. Megírta a magyar hőskölteményt, és megteremtette a magyar dráma nyelvét; elbeszélő költeményein késő unokák tanulnak szavalni, költője egy dalnak, mely a nemzet énekévé lett. Ismerjük életrajzát, melyet a múlt század legnagyobb kritikusa írt róla, és megnyugodva vesszük tudomásul, hogy mint magánember is megvalósította azokat a komoly férfiideálokat, melyeket verseiben vallott, harmonikus, tiszta lelkű, fennkölt magyar ember volt.

Mégis, mint koszorús költő, távol áll őszintén-mai szívünktől, ami szép és nagy benne, az is historikum. Magasan a sokaság felett tornyosodó alakjában nem érezzük azt a meghitten és múlhatatlanul közénk tartozót, akit Arany Jánosban szeretünk, és leghíresebb versei olvasása közben, míg gyönyörködünk a vers tiszta pompájában, csodálkozva vesszük észre: mily régi is volt mindez.

De van egy másik Vörösmarty is: a hexameterrengetegben itt-ott felcsillan egy kép, egy sor, egy furcsa szerkezet, mely megborzongat a horror sacri érzetével, vagy elmerengésre hajt önnön sorsunk fölött, és visszhangot kelt végső mélységeinkből. A sorok mögött fájdalmakat, titkos tapasztalatokat, egy egész rejtett élet sötét gazdagságát sejtjük egyszerre. Bonyolultságok, meghasonlottságok, különös lélekutak, a gyötrően finommá lett ember belső végzetei revelálódnak előttünk, világok, melyek csak a XX. században tudatosodtak, nekünk mindennél fontosabb világok, melyeket hiába keresünk Arany vagy Petőfi verseiben. Ezek a sorok megmaradnak bennünk, mintha napjainkban írták volna őket. Úgy érezzük, hogy a mi tartalmunkat mondják ki, és szabadítják fel, az ilyen sorok adnak a költészetnek létértelmet. Rájövünk egy nagy igazságra, ami meglehetősen keveset mondó, de a szubjektív művészetátélés szempontjából több, mint értékítélet: Vörösmarty az első modern költő.”

(Szerb Antal: Gondolatok a könyvtárban)

(...)Vörösmarty, mint a romantikusok őse, Rousseau vagy mint előtte magyar földön Kölcsey és Berzsenyi, érzékeny lelke védelmére a külvilág előtt a római férfiideál sztoikus ráncvetésű tógáját öltötte magára. Keveset írt, és akkor sem önmagát öntötte verseibe, hanem a komoly mondanivalókat, amiket magyar—római életfelfogása diktált. A fantáziát, amennyire lehetett, háttérbe szorította, sőt mintegy túlzó kompenzációképpen, legismertebb költeményében már csaknem költőietlenül tiltakozik az elvagyódás és a képzelet ellen: Ábrándozás az élet megrontója ... Különös iróniája a nyárspolgári igazságoknak, hogy ezt a legnyárspolgáribbat is a magyar költészet legnagyobb fantasztája mondta.

Szerb Antal 295. l.

“Vörösmarty költészete, a kor kívánalmainak megfelelően, egyre közéletibb. Halhatatlan példája ennek az 1836-ban írt Szózat.

A felszólító módban fogalmazott első két sor jámbor óhajtását: hazánknak rendületlenül legyünk hívei, egy majdnem keserű, tényközlő megállapítás súlyosbítja megváltoztathatatlan szükségyszerűségé:

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely.

Ez már nem fennkölt erkölcsi óhajtás: ebben az a felismerés rejlik, hogy - nyilván nyelvünk magányossága miatt is - akár tetszik, akár nem: kénytelenek vagyunk itt élni-halni, a nagyvilágon e kívül nincsen számunkra hely. S valóban: aki magyar mivoltát külföldre távoztában is meg akarta őrizni, annak szenvedés és lelki kín lett osztályrésze; a haza határain, egy nyelvi közösségen kívül csak magyar mivoltunk feladásával válhatunk boldoggá.

... Meghökkenően érdekes, hogy a Szózat ránkmaradt kéziratának javításrengetegében két sor maradt érintetlenül, két sor fogalmazódott meg mindjárt úgy, hogy azt a költő nem módosította:

Nincsen számodra hely
és
Itt élned, halnod kell.”

(Nemeskürty István: Diák, írd magyar éneket)

“ A kor, melynek Vörösmarty Mihály a gyermeke volt, a magyar reformkor - Kossuth és Széchenyi kora, és Eötvös Józsefé, majd Petőfié, a fiatal Aranyé és Jókaié is, akinek regényei mindig ezekhez az évtizedekhez térnek vissza, mintha mindaz, amit Világos után és a kiegyezéssel élt meg a nemzet, már nem ennek a hazának igazi arcát mutatná, mert ez az arc növekvő fényel, az 1820-as évektől, a forradalom és a szabadságharc éveig világított, s akkor utolsó lobbanással borult sötétbe. Történelmünk e folyamatos, növekvő kifényesedésének, majd elsötétülésének drámáját híven mondja el Vörösmarty egész költészete, a *Zalán* csataképeitől és hősidilljeitől, a *Szózat* életet és halált egyforma eltökéltséggel választó véghelyzetén át, *A vén cigány* tragikus látomássorozatának összegezéséig.”

(Sötér István: Félkör; Szépirodalmi, 1979.)

Az eposz [Zalán futása] Alvilágában egyetlen főszereplő merül el végképp : a (...) Délszaki

Tündér. A Hajnal és az Éj fia. Az ő sorsának szemszögéből tekintve az egész eposz egyetlen mítosszá válik...A Semmibe helyezett, négy övezetre oszló / a négy őselem övezetére , a szerk. /, két erő harcának színteréül szolgáló, forgás közben teremtődő és pusztuló világ- és Történelem-gömb határán, Éj és Hajnal határán terül el a Tündér szférája. Földrajzilag a Donon túli őshaza, történelmileg a honfoglalás előtti kor, az egyéni lét szempontjából a gyermekkor az ő világa : ott és akkor fogant meg benne szerelme, mely a bizonytalan tündéri messzeségből kicsalogatta, és végül is a forgó világ-gömbbel összezúzatta.Az érett lány immár erős férfi ölelésére vágyik; a honfoglalás véres erőszakkal megtörténik : gyermekkor és őshaza azonos kék messzeségbe mosódik össze. (....)

Az ember idilli, a kozmoszsal és magával harmóniában élő világa tehát meddő kísérlet marad. A történelem szenvedés, harc, halál. Forgó kereke ugyanúgy a Semmiből jő és oda tér vissza, mint az Éj szerencsétlen gyermekének élete. Ám heroikus harca csak azért létesülhet, azért ostromolhatja halandó ember és halandó nemzet a halhatatlanságot, mert ... a szerelmes Tündér feláldozta a saját halhatatlanságát ezért az emberért és ezért a nemzetért. A szerelem elve áthatotta a Történelmet és ezzel a korábban pusztuló ölés-öletés mechanizmus átlakosodott, s immár nemcsak a csillagok hideg öröklétére tarthat igényt a vitézi hírnév, a dicsőség révén, hanem a Hajnal örök újjászületésére is az egymást váltó nemzedékek sorával, a szerelemből sarjadó gyermekekben.

A sötétbe merült, pusztulás felé közeledő, elpusztult kor gyermeke, a költő előtt villan fel a dicső múlt, ő tehát a Hajnal letéteményese. Az ő általa hozott áldozat, a háborgó ifjúság múltával felejtett keserves szerelem, az elégikusra fordult szerelmi líra elhagyása a nemzetébresztő epikáért párhuzamos, sőt lényegileg azonos megváltó áldozat, mint a szerelméért haló Tündéré.

Az Éj, a Semmi lakóhelye tehát nemcsak a forgandó, pusztuló, haladékony időnek, a Hadúr fennhatósága alatt élő történelem gömbjének szülője, hanem egy másik világnak is : a szintén pusztulásra született, de az idő - legalább percnyi - megállítására egyedül alkalmas szerelemének is. Ennek a világnak a megteremtése ellentétes Hadúr törvényeivel, s a dac büntetése pusztulás : ezért hal meg a Délszaki Tündér. Lázadása azonban a legmagasztosabb tett.(A Tündér áldozata révén megmenekült) Hajnát, a Történelem további menetének letéteményesét fölszenteli ennek az áldozatnak az emléke, s jelképe, az arany hajszál : legboldogabb óráiban is emlékezteti majd arra a másik világra, melynek... szele egykor megérintette.

Kétségbeesés és remény, kétely és hit hasonló arányú keveredése mutatható ki már előbb - hogy csak az epikus műveknél maradjunk - a szerelmi halált megdicsőítő A hűség diadalmában ugyanúgy, mint a...Tündérvölgyben, vagy akár az Egerben,a ...Délszigetben, vagy a teljes körkörösségre építő Romban. Talán nem is szükséges az Éj filozófiáját legteljesebben kifejtő - és mégis a szerelem dicsőítésével végződő Csongor és Tündére hivatkozni.

/ Szörényi László : “S hű s haladékony időhöz” részletek /

“A nemzeti klasszikus valójában az *apokaliptikus* magyarság és emberiség költője, miként Ady és miként - más közegben és szövegtípusokban - Széchenyi István (Babits és Szekfű hívták fel a figyelmet először kettejük lelki-alkati rokonságára, akik, mondhatni a felelősség örütljei lettek. Nem pragmatikus, hanem látomásos politikusok: mást képviselnek.) Ez az

apokaliptika nemcsak az Előszót és a környező verseket járja át, hanem kezdettől jellemzője a sajátos kulturális-kultikus szerepet játszó Szózat világának is: “hol nemzet sűlyed el”.

... A kétarcú emberi természet és az ezerfejű szörny: a világmindenség harcán túl, az “alvó - álmodó” nihilum: az égiektől megfosztatott ég, a jelentésnélkülivé vált “között”, a varázstalanított (tehát már nem archaikus) modernitás áll elő. Ez az, ami megvilágosodik előttünk - fény derül “a lét Az maga van” semmisségére. A fenséges-telt ég kiüresedése, az istenek távozása és a természettől való növekvő távolság a “között mértékvételező pozícióját rendíti meg.”

(Balassa Péter: Koldustorta)

“ Egyesek azt tartják, hogy az Előszó a magyar irodalom legpesszimistább verse. Mások viszont Az embereknek adják a fekete pálmát, de mindenképpen Vörösmartynak. Hozzájuk képest A vén cigány maga a hurrá-optimizmus, elvégre elhangzik benne, hogy lesz még egyszer ünnep a világon. Nem ismerek olyan verset, amely jobban segít élni, mint az előszó. Természetesen a jó mű, tartalmazza bár szövegében az öngyilkosságra való sürgős felszólítást, egyszerűen minőségénél fogva mindig élni segít. Ez már a művészet sajátossága. Aki másképp látja az irodalmat, vegyen szemüveget. Az Előszó pedig extra mértékben - talán nagyságánál fogva? - tartalmazza a túlélés vitaminjait. Aprócska alanyi bizonyíték a tárgyhoz: az Előszó néhányunknak valósággal csoporthimnuszunk lett egy időben, együtt ülven elnémított, ázott költők az ötvenes évek alagútjai mélyén. Sok verset olvastunk fel egymásnak akkor, de főleg az Előszót, és azt főleg Pilinszky. Mondogattuk azért mindnyájan, zümmögtük, motyogtuk, Vörösmarty a szánkából vette ki a szót. Világos, hogy ott ült ő is köztünk, a barna-ősz szakállával, hallgatva(vagy mondva általunk?) a saját szavait. Nem is tudom, mi lett volna velünk, ha netán kápolnásnyéki vendégünk nem írja meg az Előszót.

A verssel való azonosulásnak ezt a fokát senkinek sem kívánom. A verstől való megragadottságot, a vers katarziszát mindenkinek.”

(Nemes Nagy Ágnes - Lengyel Balázs: A tünékeny alma)

“

Vörösmarty nyelvének, e “mély barnaszín szőnyegnek” a jelentőségét korán felismerték. Gyulai már 1865-ben így ír a Koszorúban: “Kazinczy iránya, amilyen jótékonyan hatott egy ideig, épen olyan kártékonyan hatott volna később, ha Vörösmarty a jól-rosszul művészivé emelt nyelvet át nem változtatja egyszersmind magyarrá is, azaz nemzetileg művészivé.” Az öreg Szemere Pál is találóan hasonlította e nyelvet egy olyan pompás, aranyhímzésű rokolyához, mely még akkor is megáll, ha semmi sincs benne. Olyan bűbáj van e költői nyelvben, amelyet szinte lehetetlen analizálni.

Róbert Zsófia: Néhány megjegyzés Vörösmarty költői nyelvéhez In. Ragyognak tettei 391.

A költő saját nyelvén beszél, nem a régiség nyelvén, nem a népnyelven. A költő ki akarja fejezni magát s csak a maga alkotta nyelvén fejezheti ki magát. Vörösmarty különös

kifejezései a különös lelket ruházzák. Ha a szavak egyensúlyukat veszítették, a lélek veszítette egyensúlyát. A szerető férj, a munkás hazafi, a világ minden szépségének élvezője *nem boldog és nem nyugodt*. Ez a klasszikus immár csupa láz.

Babits: A férfi V. 249. 1.

Vörösmarty gyengéd polgári lélek. Magasztos lélek egy kicsinyes korban - ő onnan látja úgy, noha mi innen, mintha másképp. A polgári megvalósul, úgy-ahogy, vérrel, elnyomás alatt, kisszerűen, ám az erények elmúltanak, és nem maradt semmi érdemes, ami hozzá illene. A század két legnagyobb magyar művésze, Vörösmarty és Arany kénytelen-kelletlen *visszafelé* dolgoznak.

... Aki Vörösmartyt olvas, és engedi magát elsodorni, a nagyság levegője csapja meg. Elsodor, ha hagyod. Költői nagyformái lenyűgözők és kihívóak, *ezek* a szavak tiszták, ha azóta olyan sok minden rakódott is le rájuk. Talán egyszer megint tisztán ragyognak fel, *“mint a csillagok. / S ha majd benézünk a menny ajtaján / Kihallhatók az angyalok zenéjét.”*

Kukorelly Endre: “Míg oly magas lesz, mint a csillagok”

“Mint törekeny gyerek, mindig is az öregekhez húzódtam. Azokhoz, akiknek volt ereje megöregedni. Az érett Aranyhoz s a meghasonlott Vörösmartyhoz. Ahhoz a merészséghez, amely lángész létére még a zsenialitásról is hajlandó lemondani. Miként a “visszahúzódo” Atyaisten adta át a Fiúnak a teremtést.

Te: teremtés voltál, kivont kard, lovasroham. Lángész. Arany és Vörösmarty: érettség, fáradság, elhomályosuló elme. Te voltál a Fiú, ők voltak az Atya. Te voltál a vállalkozás, ők a lemondás. Fiú voltál, mint Mozart, ők atya, mint Johann Sebastian Bach.

Hát ezért húzódtam én is inkább Aranyhoz és Vörösmartyhoz, mint Hozzád. Te égettél, ők melegítettek. De hát mikor is nap a nap: amikor éget vagy amikor melenget? Szelíden, mint Arany, halódva, mint Vörösmarty?”

Pilinszky János: Levél Petőfi Sándorhoz

Először csak családja gondját vállalta fel Vörösmarty, aztán az irodalomét, később a hazáét, aztán Európáét, mire a világegyetem is terhei közé jutott, már világossá vált, vibráló aggodalma csak az elmúlás révén, a tudat levesztésével semmisülhet meg. A zseni sokféle, nem elengedhetetlen kritériuma a katasztrófatudat, de arra sincs biztosíték, hogy nem jelentkezhetik az alkotó életében, vagy nem kísérheti haláláig. Vörösmarty ösztöne mindenestre tévedhetetlenül megtalálta az idillben a diszharmonikus ellenpontokat, ez az alkotó gondolatban ködképek, csudaszörnyek, üstökösök, buja tenyészet közepén villám megvilágította, simára pusztult kötetők, tengerbe dobott üszkös embertestmaradványok mellett-között élt, s ha mégis ahogy hármas, egyetlen viszonylagos harmóniát ígérő útra tévedt a lába, az ösvény, mint az áttépett gumiszalag, visszapenderedett előle, s magánélete ördögfiúi megszöktek ostorral, bocskorral. Mint a *Délsziget* hősének, neki is kettévált lába alatt a talaj, még semmit se tudtunk az ufókról, mikor neki már csillagporosak voltak az ujjai, és más időfolyosókról jelentkező orkán tépte az üstökét. (...)

Gyulai égbe vitte értékelésével, de vagy nem értette, amit elemzett, vagy saját ízlésvilága

szerint korrigálva plusz-mínusz modulálta, így aztán nemigen tudatosulhatott a *Szózat* írójáról, hogy nélküle nincs huszadik századi posztmodern Magyarországon, sem az, amit Gyulai amúgy se tudhatott, de ha tudta, se vállalt volna, hogy élete folyamán voltaképpen csak barátai, eszme- és munkatársai voltak, de művészoptikájának kollégáit és utólag született családtagjait inkább a huszadik században keressük. Ha Isten ecsetre szánja, ő festi meg a *Guernicá-t*, tehetetlen reménytelenségét majd megírják az egzisztencialisták, bölcsője, ha senki se tudta, akkor is Mahler évtizedekkel utóbb létrejövő gyászdalaira ringott és Schönberg zenéjére, neki készült Bartók Mandarin-ja, Mrozek keze éppúgy az övé, mint Orwell utólag őt igazolt világa. Mindenki rokona, aki szintén ősznek látta a földet és istenarcú szörnyetegnek az embereket.

Vörösmarty rím- és ritmuskultúrája révén akár nemzeti versidomban, akár bármilyen nyugat-európai versmértékben képes volt megvalósítani és jeleníteni hangulatot, helyzetet, helyszínt, történetet, tájat, ilyen tekintetben nagy tanítványa, Arany alkotói képlete emlékeztet majd rá, mint ahogy mindkettőjük arcár ott ringatja Babits verseinek holdverte tengere. (...) Vörösmarty világméretű költő, nélküle nincs sem Arany, sem Petőfi, hármójuk nélkül Ady és Babits és önékülük Radnóti és József Attila, nincs Pilinszky, Rába, Nemes Nagy, nincsenek a most élő nagy lírikusok. Egyszer azért ki kellene mondani, hogy valamennyiünk harmonikus vagy disszonáns építkezési lehetőségét Vörösmarty atonalitása szabta meg.

Szabó Magda: Az atonalitás ... 10-16. l.

Költészete maga a határtalanság. "Minden országot" bejárta ő, "minden messze tartományt" : (...) Képzete - talán a legkülönösebb fantázia a világirodalomban - nem ismert korlátokat : akadály nélkül siklott a legkisebbtől a legnagyobbig, a legközelebitől a legnagyobb messzeségre és vissza; az úri hölgy kisujjnyi hajfürtjében meglátta a "tengervészes éj" - t, a zivatar tomboló színjátékának háttére előtt a " földet korholgatva" röpülő fecskét; tekintete, mely egész életében csak ...Pest kétemeletes házait látta, felfogta az emberfejekkel labdázó vész s a bánatában megőszült isten bűz látomásait.

Hexameterének mértéke csillagléték; önvizsgálatának, erkölcsi ítéleteinek maga választotta mércéje a hazafias szolgálat. ...

Örvények fölött barangoló kedélyének a tevékeny, szolgáló élet öntudata adott szilárdságot és csak-azért-is vigasztalást, s a " végtelen álmu halál", mely gyakran előgomolyg verseiben, ezért nem maradt számára csüggesztő rémkép : hitte, hogy a hasznos életet nem törli el a nyomtalanul a halál, s a hazafinak "ragyognak tettei arany gyümölcs gyanánt".

Ifjúkorának számos éveit a nemzeti hőskor képeinek megalkotására szánta : fegyverzörgető hősokeket - Árpádot, Lászlót, Buvár Kundot, egri Dobót - idézett, hogy megteremtse azt a példacsarnokot, mely... jövendő magyar századoknak szolgáljon erkölcsi erőforrásul. Mire pályája végére ért,...Kölcsey, Kossuth, Petőfi oldalán ő maga , Vörösmarty vált nemzete fényes mitológiájává. S ez több, mint amit boldogabb napok, tragédiátlan élet adhattak volna.

/ Lukácsy Sándor előszava a Ragyognak tettei kötetben /

Erdélyi János: Vörösmartyhoz

(Mikor híre járt, hogy letette a tollat.)

Még egyszer emeld föl Sár róna vidékén,
Utána viharok, zengő szózatodat,
Hagyj minket a sírba leszállani békén,
Ha újra hallók még fönséges dalodat.

Mit használ most neked romokra kiállnod,
Szórva keserves gúnyt a végzetek ellen?
Mi haszna bánatban örömet találnod?
Meg kell annak törni, meg, a férfimellen.

Oh ne dülj magadon, nemzet építője,
És hallgatásoddal ne segíts romlani.
Régi dicsőségünk édes hitetője,
Így fogsz-e magadban mindegyre aggani?

Maradsz-e csendesen, mint az Aral tónak
Eget mutogató, zaj nélküli árja,
Vagy mint az a mező, hol nincs híre szónak,
Mert vad sem üvölti, madárka sem szállja.

Vagy állsz-e hidegen, mint ama fénytető,
Mely magát az égbe határol fölveti,
Ahová nem ért föl még emberi erő,
De kora sugárt először tünteti?

Nem téssz-e inkább úgy, mint amaz ősz bajnok,
Ki menten azért ült még harci lovára,
Mert hallá olasznál címerét magyarnak,
És győze és úgy ment halál véggharcára?

Dalolj még, dalolj még! Hadd halljuk a szép szót,
Lepjen meg az újra minket valahonnan,
Mint meglep imádság harangja utazót
Remete tornyáról süketes vadonban. -

Állítsa meg érted folyását az idő,
Forduljon arcával még a régi felé;
Mert mintha a múltban volna csak a jövő:
Te annyi szellemet raktál egykor belé.

Ott fiatalságod szentté lett országa,
Ott a patakoknak felköltött regéi,
A szerelem, a szép lelkek boldogsága,
És az előidők komoly leventéi.

Emeld föl még egyszer Sár róna vidékén,
Utána viharnak, zengő szózatodat,
Hagyj minket a sírba leszállani békén,
Ha újra hallók még főséges dalodat!

1854

(Erdélyi János: Vörösmartyhoz)

Arany János : Rendületlenül

Hallottad a szót : “rendületlenül -
Midőn fölzengi myriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?...
Oh, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

Sokban hívságos elme kérkedik,
Írányt még jóra, szépre is az át;
Nem mondom : a hont ők nem szeretik;
De jobban a tapsot, mint a hazát...
Oh, értsd meg a szót és hiú dagályon
Olcsó malasztta szent imád ne váljon!

Fényt űz csinált érzelmivel nem egy,
Kinek világát csak divat teszi :
Őnála köntös, eb, ló egyre megy,
S a hon szerelmén a hölgyét veszi...
Oh, értsd meg a szót s függve női bájon,
Külcsillogása szent imád ne váljon!

Van - fájdalom! - kinek cégér hona.
Hah! Tózsér, alkusz, és galambkufár:
Ki innen! E hely az Úr temploma :
Rátok az ostor pattogása vár!...
Oh, értsd meg a szót : kincs, arany, kínáljon :
Nyerészkedéssé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont gyakran oly nehéz : -
Ha bűnbélyeg sötétül homlokán,
Gyarló erényünk öntagadni kész,
Mint Péter a rettentő éjtszakán.
Oh, értsd meg a szót : fényben, vagy homályon -
De kishitűvé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont - ah! Még nehezebb,
Midőn az ár nő, ostromol, ragad....
És - kebleden be-vérző honfiseb -

Bújsz a tömegben, átkosegymagad.
Oh, értsd meg a szót s győzve a ragályon
Káromkodássá szent imád ne váljon!

Hallottad a szót : “rendületlenül ?”
Ábrand, hiúság, múló kegy, javak, -
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót : árban és apályon
Szirt a habok közt - hűséged megálljon!

1860

Arany János : Magányban

/ részlet /

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamáljon rólad, ég !
És annyi vér - a szabadság kovásza -
Posvány maradjon, hol elönteték.
Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártir-tetem
Magát kiforrja csendes földi rögben :
Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.

Nem mindig ember, aki sorsot intéz;
Gyakran a bölcs is eszköz, puszta báb;
S midőn lefáradt az erőtlen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább,
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia :
De majd, ha eszmél s öntudatra épül,
Feltűnik egy magasb hármónia.

1861.

Juhász Gyula: Vörösmarty

Én nemzetem, terólad énekelt ő

Csodás zengésű, bűvös éneket,
Régi dicsőség fényét visszahozta,
Lelkét, jobb részét áldozá neked...
Köss koszorút babérod legjavából,
S tedd homlokára, őt megilleti,
Kinek kobzán egy nagy múlt lett jelenné,
Ki jobb jövőről lantját pengeti.

Midőn virradt még, első fénysugára
A gyönyörű hajnalnak ő vala,
Hogy félhalt népet új életre költsön,
A honszerzőkről zendült meg dala.
Nagy lelke lángja fényt vet éjszakába,
még akkor is biztat, ha elborong,
Dalában, mint az északfény, ragyognak
Múltak ködébe' rémlő századok.

Nézd... nézd... mint épül Amphion szavára
Egy szebb jövőnek palotája föl,
Ki eddig tespedt, immár talpra áll,
Tollal meg tettel éltet s öldököl!
Sok fényes eszme bontogatja szárnyát,
Fölbred újra az erős magyar,
És zeng a Szózat, Hymnus meg a többi,
Majd játszi szellő, majd harsány vihar!

S hogy elborult az ég ismét felettünk,
S vértóba szállt le napja, gyászolón,
Midőn bitók meredtek éjszakába',
Lantját fölajzta még a romokon:
Hogy dalba kezdjen, dalt zengjen, utolsót,
Hogy megjósolja azt az ünnepet,
Amely eljő még egyszer a világra!...
S eltört a lant, és szíve megrepedt...

De csak feledjünk gyászt és elmúlást ma,
Hisz halhatatlan vagy te, énekes,
Míg hit, szabadság, míg dal lesz a földön,
Híred világa éjbe sose vész!
Nevét egy század más századnak adja,
Ki fölidézett annyi századot,
Ki nagy lelkét önté örök dalokba,
Az él, az győz, az hogy lehet halott?
1900

Juhász Gyula: Vörösmarty

Elnézlek sokszor a magány s az álom
Csöndes ködfátyolán át, est ha száll,
Hogy a vidék porában, sírba vágyó

Szívedbe vág a nagyszerű halál.

Északnak rémes árnyait idézed,
S a dunántúli borba könnyü vegező,
Távol arany ködében kelevézek
Csillognak, és virrasztasz egyedül.

A harc elült. A daliák elestek,
Vagy várja őket külföldi, honi rejtek,
S hiába húzza már a vén cigány,

Üres a csárda, a csiger silány,
A tündér vágyak puszta temetőjén
Csak hantokat melenget a verőfény.
1924

Környei Elek:

A VELENCEI-TÓNÁL
I.

A hegy lábánál ködben ült a tó...
Még látta tükre felhevülni arcod,
hogy vívtad hősin népedért a harcot
s Árpád tettével voltál biztató!

Mint fát a szű, úgy rágtá félelem
a nemzet lelkét. Huhogott a végzet -
a nemzethalált szánták már e népnek
s varjak károgták: kész a sírverem!

Vörösmartynk, búval vigaszt adó!
Versed zenéje mámor, mint az ó-bor,
hited lángjánál épít a reformkor

Csak Te voltál nagy a nyűtt korszakokban
s "Petőfi atyja" éhkoppos napokban - - -
A hegy lábánál ködben ült a tó.

II.

A hegy tövén vastag lepel a hó...
Megdermed a szó, ha nyílik az ajtó
szegénylegényre százával jut hajtó,
széles hazában: börtön és bitó.

Ős tölgyfaként Te vagy a Lear király,
kit ezer csapás dönt lassan a földre.
Őrjítő kínod nem fül sárba, rögbe:
igazságért a népekhez kiált!

Nem tudja föld feledni: mire jó
oly sok merész tett s mint küzdött a néped
s remélt egy új kort - emberséges éltet!

Szemed meggyöngült könnyek tengerétől,
elűzött sorsod tűzhely melegétől - - -
A hegy tövén vastag lepel a hó.

III.

A hegy lankáján újra lesz szüret...
Hogy is ne hinnél régi hegedűben!
Zord húrját addig, vén cigány, ne nyúdd el,
szólaljon újra bűvös hangszered!

Gyűjtsa fel nótád a magas eget,
mert "lesz még egyszer ünnep a világon!"
A pokol tüze se fog minden átkon
s jégeső után sütünk kenyeret.

Ne hidd, hogy az ég, mert ólomszínű lett,
sosem derül ki többé napsütésre
s nem ver olvasztó melege a jégre -

Csak addig óvd meg vén, szakadt gúnyádat
s ne vess szemébe a "nemzethalál"-nak - - -
A hegy lankáján már itt a szüret.

IV.

A hegy lankája csupa gyöngygerezd...
Szüretre készül apraja és nagyja,
nem egy jó gazda mustját kóstolgatja,
terhes múlt árnyát náluk ne keresd!

A présházak közt kurjong sok torok,
újjongva száll a sok-sok régi ének,
mert a szőlőfürt már szüretre érett
s kiforhatnak az újtüzű borok.

Bölcs, vén Cigányunk, nagy vigasztaló,
ki egykor látta: "óriás kezével
mint fárad a nép" - ó, bár nézne széjjel!

Mivé lett e nép, hogy jussát: a földjét
a forradalmak végre kipörölték! - - -

A hegy lábánál fényben ül a tó.

Rába György: Vörösmarty

A boldogság és az öröm, mint
agyonhajszolt vadászek,
karosszéknél elterültek,
hallottad lihegésüket -

soha többé a hályogos szem
nem hajthat föl neked vadat:
öreg vadász, zsákmánytalan jársz
a vénség erdei alatt.

De koponyádat már kaparták
türelmetlen ragadozók,
velőre vágytak, vérre, csontra,
s magunk előtt nem rejt bozót.

Egy torok hördült, mint a véreb,
mely végre a koncára lelt:
az lehetett talán Világos,
ahol egy nemzet térdepelt;

és nyüzszítés követte, félénk,
egy árva, gazdátlan agár:
az volt már Laura vacogása
sirod porló hantjainál.

S egy fogcsikorgás, az Petőfi:
"Magad tépted le a babért!"
A kinyújtott kéz ing az űrben,
s nem nyúl ki senki jobboldért...

Ki volt, aki a vihart hívta?
Vagy ő az, kit vihar hívott?
Kikopott szolga, Csongor, újra
fölveheted vándorbotod,

mert meghallottuk a kőműves-
vágyak emelte falakat,
ropogni a teremtést, honnan
az isten kitörni akart.

Radnóti Miklós: Nem tudhatom

/ Részlet /

“Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyermekkorom világa.
Belőle nőttek én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkony
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály:
annak mit rejt e térkép? Gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát:
az gyárat lát a látcsón és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg...”

Petri György: Vörösmarty

.....
omló káprázatok, felsült remények -
Meddig győzi az ép ész televénye
emészteni a rideg törmeléket?

Orbán Ottó: Kikel a mag a hó alól 2. Vörösmarty tévé

- *Ezt már egyszer láttam* - mondta a kozmosz szelleme
és s távirányítója után kotorászott.
- *Helyszíni közvetítés a naprendszerből, Szarajevóból!*
Tűzvész, temetetlen hullák, guruló koponyák...
Ezt nézze csak újra az örült sárkányfogvetemény-faj -
kapcsolt át a meteoritokra.

Szilágyi Domokos: Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből
Palimpszeszt

Vidulj, gyászos elme! Megújul a világ,
S előbb, mint e század, végső pontjára hág.
(Batsányi, 1793)

Mire vagy jó még? - magányos
farkas a hiénák között!
Lelked fia elátkozott,
s eltűnt Erdélyben valahol, talán
még most is temetetlen. - Családod

*Születésem történt a múlt századnak szinte
utólján, 1800 diki december első napján.
Atyám, Vörösmarty Mihály (kit 1817 dikben
vesztettem el), szegény nemes volt.*

Nincs - van-é családja bujdosónak?
Íze kenyérnek, íze sónak,
bornak - édes íze a szónak!

“...a magyar, mint a többi közép- és ke-
let-európai nép, a romantikával együtt, a
romantika révén eszmél magára, találja meg
saját hangját, saját génuszát... Ennek a
magyar romantikának legfőbb neve Vörös-
marty Mihály.”
(Szerb Antal)

Legszóbb szavad is tehetetlen!
Legvágyabb vágyad telhetetlen!
Szemétre való vén cigány!
Eljátszottad már, sokadmagaddal!

*És ha meglep bús idők homálya,
lengjen fátyol a vont húrokon;
Legyen hangod szellők fuvolája,
Mely kesereg az őszi lombokon...*

*Ez örült sár, ez istenarcu lény -
ez a jelen. Talán jobb volt a múlt?
Hitted. Elmúlt. És mit hoz a jövő?
A megjósolt ünnepet a világon?
Ne áltasd magad. Ünnepelni sem
tud már az elfajzott faj - vagy csak úgy,
ha belepusztul. Pusztulj hát velem!*

*Majd ha kifárad az éj s hazug álmok papjai szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt,
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s örödgéből a népszaroló dús
S a nyomorú pór nép emberiségre javúl;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
S áldozni tudó szív nemesíti az észet;
Majd ha.....*

*Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.*

Pusztulj! Tűnj el! Hiúság, hogy marad
nyomod - vagy sem!
- Hát akkor minek írsz!
Magadnak? Ne hazudj. Nem olvasol te már.

“...1850 elején, a csapásokba majdnem
beleöszülve, egészségileg is megrokkanva
találkozott feleségével...”
(Magyar Irodalmi Lexikon)

*Rád nézek, mert gyönyört ad
Szemlélnem arcodat;
Rád nézek, mert öröm lesz
Meghalnom általad.*

Leéltél fél évszázadot.
A sors hol adott, hol nem adott.
Most már nem is kérsz. Most már nem is adna.
Veled vagy nélküled haladna
a szekér - egyre megy,
hogy hegyre völgy, hogy völgyre hegy,
hogy föld suvad, hogy szakad ég,
ez is, az is csak szakadék.
Elittad az árát, megittad a levét -
a Boldogasszony köténye se véd.

*Más nemzet írói vénségükre megnyugosznak
babérjaikon, nekünk nyugalomra még szalmazsák
sem jut ... Adósság, tehetetlenség, sánta re-
mény, hidd el, alig nevezhető életnek...*

Pedig volt ünnep. Tán észre se vetted,
vagy inkább nem tudtad - mert nem tudtad: mi következik rá.
Volt munka - férfimunka volt,
hogy fölérzett rá a holt, az óriás -
s még óriásabb gyilkosa.

Pokolra menny, mennyre pokol.
Ünnep. Munka. *Borban a gyöngy.*
Kagylóban a gyöngy.

*Férfi napjaidban
Hányszor álmodoztál,
Büszke reményekkel
Kényedre játszottál!..*

Nem *játék* volt az! S ha igen;
ország-világ előtt forgó, hatalmas színpadon!
Hogy aki nézte is csak, beletársult,
fázott, lihegett, izzadt, lelkesült - és dolgozott a játszókkal!

Európa látta.
És fejet hajtott.
És aztán mást nem is tett:
Lehajtotta fejét.

*Fogytán van a napod,
Fogytán van szerencséd,
Ha volna is, minek?
Nincs ahova tennéd..
Véred megsűrűdött,
Agyvelőd kiapadt,
Fáradt vállaidról
Vén gunyád leszakadt.*

“Temetése(1855 novemberében) politikai
demonstráció, az első tömegtüntetés (20 000
ember) az önkényuralom idején.”
(Magyar Irodalmi Lexikon)

vidulj gy á sz o s e l m e m e g ú j u l a v i l á g

(1988/ Világ hava c. kötetből)

Utószó

Államalapításunk millenniuma egybeesik Vörösmarty Mihály születésének 200. évfordulójával. E kettős ünnepre készített válogatásunkkal igyekeztünk minél többet megmutatni az alkotó szerteágazó, sokszínű életművéből.

A kötet terjedelme válogatásra kényszerített bennünket, az érdi Vörösmarty Mihály Gimnázium tanárait. Azért található többnyire csak rövid részletek a nagyepikai alkotásokból és a Csongor és Tündéből, mivel a művek könnyen hozzáférhetők az érdeklődők számára. A legjelentősebb lírai versek mellett viszont olvasható a kötetben Vörösmarty egyik elbeszélése, valamint részletek a fontosabb drámákból, illetve a költő és kortársai levelezéséből.

A versekprozódiai okból a maitól eltérő, korabeli helyesírást követik, s az egységesség érdekében a művész egyéb szövegeinél is ragaszkodtunk ehhez az írásmódhoz. Az eredeti művekben gyakran előforduló aposztrófokat azonban az esetek nagy többségében mellőztük, ugyanis ezek használata mára teljesen idegen lett nyelvünktől. Vörösmarty alkotásainak forrásául a Vörösmarty Mihály összes műveicímű, kritikai kiadás szolgált (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960). A méltatásokat, tanulmányokat a fellelt források alapján közöljük.

Ezúton mondunk köszönetet a könyv megjelenését támogató Magyar Millenniumi Kormánybiztos Hivatalának, az Országos Széchényi Könyvtárnak, az érdi Vörösmarty Mihály Gimnázium Alapítványának és a gimnázium vezetésének. A felsoroltak anyagi támogatása és segítő közreműködése nélkül e mű nem jelenhetett volna meg.

A szerkesztők

Szavak, nevek magyarázata

aggva
alkván

aggódva
alkudva, alkudozván

álmír	az álm gyógyító hatása
analógia	hasonlóság
apokalipszis	világvége
apokrif	kétes eredetű vagy annak nyilvánított (vallási) irat, könyv
argumentum	érv
atonalitás	a hagyományos hangnem elvetése, diszharmónia (zenei kifejezés)
átplántál	tesz, tűz valamit valahová (palántál), lelki tartalmat meggyökereztet
baglya	boglya, szénakazal
balgatag	balga, együgyű
Bartók mandarinja	Bartók Béla A csodálatos mandarin című balettjének főhőse
befen	beken, bepiszkít
biedermeier	XIX. Századi polgári ízlés, stílus
bogács	bogáncs
cobor	bálvány,, karó, oszlop, szobor
conda	rongyos, piszkos ruha, durva szövet, felsőkabát
csalátás	csalódás, becsapott állapot
csiger	savanyú bor, löre
csinált egy arany napot	kellemes napot szerzett valakinek
Czuczor Gergely	(1800-1866) pap, költő, nyelvész, az Akadémia tagja, Vörösmarty barátja, családja lelkésze
dikció	szónoki beszéd, az irodalmi mű belső ritmusa
dőre	léha, felelőtlen
duska	eszem-iszom (dúskál)
egzisztencia	lét, létezés (filozófiai fogalom)
elandalodólag	álmodozva, ábrándokba merülve
éldel	szegényesen él, csendes elvonultságban él; élvez valamit
életpuszta kép	sivár, üres kép
eldőd	ős., előd
élv	élvezet, gyönyör, öröm
emocionális	érzelmi
esdegél	könyörög, esedezik
etimológia	valamely szó eredete, ezt vizsgáló tudomány
experimentum	kísérlet
fantaszta	képtelen tervek szövőgető, túlfűtött képzeletű ember
fenyér	gyér fűvel benőtt terület
fenyíték	fegyelem, büntetés
fortissimo	a lehangosabban (zenei kifejezés)
fuvatag	hó, hóvihár
Goneril	Shakespeare Lear király című dájájában a király legidősebb lánya
Guernica	Pablo Picasso festménye (1937)
Gyulai Pál (1826-1909)	író. Költő,, irodalomkritikus, Vörösmarty életrajzírója
habzatok	hullámok
hágy	hagy
haladékony	gyorsan múló
hulland	hull
hapax legomenon	egyetlen helyen előforduló költői kép, szóhasználat
Haynau	az 1848/49-es szabadságharc véres megtorlásának irányítója, a „brescai hiéna” (1786-1853)
hommage (ejtsd: ’omázs’, francia)	hódolat
ihait	juhait
illetelen	érintetlen(ül)
imperativus	felszólító mód (latin)

ivolái	violái és ibolyái
járand	jár
Jeve	nőalak a Tündérvölgy c műben
jottista	a nyelvújítás korában a szóelemző írásmódot támogató nyelvész
kacagány	régi magyar férfiviselet, bal vállra vetve hordott rövid kabát
kaján	gonosz, kegyetlen, hálátlan
kakofon	rossz hangzású, rosszul hangzó
kandi /ság	kíváncsi/ság
katarzis	tragédia hatására végbemenő erkölcsi megtisztulás
keh	lőbetegség, beteges köhögés
kelevéz	dárdaszerű fegyver
képzelmek	képzelet vagy álom szülte képek
kicsin	kicsi/ny
kívánat	kívánság
könnyűden	könnyelműen
könyű	könny
kór	beteg/ség
kovász	kenyérsütéshez használt kelesztő anyag; a haladás előmozdítója
küle	külső része
kurafi	szoknyavadász, hitvány férfi
laikus	nem szakképzett, (ezért) hozzá nem értő ember
látlelet	sérülés hivatalos orvosi leírása
lenszösz	a len növény feldolgozákor keltkező könnyű, megfogható szál
letéteményes	eszei érték birtokosa, képviselője
legpregnásabb	legtalálób, legszemléletesebb, legtömörebb
löre	rossz, savanyú bor, csiger
makkfilkózni	kártyázni
malaszt	áldás, isteni kegyelem
megátalkodott	elítélendő magatartás mellett makacsul kitartó ember
megrendül	megrezzen, megmozdul, erős érzelmi hatás alá kerül
merény	merész, vakmerő csel, merénylet
merőn	mereven, dermedten
Metternich	osztrák államférfi (1773-1859), a magyar reformok fő ellenzője
Mrozek	lengyel drámaíró (1930 -)
múlat	eltölti az időt
myriád	mérhetetlenül sok
negéd	negédes, büszke, dolyfős vagy dolyf
nihilum	semmi
nőszni	szeretkezni, nőszni
oeconomia	ökonómia, gazdaságtan, gazdasági élet
óni	óvni, védeni
örököd	örökséged
orthographia	helyesírás
Orwell	brit író, az 1984 c. regény szerzője (1903-1950)
óság	régiség
palimpszeszt	olyan pergamen, amelyről az eredeti írást eltávolították, és a helyére újat írtak; kézirat
pántlika	szalag
paradigma	ragozási rendszer
perjel	pap, házfőnök (egyházi rang)
pintyőke	pinty; edény csőre
poéma	elbeszélő költemény

pohos	pocakos
pórnép	parasztság
porond	por
posztmodern	napjaink művészeti irányzata ('a legújabb utáni')
pragmatikus	célszerűségre törekvő, gyakorlatias
prépost	a püspöknél alacsonyabb egyházi rang, pap
progresszív	haladó
projiciál	vetít
puzdra	tegez, íj, nyíl tartására szolgáló tárgy
regeneráció	sejt vagy szerv újraképződése
releváldik	kiemelődik, fontossá válik
rengedez	ringatózik, remeg
Reviczky Gyula	költő (1855-1889)
róka málja	a róka has alatti, kevésbé értékes szőrméje
rokolya	szoknya, alj
sajka	nagyobb csónak
sejdt	sejt/eni kezd
sivatag	puszta, kihalt
sívó homok	futóhomok
suvad	csúszik; a dió, mogyoró kifeszlik/kiválik a héjából
Szekfű Gyula	író, újságíró, történész (1883-1955)
szelindek	nagy, erős kutyafajta
Szemere Pál	költő, kritikus (1785-1861)
szimptóma	tünet
szittyá	szkíta, a néphagyomány szerint a hunok és a magyarok közös őse, tősgyökeres magyar
szózat	szólás, beszéd
szövétnék	fáklya
sztoikus	egykedvűen nyugodt, kiegyensúlyozott, bölcs (filozófiai kifejezés)
szű	szív (fn)
szublimál	szilárd anyagot légneművé alakít; magasabb rendű célok felé irányít
szubsztancia	lényeg
szuggesztív	lenyűgöző
szuverénül	önállóan
televély	szerves anyag a talajban, televény
téres	tágas, széles
terh	teher
tespedt	tétlen, mozdulatlan
törzsök	törzs, rönk, tuskó; család, nemzetség, valaminek a fő része
tőzsér	marhakereskedő
uracs	gúnyosan: úr, piprkóc
üdlak	a boldogság lakhelye
Vadász Miklós	Vörösmarty álneve a szabadságharc bukása után
Vahot Imre	író, szerkesztő (1820-1879)
vajha	bárcsak
vakondak	vakond
Vid	a Guido név (= latin Vitus) délszláv változata, jelentése erdőből származó; szereplő a Zalán futásában
vidor/ság	víg/ság, vidám/ság
virtus	érdem; vakmerő, ügyes tett; hősködés
visszamáljon	visszaomoljon, újra leomoljon
zendít	hangossá tesz

zordon

zord

A kötetben szereplő Vörösmarty-művek, fordítások jegyzéke

Az idézett művek jegyzéke

Tartalomjegyzék

